

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Palácová architektura v období minojské Kréty
Bakalářská práce

Autor: Anna Jebavá

Studijní program: B 7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Radomír Tichý, Ph. D.

Hradec Králové, 2021

Zadání bakalářské práce

Autor: Anna Jebavá

Studium: F18BP0162

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: **Palácová architektura Kréty v období minojské kultury**

Název bakalářské práce AJ: Palace architecture of Crete in the period of Minoan culture

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce bude věnována lokalitám palácové kultury v období minojské Kréty. Lokality budou vybrány z různých geografických oblastí a časových období. Zaměřím se na jejich architektonický styl, strukturu, jednotlivé podobnosti nebo odlišnosti, na jejich funkci a případný vliv z Blízkého východu. Pokusím se vysvětlit, jak se podoba palácové architektury formovala s ohledem na ekonomický, společenský a architektonický vývoj. Pokusím se také vyhodnotit možné kontakty Kréty na základě znalostí o námořní plavbě (experiment, model, záznamy počasí). Palácová architektura je neodmyslitelně spjatá s územím Kréty a tímto ji proslavila. První a zároveň největší a nejvýznamnější paláce vznikly už v období 1900-1700 př. n. l. Tento typ staveb se zde udržuje a staví až do zániku minojské civilizace na Krétě. Prvky palácové architektury mimo velkých paláců se také projevovaly i v městské zástavbě v procesu tzv. palacizace.

CASTLEDEN, Rodney, *Minoan life in bronze age Crete*, Routledge, 1990.

COULTIS, H. *The Minoan Palace of Knossos: Precision Engineering or Architectural Evolution*, Australia 2013.

DARÓCZI, Tibor-Tamás, *Early Minoan Domestic Architecture. A Preliminary Study of Cretan Early Bronze Age Domestic Architecture, Building Materials and Techniques*, *Acta Musei Napocensis* 53 (2016): pp. 9-60.

DAY, P. M. RELAKI, M., *Past Factions and Present Fictions: Palaces in the Study of Minoan Crete*, in *Monuments of Minos: Rethinking the Minoan Palaces [Aegaeum 23]*, edd. J. Driessen, I. Schoep, and R. Laffineur, Liege-Austin 2002, pp.217-234.

DUNCAN, Mackenzie, *Cretan Palaces and the Aegean Civilization. III, The Annual of the British School at Athens*, vol. 13, 1906, pp. 423-445.

FIANDRA, E., *Similarities and Differences in the Architectural Structures of the Palaces in Crete and Ugarit*, *SMEA* 39(1997) 49-73.

MANNING, S. W., *Before Daidalos: The Origins of Complex Society and the Genesis of the State on Crete*, Ph.D. dissertation; Cambridge University 1995

HITCHCOCK, L., *Monumentalizing Hierarchy: The Significance of Architecture in the Emergence of Complexity on Minoan Crete*, in: *Proceedings of the 10th International Congress of Cretan Studies*, ed. M. Andreadaki-Vlazaki, 1-8 October 2006, Crete. Vol. A2 (2011). Pp. 85-102.

HUTCHINSON, R. W., *Prehistoric Town-Planning in and around the Aegean*, *The Town Planning Review*, vol. 23, no. 4, 1953, pp. 261-279.

KEITH, Branigan, *Urbanism in the Aegean Bronze Age*. London: Sheffield Academic Press Ltd, 2002.

MCENROE, J. C., *Architecture of Minoan Crete*, Austin 2010.

SHAW, Joseph, *Setting in the Palaces of Minoan Crete: a Review of How and When*, *British School at Athens Studies*, vol. 18, 2010, pp. 303-314.

SCHOEP, Ilse, *Looking beyond the First Palaces: Elites and the Agency of Power in EM III-MM II Crete*, *American Journal of Archaeology*, vol. 110, no. 1, 2006, pp. 37-64.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Radomír Tichý, Ph.D.

Oponent: PhDr. Dana Dvořáčková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 27.11.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne ...

.....

Anna Jebavá

Poděkování

Touto formou bych chtěla poděkovat především vedoucímu mé bakalářské práce panu:
Doc. PhDr. Radomíru Tichému Ph. D., za odborné vedení a poskytnutí cenných rad.

Anotace

JEBAVÁ, Anna, Palácová architektura Kréty v období minojské kultury, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2021, s. 135.

Práce bude věnována lokalitám palácové kultury v období minojské Kréty. Lokality budou vybrány z různých geografických oblastí a časových období. Zaměřím se na jejich architektonický styl, strukturu, jednotlivé podobnosti nebo odlišnosti, na jejich funkci a případný vliv z Blízkého východu. Pokusím se vysvětlit, jak se podoba palácové architektury formovala s ohledem na ekonomický, společenský a architektonický vývoj. Pokusím se také vyhodnotit možné kontakty Kréty na základě znalostí o námořní plavbě (experiment, model, záznamy počasí). Palácová architektura je neodmyslitelně spjatá s územím Kréty a tímto ji proslavila. První a zároveň největší a nejvýznamnější paláce vznikly už v období 1900-1700 př. n. l. Tento typ staveb se zde udržuje a staví až do zániku minojské civilizace na Krétě. Prvky palácové architektury mimo velkých paláců se také projevovaly i v městské zástavbě v procesu tzv. palacizace.

Klíčová slova: Kréta, paláce, minojské období, doba bronzová, Knossos, námořní plavba, architektura, palacizace

Annotation

JEBAVÁ Anna, Palace architecture of Crete in the period of Minoan culture, Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2021, s. 135. Bachelor Degree Thesis.

This work will be devoted to the localities of the palace culture in the period of Minoan Crete. The location will be selected from different geographical areas and time periods. I will focus on their architectural style, structure, individual similarities or differences, their function and possible influence from the Middle East. I will try to explain how the form of palace architecture was shaped with regard to economic, social and architectural development. I will also try to evaluate the possible contacts of Crete on the basis of knowledge about sea navigation (experiment, model, weather records). The palace architecture is inseparably linked to the territory of Crete and thus made it famous. The first, the largest and the most important palaces were built in the period 1900-1700 BC. This type of buildings maintains on Crete and is built until the end of Minoan civilization in Crete. Elements of palace architecture outside the large palace are also reflected in the urban development in the process of so-called Palatialization.

Keywords: Crete, minoan period, bronze age, Knossos, seafaring, architecture, palatialization

Obsah

Úvod.....	9
1. Minojská kréta	11
1.1. Vývoj bádání.....	11
1.2. Historie osídlení	12
1.3. Odraz v mýtech	14
1.4. Příspěvní Arthura Evanse	14
1.5. Vývoj písma.....	15
1.6. Zemědělství.....	16
1.7. Řemeslná výroba.....	17
1.8. Společnost.....	18
1.9. Náboženství	20
2. Vývoj plavby a její možnosti v době bronzové	22
2.1. Doklady kontaktů.....	30
2.2. Podoba lodí	32
3. Architektura období neolitu a předpalácového období	35
3.1. Období neolitu 7000–3000 př. n. l.	35
3.1.1. Knossos	36
3.1.2. Magasa	38
3.2. Předpalácové období 3000–1900 př. n. l.	39
3.3. Pozdní předpalácové období.....	40
4. Co je to palác?.....	43
4.1. Architektonická definice	44
4.2. Možné vlivy na podobu paláců	46
5. První palácové období.....	48
5.1. První paláce.....	49
5.1.1. První palác v Knossu.....	49
5.1.2. První palác ve Faistu	50
5.1.3. První palác v Malii.....	51

5.2.	Města v období prvních paláců	52
5.2.1.	Město Gurnia	54
5.2.2.	Porovnání.....	55
6.	Druhé palácové období.....	57
6.1.	Palác v Knossu	57
6.2.	Porovnaná forem paláců (Knossos, Faistos, Malia, Zakros a Galatas) .	62
6.3.	Proces palacizace	65
6.3.1.	Královská vila.....	66
6.3.2.	Jižní dům	67
6.3.3.	Malý palác a Neobjevené sídlo	68
6.4.	Město v neopalácovém období	70
6.4.1.	Galatas a Gurnia.....	71
6.4.2.	Palaikastro	72
7.	Období třetích paláců	74
7.1.	Knossos.....	74
7.2.	Hagia Triada	76
8.	Po palácové období	77
8.1.	Období v letech 1360–1200 př. n. l.	77
8.2.	Po období 1200 př. n. l.	79
	Závěr	82
	Seznam literatury	84
	Seznam použitých termínů:	98
	Přehled periodizace:	99
	Seznam příloh	i
	Příloha 1:	vii
	Obrazová příloha.....	viii

Úvod

Minojskou Krétu většina automaticky spojí s palácovými stavbami, především tím nejznámějším palácem v Knossu. Tento typ architektury je tak s Krétou neodmyslitelně spjatý. Kromě Knossu existují ale i jiné lokality, které nám dokládají stavbu paláců, někdy možná i v lepším stavu než právě Knossos. Jedná se o stavby z období druhých paláců, které na těchto lokalitách vidíme z období 1750-1490 př. n. l. První paláce, které zde stály před nimi, dokumentují povětšinou jen kusé nálezy. Druhé paláce jistě navazují na architektonickou tradici svých předchůdců a v lecčem ji ještě zdokonalily, ale právě na jejich roli ve společnosti a hodnocení jejich charakteru, se pohlíží odlišně, jednak z důvodu určité proměny společenství mezi těmito dvěma obdobími. S érou druhých paláců se objevuje velice důležitý prvek palacizace, kdy architektonické znaky paláců přebírají městské domy, přičemž některé jsou schopné svoji propracovaností jistě palácům konkurovat. Minojci nebyli jen schopní řemeslníci a stavitelé, ale také mořeplavci, s rozsahem kontaktů až do dalekých civilizací jako Egypt, to nám dokládá především hmotná kultura. Prosperující období Kréty končí zničením druhým paláců a následným obnovením paláce jen Knossu pod poněkud jiným režimem, přičemž následuje v podstatě jen úpadek ostrova.

První kapitola nám poskytne vhled do dějin Kréty a jejího uspořádání a aspektů, které jsou nezbytné k pochopení komplexnosti ostrova a jeho civilizace, jejíž znaky hrály důležitou roli při samotném vývoji nejen architektury. Cílem první kapituly tak bude poskytnout informace o historii bádání zaměřující se na minojské období, jak ve světovém, tak v českém prostředí. Následuje menší exkurz do historie osídlení ostrova a její důležitosti v historickém vývoji. S Krétou je nedomyslitelně spjat Artur Evans a jeho přispění k rozvoji minojské archeologii a terminologii. S minojskou civilizací máme také neodmyslitelně spjaté luštění písma, konkrétně lineárního písma A a B. Věnovat se také budu v krátkosti hospodářství, bez kterého se žádná civilizace neobejde, kam jsem zahrnula jak zemědělství, tak výrobu a řemesla. Podíváme se také na uspořádání společnosti, co o ni dokážeme říci a na její součást v podobě náboženství a jeho proměny.

S druhou kapitolou se podíváme na rozvoj námořní dopravy v egejském prostředí. Jaké mohly panovat podmínky nebo jak daleký Kréta udržovala rozsah kontaktů,

rozborem mořských proudů nebo záznamů o počasí. Tato část nám představí menší exkurz, který se nám bude promítat do následujícího celku věnující se architektuře.

S architekturou se začneme seznamovat již od období neolitu, kde bude vysvětleno, co pro ni bylo typické, jaké využívala znaky, v kontextu se společenským vývojem. Ukázky staveb a architektury nám přinesou především příklady lokalit jako Knossos, Trypiti, Petras nebo Malia. Takto se přesuneme až do konce předpalácového období.

Velký předěl, kterého se bude týkat další část, je první palácové období a vznik paláců na jednotlivých lokalitách. Co víme o jejich podobě, celkovém účelu? Představí se lokality Knossos, Malia a Faistos. Prostor bude také ponechán rozvoji měst, jejich podobě nebo prvcích, kde poslouží příklad města Gurnia.

Další kapitola v podobě druhým paláců nás upozorní na proměnu a podobu palácových lokalit, z předchozí kapitoly, kde k nim přibude ještě lokalita Galatas a Kato Zakros. V podrobném popisu bude představen palác v Knossu, ale důležitý prvek zde figuruje především vzájemné porovnání paláců. Součástí se také stal trend palacizace, který se rozvíjel po celém ostrově do městské zástavby, a s tím se podíváme také na podobu měst.

Po zničení druhých paláců navážeme v podobě obnovy paláce v Knossu, proměnu společnosti a architektury pod vedením nového režimu.

Poslední část se bude týkat období po zničení paláců a proměně architektury, na co kladla důraz a úpadku společnosti, což se opět pokusí představit lokality jako Vronda nebo Karphi.

Cílem je ukázat minojskou architekturu v jejím vývoj v rámci společenských a ekonomických změn. Ukázat podobu a znaky architektury, také důležitost minojské kultury pro rozvoj evropské kultury. Představit typické archeologické lokality týkající se vývoje architektury. Po analýze námořních kontaktů, potom určit možnost přijímání kulturních podnětů, s tím i samotné myšlenky koncepce paláců. Jedním z cílů je také zvýšit povědomí o bohaté historii ostrova, jeho architektuře, upozornit na jiné památky než nejznámější Knossos, také ukázat důležitost archeologie, jako oboru v oblasti zkoumání minulosti a kultury.

1. Minojská kréta

1.1. Vývoj bádání

Počátky geneze bádání o historii Kréty datujeme na přelom 19. a 20. století s prvními archeologickými výzkumy. K jejím počátkům bezesporu patří Arthur Evans a jeho objev paláce v Knossu, s čímž souvisí významné postavení britských center pro výzkum archeologie, která si drží své dominantní postavení dodnes.¹ Svoji pozornost si také zaslouží i jiná zahraniční centra – Paříž, New York, Sheffield, Louvain, ale i samotné Řecko – Universities of Athens a Thessaloniki nebo Institute of Mediterranean Studies.²

K dispozici máme řadu periodik a sborníků z konferencí a seminářů.³ Výzkum pokračuje nejenom na archeologické úrovni,⁴ kde dochází ke specializaci např. na určité časové období,⁵ regiony nebo jen nálezy keramiky, fresek nebo hrobek.⁶ S tím souvisí i rozvoj interpretace společnosti, a její upořádání, běžného života,⁷ náboženského života.⁸

Architekturu lze studovat z řady úhlů pohledu. Za výchozí bod popsání architektury Knossu můžeme považovat Evansovo dílo.⁹ Rozhodně by se neměla opomíjet mnohem pozdější práce Jamese Grahama.¹⁰ Technikou a materiálem se zabývá J. Shaw.¹¹ Tradiční pohled na architekturu a její proměny najdeme v publikacích např. Louise Hitchcock a Donalda Preziosiho.¹² Rovněž jsou k dispozici práce týkající se

¹ British school of Athens

² Jan DRIESSEN – Charlotte LANGOHR, *Recent developments in the archeology of Minoan Crete*, *Pharos* 20, č. 1, s. 97.

³ *American Journal of Archaeology*, *Études Crétoises*, *Studies in Mediterranean Archaeology*

⁴ Např. J. Shaw, N. Platon, M. Tsipopoulou, G. Rethemiotakis

⁵ Peter TOMKINS, *Neolithic antecedents*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010.

⁶ Reynold HIGGINS, *Minojské a mykénské umění*, Praha 1973.

⁷ Rodney CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993; Olga KRZYSZKOWSKA – Lucia NIXON, *Minoan society: Proceedings of the Cambridge Colloquium*, Bristol 1981.

⁸ Nanno Marinatos, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.

⁹ Arthur EVANS, *The Palace of Minos: a comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos*, London 1921.

¹⁰ James GRAHAM, *The Palaces of Crete*, New Jersey 1987.

¹¹ Joseph SHAW, *Minoan Architecture: Materials and Techniques*, Padova 2009.

¹² Louise HITCHCOCK, *Minoan Architecture: A Contextual Analysis*, Paul Åströms Förlag 2000; Donald PREZIOSI, *Minoan architectural design: Formation and significance*, Berlin – New York – Amsterdam 1987; Donald PREZIOSI, *Aegean art and architecture* (Oxford History of Art), Oxford 1999. Dále také: John McENROE, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.

urbanistického vývoje v souvislosti s architekturou.¹³ Můžeme si také přečíst studie věnované tématu funkcí architektury a budov nebo vztahu domácnosti a domu.¹⁴

Výzkum Kréty v době bronzové u nás není příliš rozšířen. Petr Pavúk mimo jiné píše o egejské oblasti v době bronzové.¹⁵ V roce 2009 vzniklo na našem území Centrum pro středomořskou archeologii, kde působí Tomáš Alušík, který se soustředí na téma fortifikační architektury minojské Kréty.¹⁶ Tématu námořní plavby, která rovněž bude v práci zmíněna, se věnuje Radomír Tichý.¹⁷ Za zmínku stojí také již starší publikace od Antonína Bartoňka, který se zabýval lineárním písmem B.¹⁸

1.2. Historie osídlení

Nejstarší státy v egejské oblasti vznikly v době bronzové během 3. a 2. tisíciletí př. n. l.¹⁹ Mluvíme o řecké pevnině, ostrovech v Egejském moři, pobřeží Malé Asie nebo Kypru. Z hlediska celkového vývoje společnosti a civilizace se důležitost těchto států může zdát až druhotná, ale prvotní význam má pro vývoj řecké kultury. Právě na znalosti a dovednosti těchto států mohla navázat řecká pevninská civilizace.²⁰

Osídlení na ostrově najdeme už od období neolitu, kdy začaly vznikat první osady.²¹ Přerod v osídlení a uspořádání společnosti přišel s objevením mědi a výroby bronzu. Kvůli nedostatku vlastních zdrojů tuto surovinu lidé dováželi z okolních ostrovů. Osídlení se přesouvá blíže k pobřeží díky novým podnětům. Jako jsou např. kontakty s jinými civilizacemi. Postupně se etabluje osídlení u zátok.²² S přijetím mědi

¹³ Quentin LETESSON – Carl KNAPETT, *Minoan architecture and Urbanism: New perspectives on an Ancient Built Environment*, Oxford University Press 2017; Todd WHITELOW, *House, Household and Community at Early Minoan Fournou Korifi: Methods and Models for Interpretation*, in: *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*, edd. R. Westgate – N. Fisher – J. Whitley, London 2007, s. 65–76.

¹⁴ Robin HÄGG – Nanno MARINATOS (edd.), *The fiction of the Minoan palaces. Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute in Athens*, Stockholm 1987.

¹⁵ Evi GOROGIANNI – Peter PAVÚK – Luca GIRELLA (edd.), *Beyond Thalassocracies. Understanding Processes of Minoanisation and Mycenaeanisation in the Aegean*, Oxford 2016.

¹⁶ Tomáš ALUŠÍK, *Defensive Architecture of Prehistoric Crete*, Oxford 2007.

¹⁷ Radomír TICHÝ, *Expedice Monoxylon. Pocházíme z mladší doby kamenné*, Hradec Králové 2001; expedice Monoxylon III.

¹⁸ Antonín BARTOŇEK, *Zlatá Egeis*, Praha 1969; Antonín BARTOŇEK, *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*, Ústí nad Labem 1987.

¹⁹ Jan PEČÍRKA, *Dějiny pravěku a starověku*, Praha 1989, s. 329

²⁰ *Tamtéž*.

²¹ Rovněž se vede diskuze o osídlení v jeskyních, srov. Peter TOMKINS, *Landscapes of Ritual, Identity, and Memory: Reconsidering Neolithic and Bronze age Cave use Crete, Greece*, in: SACRED DARKNESS a GLOBAL PERSPECTIVE on the RITUAL USE of CAVES, ed. H. Moyes, Colorado 2012, s. 59–74.

²² Ludwiga PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 49–50.

a bronzu zdokonalili i technické dovednosti, to se týká i stavby obydlí. Začaly se tak objevovat stavby z kamene a nepálených cihel s dřevěnou kostrou. Dochází k postupnému zalidňování náhorní plošiny Lasithi. Šíření kovů také vede k postupnému specializování řemesel a dělby práce. Zvyšuje se bohatství společnosti, které je ale nerovnoměrně rozdělené. Zároveň tak pomalu vznikají předpoklady pro vznik plně rozvinuté městské společnosti a státu.²³

S druhým tisíciletím začaly značné změny v charakteru osídlení a v oblastech života. Tyto změny probíhaly pozvolna a odlišně v každé části ostrova. Společnost postupně přešla k novému společenskému řádu, který můžeme přirovnat k protikladu rodové společnosti. Mnohem intenzivněji se navazují kontakty se zámořskými civilizacemi. Začíná se uplatňovat společenské třídní rozvrstvení. Dochází ke vzniku trvalých správních center (paláců).²⁴

První palácové období zažilo rychlý rozvoj ve všech aspektech společnosti. Se stavbou prvních palácových budov, následovaly další stavby strategicky umístěné u Mesarské pláně. První paláce byly zničeny sérií zemětřesení. Poté došlo k jejich obnovení ještě v rozsáhlejší podobě, ale i ty našly svůj konec.²⁵

Celkově můžeme mluvit o společenském vzestupu, architektonickém nebo i ekonomickém vývoji. Jaký zde ale panoval společenský řád a jaké byly vzájemné vztahy mezi jednotlivými budovami a jejími obyvateli je těžké zodpovědět. Vrcholu toto období dosáhlo v LM IA zhruba kolem 1600–1500 př. n. l. Svého vrcholu dosáhl i zahraniční obchod. Kréta udržovala styky s Egyptem, Kykladami, Mykénami i Blízkým východem.²⁶

Po pádu druhých paláců došlo k úplné obnově už jen v Knossu, kdy se jasně uplatňuje jeho politická nadvláda. Ostrov zasáhla další série katastrof. Prestiž krétského ostrova začala upadat a v podstatě nikdy nedošlo už k jejímu obnovení.²⁷ Postupně se zde vystřídala nadvláda Mykén, Říma, Byzance, Benátek, Osmanů, v 19. století zde

²³ J. PEČÍRKA, *Dějiny pravěku a starověku*, Praha 1989, s. 340.

²⁴ L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 50–51.

²⁵ Jan BURIAN, *Cesty starověkých civilizací*, Praha 1973, s. 86–87.

²⁶ *Tamtéž*, s. 88.

²⁷ J. PEČÍRKA, *Dějiny pravěku a starověku*, Praha 1989, s. 349–350.

probíhal boj za připojení k řeckému království. Řecku byla Kréta oficiálně postoupena v roce 1913.²⁸

1.3. Odras v mýtech

Ostrov Kréta můžeme nazvat jakým si pojítkem mezi západním a východním břehem Egejského moře. V mnoha mýtech a starověkých literárních pramenech Kréta vystupuje jako mocná země. Tyto zmínky se týkají především krále Minoa a jeho námořní moci a sídla.²⁹ V těchto zmínkách je možné hledat určité pravdivé aspekty nebo se je pokusit interpretovat. Od 20. století tyto kusé zkazky přestaly být jediným zdrojem informací, na scénu se totiž dostává archeologie, která dodnes prohlubuje vědění o dějinách Kréty.

Zmínky o králi Minoovi se staly součástí mytologie a setkáme se s nimi v literatuře. Už Ovidius psal o námořní moci minojského krále.

„Válku chystá mu Mínos, jenž, vojskem ač ovládá moře,

...

Aby si zajistil přece k své výpravě přátelskou pomoc,

moře kol Kréty objíždí s loďstvem, v němž tkví jeho síla,“³⁰

Vojtěch Zamarovský napsal: *„Žezlo dostal Mínos přímo od Dia a s Diem se také pravidelně scházel v jeho rodišti (v jeskyni hory Dikté), aby se s ním radil o zákonech. Vládl tedy moudře a spravedlivě. Jako král ostrovní země neplýtval prostředky na stavbu hradeb a pobřežních pevností, ale vybudoval si mocnější obranu: mohutné loďstvo, které mohlo nepříteli už z dálky odrazit nebo vůbec odradit od útoku. Vybudoval také řadu opěrných bodů na blízkých a vzdálených ostrovech, později i na řeckém pobřeží a stal se tak skutečným pánem moří. Pod ochranou válečného loďstva, jež bylo postrachem nepřátel i pirátů, vedl rozsáhlý zahraniční obchod, který přinášel Krétě bohatství a blahobyť.“³¹*

1.4. Příspěví Arthura Evanse

Arthura Evanse lze označit za zakladatele tradice krétské archeologie. Přišel s termíny označující architektonické aspekty minojské Kréty. Evans se na Krétu dostal s publikací Schliemannových nálezů a svoje první průzkumné práce započal v roce 1900. Na

²⁸ Růžena DOSTÁLOVÁ – Pavel HRADEČNÝ (edd.), *Dějiny Řecka*, Praha 2016, s. 249.

²⁹ L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 11–14.

³⁰ Públus Ovidius NÁSO, *Proměny: Metamorfózy*, překlad Ivan Bureš, Praha 1935 s. 197.

³¹ Vojtěch ZAMAROVSKÝ, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1996, s. 277.

Evansovu práci brzo navázaly britské, italské nebo americké archeologické týmy a ukázaly tak důležitost Kréty v rozvoji evropské kultury a jako mostu spojující Asii s Evropou.³²

Pro minojské období zkonstruoval také celý chronologický systém. Tento systém měl zdůrazňovat vývoj, vyspělost a pokles civilizace. Za vrcholné období považoval konec středního a začátek pozdního minojského období. Do dnešní doby Evansův chronologický systém prošel menšími úpravami, ale využívá se stále.³³ K reflexi historie společnosti bylo vytvořeno jiné chronologické schéma, poněkud jednodušší k pochopení. Schéma začíná obdobím neolitu, následuje předpalácové období, období prvních paláců, období druhých paláců, finální období paláců a po palácové období. Jak názvy napovídají toto schéma je založené na konstrukčních fázích palácových staveb, které definují a rozdělují jednotlivé časové zóny.³⁴

1.5. Vývoj písma

První podoba písma se objevuje ve formě archánského písma, které se nachází jen ojedinele už v rané době minojské na pečtidlech.³⁵ Na něj navázaly krétské hieroglyfy. Představují známé objekty, které se dají dobře interpretovat. Zobrazují např. různé náčiní, nářadí nebo zvířata. Nalezneme ho především ve formě krátkých nápisů, na kamenech, nádobách nebo pečtidlech. Jeho využití se datuje k rozmezí 2000–1700 př. n. l.³⁶

O něco mladší lineární písmo A obsahuje zjednodušenou formu hieroglyfických znaků. V této formě písma nalézáme už delší texty (např. nález 150 tabulek v Hagia Triada). Lineární písmo A existovalo současně s hieroglyfickým písmem a vedou se dohady o tom, zda tyto dvě písma představují dva různé jazyky.³⁷ Na základě nálezů si můžeme všimnout, že hieroglyfy se používaly v severní části ostrova, jehož nálezy

³² L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 14–18.

³³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010, s. 9–10; José PIJOÁN, *Dějiny umění II.*, Praha 1977, s. 9–10.

³⁴ Gea CALLENDER, *The Collapse of Minoan social system*, s. 1, dostupné online ([\(9\) \(DOC\) Collapse of Minoan Social System | Gae Callender - Academia.edu](#)), [citováno k 29. 4. 2021].

³⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 56; Roeland DECORTE, *The First 'European' Writing: Redefining the Archanes Script*, *Oxford Journal of Archaeology* 37, č. 4, s. 341–372.

³⁶ L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 29.

³⁷ G. Callender, *The Collapse of Minoan social system*, s. 14, dostupné online ([\(9\) \(DOC\) Collapse of Minoan Social System | Gae Callender - Academia.edu](#)), [citováno k 29. 4. 2021].

najdeme v Knossu nebo v Malii. Naproti tomu lineární A se vyskytuje spíše v jižní části ostrova, kde jsou signifikantní nálezy ve Faistu. Přestože nevíme, zda tato písma představují jeden jazyk, tak je poměrně patrné, že se písma používala v odlišném administrativním systému.³⁸

Lineární písmo A později nahradilo lineární písmo B. V období LM III zde ještě existovalo současně s lineárním písmem A. Na ostrově se tak začíná objevovat kolem roku 1450 př. n. l. s příchodem nové éry na Krétu, éry dominance Mykén. Četné nálezy tabulek s lineárním písmem B zaznamenáváme především v Knossu, což nasvědčuje jeho dominanci v tomto období.³⁹

Písmo je rozluštěné, o což se zasloužil Michael Ventris v letech 1950–1952. Jedná se o fonetické slabičné písmo, o určitou formu starořečtiny. Na dalším zkoumání se podílel John Chadwick mezi lety 1952–1955. Došlo tak k vytvoření tabulky k dešifrování písma.⁴⁰

Dochované hliněné tabulky představují inventární záznamy různého charakteru - účetnictví, stav příjmů a výdajů. Nedochovaly se žádné záznamy osobního charakteru, ale jejich existence se předpokládá. V úvahu přichází možnost, že se psaly na méně trvanlivé materiály jako papyrus nebo palmové listy. Na tabulky se psalo rydlem, zleva doprava. Na základě podoby znaků se usuzuje, že znaky nebyly přizpůsobeny rytí, ale spíše psaní. Tabulky se následně vysušily a uložily. Nemůžeme vyloučit ani existenci archivů, přestože tabulky se nalézají ve velkých počtech jen v několika místnostech. Takové množství tabulek se dochovalo především díky ohni, který tabulky vypálil, díky čemu se staly více odolné.⁴¹

1.6. Zemědělství

Minojská města byla závislá na zemědělské produkci malých osad v určité vzdálenosti od města. Nejdůležitější činností v oblasti zemědělství se stala bezpochyby orba. Jeden znak minojského písma dokonce zobrazuje pluh. Pluh mohl táhnout pár volů, popřípadě i oslů. Poté se přistoupilo k setbě. Preferovali pšenici, špaldu nebo ječmen. Tedy obiloviny bohatší na výživu. Hliněné tabulky zaznamenávají jen obecně obilí, přestože

³⁸ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 56.

³⁹ G. Callender, *The Collapse of Minoan social system*, s. 1, dostupné online ([\(9\) \(DOC\) Collapse of Minoan Social System | Gae Callender - Academia.edu](#)), [citováno k 29. 4. 2021]; L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 29–31.

⁴⁰ Podrobně A. BARTOŇEK, *Zlatá Egeis*, Praha 1969, s. 70–125.

⁴¹ L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 34–35.

pro pšenici a ječmen existovaly samostatné znaky. Úrodu sklízeli ručně nebo srpem. Jsou známé jednoduché srpy ze dřeva s kamenným ostřím z období neolitu, v pozdější době potom z bronzu. Určitou představu o těchto úkonech a nástrojích nám může poskytnout vyobrazení tzv. Harvest Vase, kde vidíme skupiny farmářů, jak zpívají a tancují v rámci procesí vedené kněžími. Kromě zobrazeného rituálu, zde najdeme i kresby užívaných nástrojů.⁴²

Kromě obilovin pěstovali hrách, sezam, len, velkou plochu zabíralo pěstování vína. Další důležitou plodinou se staly olivy, rovněž fíky. Pro zmíněné rostliny nalezneme ve většině případů jejich záznam v tabulkách.⁴³

Co se týká domácích zvířat, tak identifikujeme skot, kozy, prasata nebo ovce. Nalezené tabulky v Knossu zachycují jejich poměrně velký počet. Počítat můžeme i s rybolovem. Prasata byla domestikována už v neolitu, stejně tak skot, který poskytoval mléko, maso, potah nebo kůži. Býky často najdeme zobrazené na freskách nebo vázách nejen v podobě býčích her, kterým se přisuzuje rituální charakter.⁴⁴

Pro nás zajímavý může být fakt, že z divokých zvířat se na Krétě vyskytoval lev, který je zobrazován na pečetních kamnech. Dalším příkladem může být opice, kterou identifikujeme na nástěnných malbách nebo pečetidlech.⁴⁵

K uskladnění olivového oleje, sušených fíků nebo třeba medu sloužily velké hliněné nádoby zvané pithoi, které se používaly nejenom v palácích, ale i městských domech.⁴⁶

1.7. Řemeslná výroba

Řemesla prošla dlouhým vývojem od raných dob až k pozdní době bronzové. Specializovaně se začínají objevovat hlavně v městském prostředí. Minojci byli učenliví, technologie, které převzali od jiných civilizací, dál zdokonalili a přizpůsobili své potřebě.⁴⁷

Zdokonalili se v zacházení s kamenem, materiálem sloužícím nejen k výrobě nástrojů. Tento materiál dál využívaly, přesto že už měli k dispozici např. bronz nebo

⁴² R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993, s. 38–39, 43–45

⁴³ *Tamtéž*, s. 22–23.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 47–50; L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 24.

⁴⁵ R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze...*, London – New York 1993, s. 50.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 46.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 87.

jiné kovy. V tomto názoru nás podporují archeologické nálezy např. v podobě kamenných váz.⁴⁸

V centru jejich pozornosti stály také šperky a pečeti, kde na velmi malém prostoru byli schopni zobrazit poměrně detailní scény. K dokonalosti dovedli také umění keramiky. Keramický kruh byl představen mezi lety 1900–1700 př. n. l.⁴⁹ Umožnil výrobu opravdu kvalitních produktů. Minojská keramika je tenká, symetrická, často různě zaoblená a malovaná vzory, výjevy z běžného nebo z náboženského života. Z keramiky nenajdeme ale jenom vázy, ale i sošky nebo jiné užitkové předměty.⁵⁰

Výroba z kovů byla stejně důležitá. Vyráběly se užitkové předměty např. k vaření nebo k ukládání, nože, různé sekery, pily, kladiva nebo votivní figurky. Naleziště mědi na ostrově se nachází v horách Asterousi, ale spotřeba mědi byla mnohem větší, svoji nezastupitelnou roli hrál tak import např. z Kypru. Zlato používali k výrobě šperků, ornamentů nebo výzdobě. Nalézáme tak zlaté ornamenty na kamenných vázách nebo figurkách. Zlato přiváželi z Egypta nebo Anatólie. Rovněž zpracovávali stříbro.⁵¹

1.8. Společnost

Rekonstrukce podoby společnosti a sociálních vztahů je bez písemných záznamů velice obtížná. Evans svými objevy ustanovil názvosloví, které se používá dodnes a svými objevy položil základ pro další výzkum. Neinterpretoval jen architekturu, ale i sociální strukturu. V jeho interpretaci najdeme silné ovlivnění jeho dobou. Skoro až automaticky píše o králich, královnách, elitách a poddaných. Knossos interpretoval jako palác, což bylo posíleno ještě nálezem trůnu. Po objevení západního nádvoří se přidal řecký prvek demokracie a věřilo se, že sloužil ke shromáždění občanů. Král později přijal podobu rekonstruovanou z fresek s náboženskou funkcí. Nemůžeme říci, že se Evans při této interpretaci společnosti, nebo kdo, obýval jednotlivé místnosti, mýlil. Skutečně na základě vybavení a nálezů vidíme, že místnosti byly určeny různým skupinám – ženám, řemeslníků, není ani vyloučena přítomnost otroku.⁵²

⁴⁸ Harvest Vase – detaily z běžného života, R. HIGGINS, *Minojské a mykénské umění*, Praha 1973 s. 36–40; L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 127–133.

⁴⁹ Doniert EVELY, *The Potters' Wheel in Minoan Crete*, The Annual of the British School at Athens 83, s. 90–100.

⁵⁰ Známa je Kamarská keramika, R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993, s. 103–104; L. PRESS, *Stará Kréta*, Praha 1978, s. 123–127.

⁵¹ R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze ...*, London – New York 1993, s. 90–93.

⁵² Jan DRIESSEN, *For an archeology of Minoan Society. Identifying the Principles of Social Structure*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century. Proceedings of the International PhD and*

Minojské společnosti se nevěnovalo tolik prostoru do vydání sborníku Cambridžské konference v roce 1981 s názvem „*Minoan society*“, ⁵³ která se pokoušela o detailní rozbor, ale stále v dnešní době je to téma poměrně neprobádané, především v oblasti běžného života.

Obraz společnosti v jednotlivých dobách se můžeme pokusit interpretovat s větší nebo menší přesností. V raném minojském období se společnost strukturovala na základě rodiny nebo klanů. To byly základní jednotky společnosti. Postupně se určité skupiny začaly vyčleňovat jako bohatší a tím vznikla sociální diference skupin nebo osob.⁵⁴

Pro pochopení minojské společnosti je ale také důležité zjistit, jaké byly základní osobní identity a na jakých základech se vytvářely.

V mnoha společenstvích bývá nejdůležitější příbuzenství, ať už pokrevní nebo prostřednictvím sňatku. Tento druh sociální skupiny bezpochyby existoval i v období minojské Kréty. Přesto že tento prvek společnosti je předpokládán, je pro něj málo důkazů v pohřebním kontextu.⁵⁵ Primární sociální jednotku tak hledáme právě v domácnosti jakožto základní ekonomické jednotce. Zkoumá se tak obydlí obsazené skupinou lidí, zda lze odvodit, jestli domácnost tvořila nukleární rodina nebo široká rodina, někdy i např. se služebnictvem. V pátrání nám nepomůže ani ikonografie, protože má sklon být tendenční a zobrazuje jen to, pro ni důležité, často spojené s mocí nebo náboženstvím.⁵⁶

Druhým principem určující sociální skupiny je pohlaví. Gendrové rozdělení je ve společnosti hluboce zakotvené. Můžeme tak určit činnosti, kde dominovala žena např. zpracování potravy, textilní produkce a péče. Sociální roli nemůžeme podceňovat.⁵⁷ Na základě ikonografických dokladů se můžeme domnívat alespoň pro neopalácové období, že pohlaví bylo důležitý rozlišující prvek. Muži i ženy jsou zobrazováni pohromadě, ale zároveň odděleny v případě jejich úloh. Nesmíme zapomínat fakt, že

Post-Doc Conference at Heidelberg, edd. S. Cappel – U. Güntel-Maschek, Presses universitaires de Louvain 2015, s. 150.

⁵³ O. KRZYSZKOWSKA – L. NIXON (edd.), *Minoan society: ...*, Bristol 1981.

⁵⁴ R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993, s. 23–24.

⁵⁵ Jan DRIESSEN, *Spirit of Place. Minoan Houses as Major Actors*, in: *Political Economies of the Aegean Bronze Age: Papers from the Langford Conference*, ed. D. J. Pullen, Oxford 2010, s. 35–40.

⁵⁶ TÝŽ, *For an archeology of Minoan Society ...*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century. Proceedings of the International PhD and Post-Doc Conference at Heidelberg*, edd. S. Cappel – U. Güntel-Maschek, Presses universitaires de Louvain 2015, s. 153.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 156–157.

ženy mají primární pozici v rituální sféře a právě ženské božstvo zaujímá ta nejvyšší místa.⁵⁸

Za třetí prvek můžeme označit věk. Z různých historických paralel víme o mnoha skupinách, které byly vytvářeny stejným věkem. Rozlišování podle věku si můžeme všimnout na freskách v Santorini, kde jsou tyto rozdíly vyjádřeny v zobrazení těla a účesů.⁵⁹

Dalším principem, který definuje identitu jedince, je status. Ten spojujeme s určitou pozicí osoby ve společnosti nebo její hodnotí. Označuje tak nadřazenost, ale i podřazenost. Snaha získat statut je lidským motivem už od počátků a křížuje společnost všemi kategoriemi. Jedinci nebo skupiny s vyšším statutem dosahují většího respektu, moci a vlivu. Tento status může být zděděn nebo získán. Zda v minojské společnosti existoval dědičný systém, ale nevíme. O těchto skupinách, jedincích s vyšším statutem nás informuje ikonografie.⁶⁰

Rozhodně také stojí za zmínku, co obsahují tabulky s lineárním písmem B. Dočteme se zde o hodnotech např. Wanak, Lavagetos nebo Danos. Je jisté, že reflektují hierarchii, spojenou s vyšším statutem, ale přesně nevíme význam těchto hodnotí.⁶¹

1.9. Náboženství

Počátky minojského náboženství spatřujeme v pohřebních rituálech. Rituály provádějící se v hrobkách překračovaly formu pohřebního ritu, o tom svědčí četné nálezy zahrnující obětní oltáře, figurky, tritónky, poháry ve tvaru zvířecích hlav a jiné votivní figurky.⁶²

Z množství nálezů víme, že se orientovali na ženské božstvo. Nabízí se ale otázka, zda uctívali více bohyň nebo různé podoby jedné hlavní bohyně – zosobnění strážkyně, matky nebo krotitelky. V rituálech bohyni reprezentovala kněžka. Ikonografie rovněž ukazuje muže a ženy uctívající posvátné kameny nebo stromy.

Oproti ženskému božstvu, mužské není v ikonografii příliš nápadné. Objevují se v podobě malých vznášejících se postav. Důležitý byl také kult zvířat, především býka.

⁵⁸ Benjamin ALBERTI, *Gender and the Figurative Art of Late Bronze Age Knossos*, in: *Labyrinth Revisited: Rethinking 'Minoan' Archaeology*, ed. Y. Hamilakis, Oxford 2002, s. 98–117.

⁵⁹ J. DRIESSEN, *For an archeology of Minoan Society...*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century. Proceedings of the International PhD and Post-Doc Conference at Heidelberg*, edd. S. Cappel – U. Günkel-Maschek, Presses universitaires de Louvain 2015, s. 159–160.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 160–161.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 161; R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze...*, London – New York 1993, s. 22–23.

⁶² Susan LUPACK, *Minoan Religion*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 251.

To potvrzují četná zobrazení rohů, nádob ve tvaru býčích hlav, obětín nebo tzv. skoků přes býky. Lidské obětiny se také staly součástí rituálů, o tom svědčí nejznámější případy ze svatyně blízko Archanes a Knossu. V prvním případě se našla kostra mladého muže, ležícího na vyvýšeném podstavci uprostřed, v pozici, která nasvědčuje svázání a bronzovou dýkou mezi žebry. V druhém případě se našly kostry čtyř dětí, kde jejich kostry nesou stopy řezání.⁶³

V minojské kultuře existuje několik typů svatyň. Za zmínku stojí svatyně na vrcholu kopců tzv. Peak sanctuaries. I přes jejich název bylo důležitější, aby byly vidět z území, kterému sloužily, než aby stály vždy na vrcholu kopce.⁶⁴ Nejběžnější nálezy mají podobu hliněných figurek reprezentující obavy věřících. V bohatších nálezových situacích se objevují kamenné nádoby, předměty, šperky, pečeti často s nápisem v lineárním A.⁶⁵

Kultovní centrem se staly také jeskyně – např. jeskyně Mount Ida. I v tomto případě hrála roli viditelnost z blízkých osad.⁶⁶

Důležitost palácových staveb v náboženském životě nemůžeme ignorovat. Především západní křídlo, kde mnohé místnosti byly interpretovány jako kultovní – trůnní sál, centrální a západní nádvoří, tripartite shrine, lustral basin, pilířová krypta. K použití těchto místností k rituálním účelům nasvědčují nálezy fresek, vyobrazení posvátných rohů a symbol dvojité sekery.⁶⁷

Po pádu paláců se objeví významné změny i v náboženském životě. Většina svatyň přestala být používána. Objevuje se nový kult v podobě bohyně se vztyčenými pažemi, na jejíž koruně se nachází rozličné atributy v podobě hadů, ptáku, vlčích máků a rohů. Objevují se tzv. hadí tuby.⁶⁸

⁶³ S. LUPACK, *Minoan Religion*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 258; Nanno MARINATOS, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993, kapitoly 7, 8.

⁶⁴ Např. Mount Juktas, N. MARINATOS, *Minoan religion...*, University of South Carolina Press 1993, s. 114.

⁶⁵ S. LUPACK, *Minoan Religion*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 252; N. MARINATOS, *Minoan religion...*, University of South Carolina Press 1993, 116–123.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 124–126; S. LUPACK, *Minoan Religion*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 253–254.

⁶⁷ N. MARINATOS, *Minoan religion...*, University of South Carolina Press 1993, s. 38–75.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 16–17; S. LUPACK, *Minoan Religion*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 259–260.

2. Vývoj plavby a její možnosti v době bronzové

Jak důležitá byla pro Krétu námořní doprava a zvládnutí plavby? Kdy se tyto technologie v Egejském moři vyvinuly a jaký měly vliv na vývoj Kréty z kulturního pohledu?

Na vývoj námořní dopravy měly především vliv přírodní podmínky, mysy a přístavy. Nesmíme zapomínat na nejdůležitější aspekt námořní dopravy, tedy lodě, její nálezy a důkazy její existence, ať už ikonografické doklady nebo nálezy samotných vraků. K určení rozsahu námořních kontaktů nám také pomohou hmotné nálezy, ať už cizí importy na Krétě nebo ty krétské v zahraničí. Podle datace tak můžeme určit dosah kontaktu v jednotlivých obdobích a vzájemné kulturní ovlivňování civilizací.

Prvním náznakem námořního kontaktu je přítomnost obsidiánu z ostrova Melos a stálé osídlení na ostrovech v Egejském moři, tedy i Krétě.⁶⁹

Rychlost tohoto vývoje podmiňovaly hlavně přírodní faktory, moře a úroveň technologií, v druhé řadě určitě také ekonomické zájmy. Během neolitu se vytvořily přírodní podmínky, které se příliš nelišily od těch v dnešní době, ustálila se hladina moře, zformovala se pobřežní linie a cirkulace mořských proudů.⁷⁰ Na základě průzkumu jsme schopni určit, že hladina Egejského moře se v době bronzové pohybovala mezi +3 až -5 m ve vztahu k její dnešní úrovni.⁷¹ Důležitými faktory, které výrazně ovlivňují podmínky pro plavbu je počasí. Vzorce počasí je těžké definovat, můžeme tak jen předpokládat, že se příliš nelišilo od dnešní podoby. V neolitu například můžeme tvrdit, že se podnebí postupně oteplovalo, a přidávalo se sucho.⁷²

⁶⁹ Despoina PAPAGEORGIU, *The Marine Environment and Its Influence On Seafaring and Maritime Routes in the Prehistoric Aegean*, *European Journal of Archeology* 11, č. 2–3, 2008, s. 199; Panos TZOVARAS, *Before 'Thalassocracies': Reconstructing the 'Longboat' and Rethinking its Use and Social Implications in the 4th and 3rd Millennium South Aegean*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 2.

⁷⁰ D. PAPAGEORGIU, *The Marine Environment...*, *European Journal of Archeology* 11, č. 2–3, 2008, s. 200.

⁷¹ Christos AGOURIDIS, *Sea routes and navigation in the third millenium Aegean*, *Oxford Journal of Archaeology* 16, č. 1, 1997, s. 2; Floyd McCOY, *Climatic change in the eastern Mediterranean area during the past 240,000 years*, in: *Thera and the Aegean World II*, ed. Ch. Doulas, London 1980, s. 79–100.

⁷² Jennifer MOODY, *Prehistoric and historic climate weather in (east) Crete*, in: *A Cretan landscape Through Time: Priniatikos Pyrgos and Enviorns*, edd. B. Molloy – C. Duckworth, Oxford 2014, s. 26–28.

Samotná poloha Egejského moře usnadnila přístup do okolních území – Středozemního moře, Černé moře, Balkánu nebo Blízkého východu. Svoji roli také hrála v podstatě neustálá přítomnost pevniny v dohledu námořníka.⁷³

Dosavadní literatura upřednostňovala vliv mořských proudů nad cirkulací větru, ale experimenty nasvědčují právě většímu vlivu větru.⁷⁴

Z období neolitu máme jen ikonografické nálezy o tom, jak lodě mohly vypadat, pravděpodobně šlo o menší veslice bez plachet. K zavedení plachty s největší pravděpodobností došlo na konci 3. tisíciletí a její široké použití se rozmohlo hlavně během 2. tisíciletí s nástupem větších plavidel.⁷⁵ V obou případech museli umět námořníci analyzovat podmínky, jako pohyb vod, větru, aby je dokázali patřičně využít.⁷⁶

Využití v praxi, tedy cestování na základě určení směru větru a proudu, zaznamenává už Homér ve svém díle *Odysseia* nebo Apollonius Rhodius v *Argonautice*⁷⁷.

„Z Tróje mě unášel vítr a přihnal mě k Ismaru v zemi Kikonů.“⁷⁸

Můžeme předpokládat, že za využití cirkulace vzduchu námořníci mohli zmapovat určité vzdálenosti v kratším čase, za využití menšího množství energie. Cirkulace mořských proudů tak poměrně rozhodujícím způsobem přispěla k formování tras a vytváření námořních cest mezi pevninským pobřežím a území ostrovy egejského moře.⁷⁹

O tom, že námořníci využívali známé a předem naplánované trasy nám opět podává svědectví Homér, kde jsou popisovány mnohé scény námořních cest.

„Jitřenka s krásnými vlasy den třetí když rozžala, stěžně vztyčíme,

⁷³ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 201.

⁷⁴ Experimentálně to ověřila expedice *Monoxylon*

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 202. P. TZOVARAS, *Before ‘Thalassocracies’...*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 2; C. AGOURIDIS, *Searoutes and navigation ...*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 3.

⁷⁶ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 202; Connie LAMBROU-PHILIPPSON, *Seafaring in the Bronze Age Mediterranean. The parameters involved in maritime travel*, in: *Thalassa: L’Égée préhistorique et la mer: Actes de la troisième rencontre égéenne internationale de l’Université de Liège, Calvi, Corse*, edd. L. Laffineur – L. Basch, 1991, s. 11–20.

⁷⁷ Apollonius Rhodius: *Argonautica*, Robert SEATON (ed.), Cambridge 1912.

⁷⁸ HOMÉR, *Odysseia*, překlad Rudolf Mertlík, Praha 1984, zpěv IX, V 40.

⁷⁹ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 202–203.

*bělostné plachty hned napnem a sedáme opět do lodí;
ty hnal vítr a řídili kormidelníci.*⁸⁰

Když vezmeme v úvahu meteorologická a oceánografická data, cirkulaci větru a mořských proudů v egejské oblasti začne nám vycházet obrázek tras a cest, které mohly být využívány.

Experimenty ověřily, že na plavbu mají mnohem větší vliv směr větru a vln.⁸¹ K odhadnutí možností směru plavby a dostupnosti ostrova nám poslouží záznamy o směru větru, jeho rychlosti, směru vln a jejich výšce. Po jejich rozboru se můžeme pokusit určit možnosti plavby na základě počtu dnů s vhodnými podmínkami. Záznamy byly pořizovány na webu windy.com⁸² v období od července 2019 do srpna 2020. Zaměřila jsem se na lokality, u kterých se nabízí možnosti potencionálního kontaktu, vzhledem k jejich poloze.⁸³ Záznamy byly pořizovány kolem 11 h, kdy se předpokládá stálý průběh plavby po ranním vyplutí a před přistáním v cíli.⁸⁴

Napadat nás ale může otázka, nakolik korespondují dnešní podmínky s podmínkami doby bronzové. Pracujeme s představou, že podmínky se příliš nelišily,⁸⁵ navíc naším cílem je spíše vytvořit si alespoň základní představu. Vyhodnocení se zakládá na evidenci vhodného směru větru ve směru plavby, stejně tak směru vln a jejich výšce.⁸⁶ To nám umožňuje, vytvořit si představu o dostupnosti vybraných lokalit. Rizikem na některých lokalitách je změna větru, v průběh léta ale dochází k postupnému ustálení.⁸⁷ Za příznivou rychlost větru považujeme 15–20 km/h. K dosažení některých míst např. Kypru přispívá výskyt bezvětří. U vln obecně platí,

⁸⁰ HOMÉR, *Odyssea*, překlad Rudolf Mertlík, Praha 1984, zpěv IX, V 39–81.

⁸¹Expedice Monoxylon.

⁸²Záznamy ke zpracování poskytl Doc. R. Tichý, výsledek srov. Příloha 1.

⁸³Peloponés, Melos, Santorini, Kypr, Karpathos

⁸⁴Radomír TICHÝ, *Archeology of the Wind. Natural conditions and early sea navigation in the Eastern Mediterranean*, *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 21, 2019, s. 6.

⁸⁵Od posledního maximálního zalednění (před 20 000 lety) hladina světového oceánu stoupá, ale v době bronzové se ustálila, Cristina PAPOULIA, *Seaward dispersals to the NE Mediterranean islands in the Pleistocene. The lithic evidence in retrospect*, *Quaternary international* 431, 2017, s. 64–66, 74–76. Východní Středomoří získalo dnešní obrysy pevnin. V nich i zhruba současné teploty a směr mořských proudů. Podobně směr větru se zdá být ustálený od události tzv. rychlé změny klimatu v 7. tis. BC, Bernhard WENINGER – Lee CLARE, *Holocene Rapid Climate Change in the Eastern Mediterranean. An Emerging Archaeological Climate Research Programme*, in: *Beginnings - New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin*, ed. R. Krauß, Leidorf 2011, s. 11-15.

⁸⁶ Výsledek vyhodnocení Příloha 1: tabulka 1

⁸⁷ Radomír TICHÝ, *Archeology of the Wind. Natural conditions and early sea navigation in the Eastern Mediterranean*, *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 21, 2019, s. 7.

čím vyšší rychlost větru, tím vyšší vlny. Směr vln převážně koresponduje se směrem větru.

Začneme polohami Santorini a Mélos. Vzhledem ke své poloze se jeví jako dobře dosažitelné právě díky směru od severu k jihu, i díky převažujícímu větru od severu.⁸⁸ V plavbě v opačném směru tedy J–S se už ale tolik vhodné podmínky nevyskytují.⁸⁹ U Santorini ideální trasu tvoří směr od severu k jihu, směr větru má ale spíše tendenci vanout od SZ, což při jeho vyšší rychlosti může plavbu znepříjemňovat až znemožňovat. V červenci a srpnu převažuje vítr od SZ, ale střídá se s vhodným severním větrem. V srpnu postupně začíná převažovat směr větru od západu. Síla větru není příliš vysoká a bylo by možné plavbu uskutečnit i při jeho směru od SZ. V období zimy převažuje vítr od západu, ale vyskytnou se dny s příznivým směrem větru, např. na začátku a ke konci prosince vítr vane vhodným směrem od severu k jihu, v lednu toto období trvá skoro až do poloviny měsíce, ale i přes vhodný směr, plavbu znemožňuje poměrně silný vítr s rychlostí až 57 km/h. V zimních měsících se také vyskytují dny s větrem vanoucí od jihu k severu, který by umožnil plavbu v opačném směru J–S, situaci zde ale znovu komplikuje silný vítr. Vítr od jihu k severu se vyskytuje v období od listopadu do května. S blížícím se létem, se opět častěji objevují dny s větrem od SZ nebo severu, síla větru oproti zimě klesá. Výjimku tvořil červen, kde převažoval nevhodný vítr od západu.

Melos v porovnání se Santorini se jeví vzhledem k podmínkám lépe, ale leží ve větší vzdálenosti než Santorini.⁹⁰ V letních měsících převažuje vítr od severu nabízející příznivé podmínky k plavbě S–J. Vhodné podmínky narušuje občasný silný vítr, který může plavbu znemožňovat. Tato vhodná situace trvá přibližně až do října. S nástupem zimních měsíců se situace začíná měnit a převažuje vítr od západu. Vyskytne se období s větrem vanoucím od S nebo SZ, ale síla větru je vysoká, v prosinci byla zaznamenána hodnota až 71 km/h. Od listopadu zhruba do března se vyskytne období se směrem větru od jihu, který by umožňoval plavbu J–S. Situaci ale komplikuje již zmíněný silný vítr, vhodné podmínky by byly v kombinaci s bezvětřím, které se více vyskytuje

⁸⁸ Radomír TICHÝ, *Archeology of the Wind. Natural conditions and early sea navigation in the Eastern Mediterranean*, *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 21, 2019, s. 7.

⁸⁹ Srov. Příloha 1: tabulka 1

⁹⁰ R. TICHÝ, *Archeology of the Wind...*, *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 21, 2019, s. 8. Srov. Příloha 1: tabulka 1

v zimních měsících. Směrem k létu výrazně opět začíná převažovat vítr od severu, v kombinaci s jeho silou 15–20 km/h vytváří vhodné podmínky.

Poloha ostrova Karpathos na východ od Kréty vzhledem k převažujícím větrům od severu v této oblasti nevytváří vhodné podmínky, které znesnadňuje ještě silný vítr, trvající celoročně.⁹¹ Příznivý směr větru vanoucí směr V–Z/Z–V se vyskytuje v krátkém období po celý rok,⁹² během zimních měsíců se počty těchto dnů mírně zvedají, kdy může ke vhodným podmínkám přispívat občasné bezvětří, ale jinak stále převažuje silný vítr. Na rozmanitosti této lokality přispívá i vítr od jihu, častěji se vyskytující v zimním období.

Plavba na Peloponés při své poloze JV–SZ nevyužívá převládajícího severního větru. Podmínky jsou zde dosti rozmanité, ale vyskytnou se vhodná období, která ale nemají příliš časného trvání.⁹³ Zde se setkáme, především v letních měsících, s jiným směrem vln než větru, kdy vítr směřuje od SV ale vlny od SZ. I tato situace by se tak mohla jevit vhodná při nižší rychlosti větru. Vhodný směr větru ve směru plavby tedy JV–SZ nebo naopak, se zde vyskytuje v krátkých intervalech více méně po celý rok, šance může zvyšovat i případné bezvětří.

Kypr nabízí poměrně vysoké možnosti doplutí, kterým přispívá i poměrně nízká síla větru. Díky jeho poloze se také nabízí využití trasy S–J nebo V–Z. K lepší dostupnosti přispívá i mnohem častěji se vyskytující bezvětří, než dosud na jiných lokalitách.⁹⁴

Kypr díky své blízkosti k pevnině vytváří vhodné podmínky, díky nízké síle větru a jeho stálosti, jeví se tak nejdostupnější. Ostrov Kréta se jeví nejdostupnější od severu z ostrova Mélos a poté ze Santorini. Díky směru větru S–J. Plavba z Peloponésu je náročná svoji polohou ke Krétě ve směru JV–SZ oproti převažujícímu směru větru S–J. Naopak od východu z ostrova Karpathos se situace jeví jako nejobtížnější, kvůli vysoké síle větru, přestože odtud bychom očekávali směr kuluního vlivu z Předního východu z Anatolie. Je možné, že loď z Uluburunu mohla zajíždět podél pobřeží Turecka až ke

⁹¹R. TICHÝ, *Archeology of the Wind...*, Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii 21, 2019, s. 7–8.

⁹²Srov. Příloha 1: tabulka 1

⁹³Srov. Tabulka 1; R. TICHÝ, *Archeology of the Wind...*, Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii 21, 2019, s. 8.

⁹⁴*Tamtéž*, s. 8. Srov. Příloha 1: tabulka 1

Kykladám, odtud na Krétu a od ní k pobřeží severní Afriky, protože právě vítr vanoucí od severu, který převládá od ostrova Karpathos, pokračuje tímto směrem.⁹⁵

Cirkulace mořských proudů je v Egejském moři velice bohatá. Cyklicky se v tomto prostoru prolínají dva mořské proudy – severovýchodní Egejský a východní Středomořský.⁹⁶

SV Egejský proud směřuje od Černého moře mírně na sever a prochází severní a severozápadní částí Egejského moře, kdy současně vytváří pohyb vod ve směru k jiho-jihozápadu. Lemuje tak pobřeží východního Řecka a prochází mezi ostrovy přibližně ve středu Egejského moře s dosahem až na Krétu. V mnohem slabší míře můžeme tento proud zaznamenat v kanálu mezi Krétou a ostrovem Kasos. Pohyb tohoto proudu také zaznamenáme na východ směrem od Kyklad k Ikarii a dále na severovýchod. Stejně tak směrem JV k ostrovům Dodekanes, kde se sráží s východním Středomořským proudem. Nakonec proud prochází západně od Kréty k jižnímu Peloponésu, SZ přes Jónské moře, až k Jadranu. Na základě těchto údajů se nám tvoří představa o komunikační cestě mezi Černým a Egejským mořem.⁹⁷

Z pohybů těchto proudů mohly těžit veslice pohybující se v celém Egejském moři, ale především v severní části ve směru SV – JZ a při pohybu od severu na jih. Bezpečná cesta byla zajištěna od východu na západ, podél severního pobřeží Egejského moře a ze severu na jih podél západního pobřeží, což by zajistilo přístup v podstatě do jakékoliv oblasti pevninského Řecka. Stejně tak existovala možnost cestovat v prostoru Kyklad přes Krétské moře až na Krétu. Rovněž je propojena západní a východní část Egejského moře.⁹⁸

Nesmíme ale zapomínat na vliv větrných proudů, které působí po celý rok, ale během jednotlivých ročních období se situace mění. Obzvláště příznivé podmínky

⁹⁵ Více o lodi z Uluburun dále v textu

⁹⁶ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 204; George ZODIATIS, *Circulatio of the Cretan seawater masses (eastern Mediterranean sea)*, Oceanologica Acta 16, č. 2, 1993, s. 107–114.

⁹⁷ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 204–208; C. AGOURIDIS, *Searoutes and navigation...*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 8–11.

⁹⁸ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 204.

najdeme v létě, kdy dojde k zesílení proudů Eteskými větry.⁹⁹ V tomto období plavba směrem z jihu na sever proti proudu bude velmi obtížná.

Druhý mořský proud zasahující na egejské území se nazývá Východní středomořský proud, který lemuje pobřeží Malé Asie, blízko které se rozděluje na dva směry. V jednom směru směřuje východně od krétského pobřeží rhodským kanálem, ustupuje do egejského moře a pokračuje dál na sever.¹⁰⁰

Druhá větev proudu směřující na Krétu, lemuje její jižní pobřeží dál na západ, kde se připojuje severovýchodní Egejský proud a proudí k Jadranu. Dalo se tak cestovat z jihu na sever podél pobřeží Malé Asie. Zajišťoval komunikaci Egejským mořem a východním Středomořím, stejně tak s Černým mořem a západním Středomořím.¹⁰¹

Na základě předchozího rozboru mořského proudění se nabízí hned několik cest námořní komunikace, které se vzájemně propojují a navazují na sebe.

Když se tedy zaměříme na Krétu, tak proudy pohybuující se v jižní oblasti tvoří severovýchodní egejský proud, umožňující pohyb lodí po docela dlouhé vzdálenosti ze západu na východ i naopak, nebo plout na sever podél východního pobřeží Malé Asie. Komunikace byla možná také mezi JV koncem řeckého poloostrova a Krétou, s Kykladami, ostrovy Dodekanesy. Trasa kolem Kréty tak propojuje celý egejský region.¹⁰²

Popsané mořské cesty můžeme doložit především archeologicky v podobě pobřežních osad a přístavů, které fungovaly jako důležité opěrné body. Jejich poloha a rozmístění nejen na ostrově Kréta opět dosvědčují, že zajišťovaly cesty, jak do východního Středomoří, spojovaly Egejské moře, Jónské moře a západní Středomoří.¹⁰³ Hlavní osady, které archeologie dokládá na Krétě pro období neolitu byly - Kastelli

⁹⁹ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 205; C. AGOURIDIS, *Searoutes and navigation in the third millenium Aegean*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 3–6.

¹⁰⁰ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 208–209; Katarzyna ZEMAN-WIŚNIEWSKA, *Re-evaluation of Contacts between Cyprus and Crete from the Bronze Age to the Early Iron Age*, Electrum 27, 2020, s. 13–25.

¹⁰¹ C. AGOURIDIS, *Searoutes and navigation...*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 13–14.

¹⁰² D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 210–212; Veronica MCGEEHAN-LIRITZIS, *Seafaring, seacraft and cultural contact in the Aegean during the third millennium BC*, International Journal of Nautical Archaeology 17, č. 3, 1988, s. 237–248.

¹⁰³ D. PAPAGEORGIOU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 212–215; R. CASTLEDEN, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993, s. 117, 113; V. MCGEEHAN-LIRITZIS, *Seafaring, seacraft and cultural contact...*, International Journal of Nautical Archaeology 17, č. 3, 1988, s. 240–248.

nebo Malia. Pseira, Mochlos, Aghia Photia a Myrtos existovaly již od rané doby bronzové. V průběhu doby bronzové vznikaly ale i další jako Pyrgos, Palaikastro, Zakros nebo Trypiti.¹⁰⁴

Výše popsané cesty se zaměřují jen na oblasti Egejského moře, ale hmotná kultura opět dokládá také spojení s Egyptem, Kyprem nebo Blízkým východem.¹⁰⁵

Pro plavbu je také důležité vzít v úvahu i jiné faktory, kromě vzdušných a mořských proudů, jako např. viditelnost. Na základě modelu, lze předpokládat, že v případě cest v oblasti Egejského moře v dobrém počasí, námořníci měli po většinu cesty vždy v dohledu pevninu podle, které se mohli orientovat. Během cest po otevřeném moři např. z jižní Kréty k severní Africe tato možnost chyběla.¹⁰⁶

V potaz můžeme vzít jako další orientační prvky také mysy, které se ale často stávaly místem ztroskotání lodi. Za příklad nám poslouží mysy Dakos, Gelidonya nebo Uluburum, blízko kterých došlo k nálezům vraků lodí.¹⁰⁷

V noci nebo za nepříznivých podmínek je navigace nezbytná. V tomto ohledu mohly sloužit souhvězdí.

„Rozpjál, pln radosti z větru, své plachtoví Odysseus jasný.

Potom už na prámu seděl a zručně ho kormidlem řídil,

přítom se nesnášel v noci mu na víčka spánek, ač stále

při plavbě k Boótu hleděl, jenž zapadá téměř už za tmy,

k Plejádám, k Medvědu též, jenž nazýván bývá i Vozem,

točí se na témže místě, zrak upírá na Órióna,

do proudů Ókeanových jen on se nenoří v koupel.“¹⁰⁸

O existenci těchto znalostí máme doklad v podobě znázornění na skalách Naxos, která se interpretují jako souhvězdí. V denní době se mohli orientovat také pomocí

¹⁰⁴ D. PAPAGEORGIU, *The Marine Environment...*, European Journal of Archeology 11, č. 2–3, 2008, s. 216; M. alcolm WIENER, *Realities of Power: The Minoan Thalassocracy in Historical Perspective*, in: AMILLA: The Quest for Excellence: Studies presented to Guenter Kopcke in Celebration of His 75th Birthday, ed. R. Koehl, Philadelphia – Pennsylvania 2013, s. 151–153.

¹⁰⁵ Ilario CALOI, *Connecting Crete with the Near East and Egypt in the Minoan Protopalatial Period, what News in the 21st Century?*, in: SOMA 2012. Identity and Connectivity: Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, edd. V. Orsi – S. Valentini, Oxford 2013, s. 365–368; M. WIENER, *The Nature and Control ...*, in: Bronze Age Trade in the Mediterranean, Studies in Mediterranean archeology vol. XC, Ed. N. Gale, Jonsered 1991, s. 325–341.

¹⁰⁶ C. AGOURIDIS, *Searoutes and navigation...*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 15–16; Dimitra PERISSIOU, *A Predictive Model for Wooden Shipwrecks in the Greek Marine Region*, M.A. Thesis, Esbjerg 2014, s. 54–55.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 62–63.

¹⁰⁸ HOMÉR, *Odysseia*, překlad Rudolf Mertlík, Praha 1984, zpěv V, V 270–275.

oblohy, pobřeží, větru, směru vlny, nebo také pomocí zvuků přicházejících z pobřeží, přítomnosti zvířat nebo skalisek, typického tvaru, která mohla sloužit jako poznávací znamení.¹⁰⁹

2.1. Doklady kontaktů

Jak už bylo zmíněno, spojení Kréty s jinými civilizace a ostrovy nám dokazuje také hmotná kultura, jak v podobě importů, tak i exportů.

Během konce rané doby bronzové se na Krétě objevuje především zboží z Kyklad, které má zakotvenou tradici již v předpalácové době, a jižního území Řecka. V období MM se ale začíná objevovat široká distribuce krétské keramiky po řeckých ostrovech jako Samos nebo Serna, Kos, Chalki.¹¹⁰

Postupně s vývojem plavební techniky se lodi mohly dostávat stále do vzdálenějších končin jako Egypt nebo Blízký východ. Můžeme dokázat spojení s Egyptem již během třetího tisíciletí na základě nálezu z Kréty?

U nejstarších nádob, které se našly v Knossu a lze je zařadit do tohoto období, máme problém v určení stratigrafického kontextu. Pouze jeden fragment, který datujeme do doby raně bronzové, naznačuje přímé spojení. Další dva objekty ze stejného období v Mochlos mají původ ve východním Středomoří. Jedná se o stříbrný pečetní váleček ze syropalestinské oblasti a egyptská nádoba z fajánsu. Existují další nálezy nádob, které mají egyptské vlivy, zde se ale uvažuje o možnosti přijetí technik a postupů.¹¹¹

Další studie ukazují, že většinu importů z Blízkého východu nebo Egypta, datujeme do období MM, např. nálezy egyptských skarabeů.¹¹² Také ale předměty, které se na Krétě vyráběly, začaly vykazovat orientální vlivy, ať už se pokoušely o napodobování tvarů, různých hliněných modelů nebo kamenných nádob.¹¹³

¹⁰⁹ C. AGOURIDIS, *Searoutes and navigation...*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 17–18.

¹¹⁰ M. WIENER, *The Nature and Control Of Minoan Foreign Trade*, in: *Bronze Age Trade in the Mediterranean*, Studies in Mediterranean archeology vol. XC, ed. N. Gale, Jonsered 1991, s. 325.

¹¹¹ William PARKINSON – Michael GALATY (eds.), *Archaic State Interaction: The Eastern Mediterranean in the Bronze Age*, Santa Fe 2010, s. 161–180.

¹¹² K problematice skarabů srov: Vanessa BOSCHLOOS, *Late Bronze age Cornelian and Red Jasper Scarabs with Cross Designs. Egyptian, Levantine, Minoan?* Journal of Ancient Egyptian Interconnection 4, 2012, s. 5–10.

¹¹³ Philip BETANCOURT, *Middle Minoan Objects in the Near East*, in: *The Aegean and the Orient in the Second Millennium: Proceedings of the 50th Anniversary Symposium*, Cincinnati, 18–20 April 1997, edd. E. Cline – D. Harris-Cline (eds.), Liège 1998, s. 5–12.

Na Krétě se rovněž objevují orientální suroviny, které zde svůj původ nenají, např. slonovina, karneolový achát ale i technologické inovace jako glazurování, výroba fajánsu, metalurgické techniky typu filigrán nebo granulace. Na základě uvedených technologií a většího počtu příchozích předmětů se tak nabízí myšlenka, že ve středním minojském období existovaly ustálené styky Kréty a Egypta nebo Blízkého východu. Můžeme také zvážit možnost, že zboží se nevyměňovalo přímo v destinacích jeho původu, ale ke směně zboží docházelo v místech křižování obchodních stezek např. na Levantském pobřeží.¹¹⁴

Krétské výrobky jako exporty mají především podobu různých pohárů, nádob nebo váz. Jsou doložené na území Sýrie především na lokalitách Ugarit (dnešní Ras Shamra). V Libanonu na lokalitě Byblosa v Egyptě na nalezištích Kahun nebo El Harage. Lokalita Abydos potom přináší poznatky o pokusech imitace krétské tvorby.¹¹⁵

Nemuselo ale jít jen o výměnu keramiky nebo jiných nádob. Střední doba bronzována byla také dobou intenzivního obchodu v kovech na Blízkém východě. Z nalezeného textu v Mari se dovídáme o cínové cestě, po které se distribuoval. V textu se také zmiňuje Kaptara. Odborníci se shodují, že tento výraz se používal právě pro Krétu, což slouží jako důkaz o kontaktu těchto končin.¹¹⁶ Přístavy podél pobřeží Anatólie a Sýrie se tak staly minojskou destinací pro cín, bronz, zlato, stříbro.¹¹⁷

Tabulky se také zmiňují o krétské vykládané zbrani, nebo o osobě, kterou bychom mohli označit jako tlumočnick. Tím se nám opět nabízí důkaz o vzájemných obchodních stycích, nejen formou obchodu, tedy výměny zboží, ale i znalostí a podnětů.¹¹⁸

Anály Thutmose III. mluví o lodí z Kréty v Levantě nesoucí klády, stožáry, trámy určené pro export do Egypta.¹¹⁹ Egyptská hrobka 18. dynastie zase zobrazuje Kréťany nesoucí složené tkaniny. Jiný text z období 18. dynastie zmiňuje import bylin, dřeva, olivového oleje, vlny a vína.¹²⁰

¹¹⁴ I. CALOI, *Connecting Crete with the Near East...*, in: SOMA 2012. Identity and Connectivity: Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, edd. V. Orsi – S. Valentini, Oxford 2013, s. 367–368.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 365–368.

¹¹⁶ M. WIENER, *The Nature and Control Of Minoan Foreign Trade*, in: *Bronze Age Trade in the Mediterranean*, Studies in Mediterranean archeology vol. XC, ed. N. Gale, Jonsered 1991, s. 327–328.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 327–329.

¹¹⁸ *Tamtéž*, s. 328.

¹¹⁹ Bernard KNAPP, *Thalassocracies in Bronze Age Eastern Mediterranean Trade: Making and Breaking a Myth*, *World Archaeology* 24, č. 3, 1993, s. 329.

¹²⁰ M. WIENER, *The Nature and Control Of Minoan Foreign Trade*, in: *Bronze Age Trade in the Mediterranean*, Studies in Mediterranean archeology vol. XC, ed. N. Gale, Jonsered 1991, s. 329.

Důkazy o rozsahu kontaktů poskytují i četná vyobrazení a techniky fresek, které napodobují styl krétských nástěnných maleb.¹²¹ Tellkabri se nachází v severní Palestině a leží na významné obchodní stezce. Zde máme nálezy freskovité podlahy z roku 1800–1700 př. n. l. s květinovými motivy typickými pro krétské malby.¹²²

Na lokalitě Alalach došlo k nálezům fragmentů fresky z období 1650–1575 př. n. l. mající tematický, stylistický, ale i užitou technikou blízko právě freskám vyskytující se na Krétě. Nabízí se tak myšlenka, že mohly být vytvořeny krétským umělcem.¹²³

Lokalita Tell El-Dab'a nacházející se ve východní části delty Nilu vyjevila fragmenty nástěnných maleb datované k 18. dynastii. Zde vidíme jako na předchozí lokalitě jasné krétské vlivy, obzvláště blízko mají k freskám z knosského paláce, zobrazují mimo jiné i symbol býčích her.¹²⁴

Na lokalitě Katna nacházející se v Syrii, došlo při zkoumání zdejšího paláce k nálezům fragmentů fresek zobrazujících mořské výjevy, ve stylu, který se velice podobá egejským malbám. I tyto doklady nám tak ukazují rozšíření kontaktu Kréty, zároveň existenci mořských cest a vyspělé plavební technologie.¹²⁵

2.2. Podoba lodí

Jaké máme důkazy o stavbě a podobě lodí z egejského světa, zejména Kréty? Pro nejstarší období nemáme žádné přímé důkazy o existenci lodí, nicméně tuto skutečnost nám dokládají ikonografické a hmotné prameny.¹²⁶

¹²¹ Podrobně o nástěnných malbách na Krétě: S. IMMERWAHR, *Aegean Painting in the Bronze Age*, University Park 1990; Richard JONES, *Technical Studies of Aegean Bronze Age Wall Paintings: Methods, Results and Future Prospects*, in: *Aegean Wall Paintings: A Tribute to Mark Cameron*, ed. L. Morgan, British School at Athens Studies 13, London 2005, s. 199–228.

¹²² Michal VEDRAL, *O technických aspektech starověkých nástěnných maleb ve východním středomoří*, diplomová práce, Pardubice 2011, s. 49; Eric CLINE – Nurith GOSHEN, *New fragments of aegean-style painted plaster from tel Kabri*, Izrael, *American journal of archeology* 115, s. 245–261; B. KNAPP, *Thalassocracies in Bronze Age...*, *World Archaeology* 24, č. 3, 1993, s. 333.

¹²³ M. VEDRAL, *O technických aspektech starověkých nástěnných maleb...*, diplomová práce, Pardubice 2011, s. 46–47; Barbara NIEMEIER, *Aegean Frescoes in Syria-Palestine: Alalakh and Tel Kabri*, in: *Wall paintings of Thera: Proceedings of the First International Symposium*, ed. S. Sherratt, Pireas 2000, s. 763–802.

¹²⁴ M. VEDRAL, *O technických aspektech starověkých nástěnných maleb...*, diplomová práce, Pardubice 2011, s. 48; B. KNAPP, *Thalassocracies in Bronze Age...*, *World Archaeology* 24, č. 3, 1993, s. 333.

¹²⁵ M. VEDRAL, *O technických aspektech starověkých nástěnných maleb...*, diplomová práce, Pardubice 2011, s. 50.

¹²⁶ P. TZOVARAS, *Before 'Thalassocracies...*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, ed. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 5.

První příklad můžeme uvést nález patnácti člunů v podobě hliněných modelů z pohřebiště Chalandria v Syros.¹²⁷ Další nález rovněž z heladské doby se nachází ve svatyni Naxos. Mramorový vlys zachycuje dvě scény s dlouhými čluny.¹²⁸ V Palaikastru byl nalezen model lodí v hrobu na lokalitě Hellenika, který můžeme zařadit do raného minojského období. Jako příklad další lokality na Krétě lze uvést jeskyni Asfendu.¹²⁹

Poslední léta také přinesla nález v osadě Vathy a Strofilas v Andros z přechodu období neolitu a rané doby bronzové. Jedná se o nálezy skalního umění, poskytující nám další náhled na podobu lodí.¹³⁰

Tato vyobrazení můžeme popsat jako lodě bez stěžňů, což můžeme brát jako indikaci, že se ještě plachta nepoužívá. Loď měla dlouhý štíhlý trup s plochým dnem, kdy ho ve všech případech zakončoval vysoký sloup v úhlu 70°, jeho výška zaujímá až 1/3 délky trupu. V některých případech je zobrazen s rybím znakem, někdy najdeme i pádla. Délka lodí mohla dosahovat mezi 6-35 m.¹³¹

Výběr dřeva na stavbu lodě většinou záležel na lokálních zdrojích. Za obecně optimální pro stavbu lodí se považují jedle, borovice, cedr, buk, olivy nebo cypřiše.¹³² Nástroje potřebné ke stavbě byly k dispozici už od neolitu.¹³³

Jak už jsem uvedla, výše zmíněné příklady lodí zobrazovali bez plachet, to znamená, že ji buď nepoužívali, nebo jenom nezobrazili. Nejranější nálezy zobrazující plachtu pochází z glyptiky z konce rané doby minojské a počátku střední doby minojské.¹³⁴ Do období střední doby datujeme i hieroglyfické znaky, které zobrazují

¹²⁷ John COLEMAN, 'Fryingpans' of the Early Bronze Age Aegean', *American Journal of Archaeology* 89, č. 2, s. 199.

¹²⁸ P. TZOVARAS, *Before 'Thalassocracies'...*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 8–9.

¹²⁹ *Tamtéž*, s. 7.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 10–11; Yiannis PAPADATOS – Peter TOMKINS, *Trading, the longboat and cultural interaction in the Aegean during the late fourth millennium BCE: The view from Kephala Petras, East Crete*, *American Journal of Archaeology* 117, č. 3, s. 355.

¹³¹ Basil GREENHILL – John MORISSON, *The archeology of boats & ships: An introduction*, London 1995, s. 131–150.

¹³² Na Krétě se nachází cedry, cypřiše a jedle, Sara RICH – Sturt MANNING (edd.), *To put a cedar ship in a bottle: Dendroprovenancing free ancient East Mediterranean watercraft with the ⁸⁷Sr/⁸⁶Sr isotope ratio*, *Journal of Archaeological Science: Reports* 9, 2016, s. 514–521; Nili LIPHCHITZ, *The Use of Lebanese Cedar for Ship Construction Evidence from Timber Identification of Shipwrecks in the East Mediterranean*, *Skyllis Zeitschrift für Unterwasserarchäologie*, č. 1, 2012, s. 94–95.

¹³³ Už Maurové stavěli své lodě pomocí kamenných nástrojů a ohně, podobný postup lze předpokládat i zde, Paul JOHNSTONE, *The sea-craft of Prehistory*, Harvard University Press 1980, s. 206–207.

¹³⁴ Paul YULE, *Early Cretan seals: A study of chronology*, Mainz 1981, s. 165–166, 88–89.

loď i s plachtou. V pozdní minojské době už máme k dispozici skutečné nálezy vraků lodí.¹³⁵

U mysu Uluburun, pobřeží jižního Turecka, byl nalezen vrak lodi ze 14. století př. n. l. Výzkumné práce zde probíhaly mezi lety 1984-1994. Nalezený vrak lodi měřil 15 metrů a nosnost poskytovala až 20 tun. Náklad lodi přinesl jedinečný pohled na rozmanitost obchodu východního Středomoří. Zde nalezené předměty pocházely až z devíti různých kultur např. Kanánu, Mykén, Egypta, Kypru nebo Asýrie. Hlavní náklad se skládal z měděných a cínových ingotů, také exotických surovin jako eben, jantar, slonovina nebo hroší zuby. Mezi zbožím bychom našli také keramiku, nářadí, nástroje, zbraně, zlaté a stříbrné šperky nebo zlatého skaraba. Takto bohatý náklad naznačuje použití lodi jako královského plavidla, než běžného obchodníka. Náklad lodi tak mohl představovat královskou zásilku na trase Syropalestina – Egypt – Kypr a dál do Egejského moře, kde nemůžeme vyloučit ani Krétu.¹³⁶

Kolem roku 1200 př. n. l. došlo k potopení další lodi u mysu Gelydonia u jihozápadního pobřeží Turecka. Jednalo se o obchodní loď, dlouho asi 11-12 m. Postavena byla z cedru. Její náklad se skládal z ingotů mědi, z dolu na Kypru, keramiky a nástrojů, které se zdají kyperské a minojské.¹³⁷

Mámě tedy důkazy, nejen hmotné, ikonografické ale i písemné, o propojenosti ostrova s ostatními civilizacemi. To nám ostatně dosvědčuje i poměrně rozvinutá schopnost mořské plavby, a s ní spojené dovednosti. Vzájemné propojení východního Středomoří nám také dosvědčují různé přejaté techniky a metody výroby a zpracování různých materiálů, proto nemůžeme úplně vyloučit vzájemné architektonické vlivy.

¹³⁵ I. SCHOEP, *The Origins of Writing and Administration on Crete*, Oxford Journal of Archaeology 18, č. 3, s. 265–76.

¹³⁶ Thomas CUCCHI, *Uluburun shipwreck stowaway house mouse: molar shape analysis and indirect clues about the vessel's last journey*, Journal of Archaeological Science 35, 2008, s. 2953–2959; S. RICH – S. MANNING (edd.), *To put a cedar ship in a bottle...*, Journal of Archaeological Science: Reports 9, 2016, s. 517; N. LIPHCHITZ, *The Use of Lebanese Cedar for Ship...*, Skyllis Zeitschrift für Unterwasserarchaologie, č. 1, 2012, s. 95.

¹³⁷ George BASS, *The Cape Gelidonya Wreck: Preliminary Report*, American Journal of Archaeology 65, č. 3, s. 267–276; N. LIPHCHITZ, *The Use of Lebanese Cedar...*, Skyllis Zeitschrift für Unterwasserarchaologie, č. 1, 2012, s. 95–96.

3. Architektura období neolitu a předpalácového období

3.1. Období neolitu 7000–3000 př. n. l.

Období neolitu datujeme mezi lety 7000–3000 př. n. l., kdy vzniklo první osídlení v Knossu, které se stalo nejdůležitějším osídlením na ostrově. Rovněž se v této době ukotvily základní formy a techniky minojské architektury. Právě do období neolitu se datují nejranější nálezy na Krétě.¹³⁸

Obecně se usuzuje, že zmíněné období a společnost byly v podstatě rovnostářské. Základní složkou společnosti byla domácnost, která si udržovala vlastní existenční úroveň. Každá domácnost byla závislá na domácí produkci, soběstačnosti a určité konzervativnosti, ale nálezy keramiky z některých míst Kréty dokazují, že některé rodiny byly angažovány ve výměnném obchodu.¹³⁹

Co se týká obydlí, tak můžeme tvrdit, že v období raného neolitu se ustanovily dva základní elementy krétské domácké architektury. Konkrétně se jedná o vytvoření osady (10–100 lidí) a vesnice (100–1000), jako základní formy osídlení. Druhým elementem je samostatný dům jako nejběžnější forma bydlení určená pro rodinu.¹⁴⁰

Každý dům byl odlišný. Během stavby se uplatňovaly lokální materiály, techniky a tradice. Každé osídlení si tak ustanovilo vlastní identitu. Přesto zde ale najdeme architektonické prvky rozšířené po celém ostrově.¹⁴¹

Nejběžnější formou domu byl dům pravoúhlý (se čtvercovým nebo obdélníkovým plánem) s plochou střechou. Lišit se může počet místností, jejich velikost a vybavení. Mezi základní stavební materiály patří suťové kameny,¹⁴² nepálené cihly, dřevo, různé větve, zemina, hlína a jíl. Samotná stavba domu se tak přizpůsobila klimatu, kdy silné zdi a ploché střechy absorbovaly teplo během dne, zatímco interiér domu zůstával chladný. Základy stěn se stavěly ze sutiny. Velikost a druh kamene se lišily podle lokální dostupnosti. Stěna se zároveň stavěla zvenku i zevnitř. V pozdější době se ke

¹³⁸ GeaCALLENDER, *The Collapse of the Minoan Social System*, s. 2-3, dostupné online ([\(9\) \(DOC\) Collapse of Minoan Social System | Gae Callender - Academia.edu](#)), [citováno k 29. 4. 2021].

¹³⁹ Peter TOMKINS – Ilse SCHOEP, *Crete*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 67–69.

¹⁴⁰ Kent FLANNERY, *The Origins of the Village as a Settlement Type in Mesoamerica and the Near East: A Comparative Study*, in: *Man, Settlement, and Urbanism*, edd. P. Ucko – R. Tringham – G. Dimbleby, London 1972, s. 23–53.

¹⁴¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 9–10.

¹⁴² hrubé kameny, různého tvaru

stavbě používalo i dřevo nebo dřevené části, které zed' zpevnily. Horní část zdi se stavěla z nepálených cihel.¹⁴³

Nejtěžší část konstrukce domu byla střecha. Její stavba vyžadovala opatrnost i časté opravy právě díky použitým materiálům. Díky studii J. Shawa, víme v dnešní době poměrně mnoho informací o stavbě střechy nejen v době neolitu. K překlenutí prostoru pokoje se nejdříve položily přes šířku místností masivní dřevené klády, zasazené do zvláštních výklenů na vrcholu zdi. Následně se přes tyto hlavní klády položily klády menší v pravém úhlu k těm hlavním. Na to přišla vrstva větví, poté se použily listy k zakrytí mezer. Na tuto konstrukci se navrstvila silná vrstva zeminy v mírném sklonu, aby bylo umožněno odvodnění střechy. Nakonec byla ještě přidána vrstva jílu, který nepropouštěl vodu. Střecha byla nejdůležitější část domu. Její plochost umožňovala poměrně lehké rozšíření domu a vytvořit souvislou konstrukci se sousedními domy. Vesnici nebo osadu tak bylo možné formovat do určitých těsných shluků.¹⁴⁴

3.1.1. Knossos

Období neolitického osídlení nejlépe reprezentuje Knossos,¹⁴⁵ jehož osídlení bylo archeologicky systematicky odkrýváno již Arthurem Evansem 1923–1924 a od konce padesátých let až do sedmdesátých let J. Evansem.¹⁴⁶

V nejranějším období mezi lety 7000–6000 př. n. l. je téměř nemožné rekonstruovat podobu domů. Obydlí se skládalo z jednoduchých vyplétaných stěn z proutí omazaných mazanicí. Tyto stěny byly uspořádány kolem ohniště. Poskytovaly jen tenkou dělicí hranici mezi venkovním prostorem a vnitřkem obydlí. Poskytly stín a zároveň i určitý stupeň soukromí, ale nezmohly moc proti zimě a dešti.¹⁴⁷ Uvažuje se, že tato obydlí byla jen sezónní záležitostí, obydlená skupinou 25–30 lidí.¹⁴⁸

¹⁴³ J. McENROE, *The Significance of Local Styles in Minoan Vernacular Architecture*, in: *L'habitat égéen préhistorique*, ed. P. Darcque – R. Treuil, Paris 1990, s. 195–202.

¹⁴⁴ Podrobně srov. J. SHAW, *Minoan Architecture: Materials and Techniques*, Padova 2009; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 10-11.

¹⁴⁵ K ranému osídlení Knossu srov. Nikos EFSTRATIOU – Alexandra KARETSOU – Maria NTINO (edd.), *The Neolithic Settlement of Knossos in Crete: New Evidence for the Early Occupation of Crete and the Aegean Islands*. Philadelphia – Pennsylvania 2013.

¹⁴⁶ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 11.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 12.

¹⁴⁸ Cyprian BROODBANK, *The Neolithic Labyrinth, Social Change at Knossos efore the Bronze Age*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 5, č. 1, 1992, s. 43.

Obyvatelé v Knossu byli schopní komplexnějšího způsobu hospodaření v porovnání s jinými osadami. Pěstovali několik druhů plodin a chovali domácí zvířata. Poněkud překvapivý se může zdát nález obsidiánu z ostrova Melos, který nám dokazuje, že osada pravděpodobně komunikovala i s jinými částmi egejského světa.¹⁴⁹

V období raného neolitu v letech 6000–5000 př. n. l. došlo k ustanovení permanentního osídlení, které se stabilně rozrůstalo. Domy měly pravoúhlý půdorys, připomínající obdélník a záměrně byly stavěny tak, aby vydržely. Ke stavbě zdí se využívaly kameny, které se nalézaly v okolí, ale stále k nejdůležitější stavební surovině patřil jíl/zemina. Nepálené cihly tvořily vyšší část stěn a nechyběla plochá střecha, která byla stavěna výše zmíněnou technikou.¹⁵⁰ Knossos ke konci tohoto období mohl čítat rozlohu 2,5 hektaru s populací mezi 200–600 obyvateli, což v posouzení se standardy tehdejší doby nám vychází jako poměrně vysoké číslo.¹⁵¹

V období mezi lety 4500–4000 př. n. l. populace a rozloha Knossu dál roste a k začátku pozdního neolitu mohla dosahovat až 500–1000¹⁵² obyvatel a s tím se pojí i určité změny v samotné výstavbě obytných domů.¹⁵³

Architektonické prvky si můžeme představit na pozůstatcích domu D, který byl nalezen pod nádvořím pozdějšího paláce. Dům D je jednopokojová stavba o rozměrech 4x4 m. Jak už bylo popsáno výše, tak základy byly tvořeny suťovými kameny, na které byly položeny nepálené cihly. Vnitřní stěny a podlahy byly pokryty vrstvou omítky, aby došlo k vytvoření jednotného vzhledu. Samotné vnitřní uspořádání budovy je velice jednoduché. Přibližně uprostřed místnost se nacházelo ohniště poskytující světlo a teplo, kolem něho se odehrávaly pravděpodobně i všechny aktivity. Ve větší vzdálenosti od ohniště podél zdí se nacházely prostory k uskladnění domácích produktů.¹⁵⁴

¹⁴⁹ P. TOMKINS – I. SCHOEP, *Crete*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 67–70.

¹⁵⁰ Do raného období datujeme ojedinělý nález domu, který má až 8 místností, do té doby neměli více než tři: J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 13.

¹⁵¹ C. BROODBANK, *The Neolithic Labyrinth ...*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 5, č. 1, 1992, s. 43. Jiný názor na početní stav srov. Todd WHITELAW, *Lost in the Labyrinth? Comment on Broodbank's „Social at Knossos before the Bronze Age“*, *Journal of Mediterranean archeology* 5, č. 2, 1992, s. 229–243.

¹⁵² P. TOMKINS – I. SCHOEP, *Crete*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 72.

¹⁵³ Peter TOMKINS, *Time, Space and the Reinvention of the Cretan Neolithic*, in: *Escaping the Labyrinth: The Cretan Neolithic in Context* vol. 8, edd. V. Isaakidou – P. Tomkins, Oxford, s. 21–48.

¹⁵⁴ Peter WARREN (edd.), *Knossos Neolithic, Part II*, *The Annual of the British School at Athens* 63, 1968, s. 267

Pod centrálním nádvořím pozdějšího paláce Evans odkryl soubor budov, který se datuje do pozdního období mezi lety 4000–3000 př. n. l. Tento komplex byl rozdělen na dvě jednotky. Každá měla hlavní místnost s ohništěm. Jejich plán a konstrukce tohoto komplexu je v podstatě podobná v porovnání s jinými domy z tohoto období. Hlavním rozdílem zde je ale značný výskyt prostorů (místností), kde chybějí dveře, mohlo by to značit existenci druhého patra, ze kterého byly tyto místnosti přístupné, což je typický prvek domů doby bronzové.¹⁵⁵

Neolitická sídliště najdeme i na jiných místech ostrova,¹⁵⁶ ale jejich rozšiřování zaznamenáváme až v období pozdního neolitu, kdy tuto vlnu nově vznikajících sídlišť můžeme spojit s vlnou emigrantů.¹⁵⁷ Je docela možné, že tato vlna nově příchozích mohla vyvolat určité napětí ve společnosti, a tak v následujícím období můžeme pozorovat nálezy osídlení s defenzivním charakterem.¹⁵⁸

3.1.2. Magasa

V období pozdního neolitu ještě stojí za zmínku stavba v Magase na východním konci ostrova. Tato budova se skládá ze dvou velkých místností, kde bylo nalezeno mnoho nástrojů a jen málo zdejší stavba připomíná domy v Knossu ze stejného období. Zajímavá je právě svým stavebním plánem. Návštěvník nejdříve vstoupí do menší místnosti, kde se musel otočit, aby mohl vstoupit do hlavní místnosti. Na tuto budovu se odborníci začali dívat jako na základní prvek pozdější minojské architektury.¹⁵⁹

Lawrence k této budově napsal: *“The main interest of the house is its use of the ‘but-and-ben’ (Scots for ‘out-and-in’) method of planning which involves paging through the entire length of one room to enter another parallel with it. This habit persists in Crete through out the Bronze Age-then the culture of the island is called Minoan (after the legendary King Minos of Knossos). Thus the house at Magasa was*

¹⁵⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 16.

¹⁵⁶ Např. Monasteraki a Katalimata, *Tamtéž*.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 16.

¹⁵⁸ Krzysztof NOWICKI, *The end of the neolithic in Crete*, *Aegean Archaeology* 6, 2002, s. 16

¹⁵⁹ Richard DAWKINS, *Excavations at Palaikastro. IV. Neolithic Settlement at Magasá*, *The Annual of the British School at Athens* 11, 1905, s. 260–261, 263; K. NOWICKI, *The end of the neolithic in Crete*, *Aegean Archaeology* 6, 2002, s. 21; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 17.

interpreted as the archetype of the twisting, labyrinth is the nature of Minoan buildings and of Minoan art in general. ¹⁶⁰

3.2. Předpalácové období 3000–1900 př. n. l.

Toto období charakterizují malé osady, které se odlišují svoji lokální tradicí. Architektura byla chápána jako základní prostředek budování pocitu společenství a zároveň jako spojení s předchozí generací. Vyznačuje se radiálním uspořádáním místností kolem centrálního dvora, který slouží jako cirkulační bod. Pro většinu osad stále platí závislost na lokálních zdrojích surovin a domácí výrobě.¹⁶¹

Jednou z oblastí, která nám poskytuje nejvíce informací o rané předpalácové době je osada Myrtos. Exkavační práce na této lokalitě probíhaly mezi lety 1968–1970 P. Warenem. Interpretace této lokality se ale liší v názorech mnoha odborníků. Jako jeden z posledních názorů prezentoval Whitelaw,¹⁶² který tvrdil, že osada se skládala ze skupin 5–6 nezávislých jednotek, kde v každé sídlila jen nejužší rodina. Populace této osady tak mohla být kolem 25–30 osob.¹⁶³

Podoba jednotlivých domů je více méně stejná. Hlavní rezidenční místnost bývá zpravidla největší, umístěna na jižní straně budovy. Kolem najdeme místností určené ke skladování, kuchyni nebo místnosti, kde se vykonávala řemesla. Právě osada Myrtos nám reprezentuje již zmíněné uspořádání v podobě koncentrovaných shluk staveb k sobě doslova „přilepených“. Chybí zde jasně definované hranice jednotlivých domů, každý dům je v podstatě rovnocennou jednotkou, ani velikostně nebo co do kvality se neliší. Na základě těchto prvků tak můžeme usuzovat o neexistující sociální stratifikaci.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Arnold LAWRENCE, *Greek Architecture*, Harmondsworth 1973, s. 18.

¹⁶¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 19; L. HITCHCOCK, *Minoan architecture*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 190.

¹⁶² T. WHITELAW, *House, Household and Community ...*, in: *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*, edd. R. Westgate – N. Fisher – J. Whitley, London 2007, 65–76; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 19

¹⁶³ Andonis VASILAKIS, *Myrtos Fournou Korifi and Trypiti Adami Korfali: similarities and differences in two Prepalatial settlements in southern Crete*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, British School at Athens Studies 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, s. 354.

¹⁶⁴ Tibor-Tamás DARÓCZI, *Early Minoan domestic architecture: A preliminary study of Cretan early bronze age domestic architecture, building materials and techniques*, *Acta Musei Napocensis* 53, č. 1, 2016, s. 14–20; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 19–22.

Najdeme zde i patrné defenzivní aspekty osady například v podobě umístění některých místností, které mají přímý výhled na vchod domu. Samotná osada rovněž stojí na vrcholku kopce, tedy v poloze, kterou můžeme poměrně snadno bránit.¹⁶⁵

Osada Trypiti nabízí rovněž unikátní pohled na specifickou síť domácké architektury. Stejně jako u Myrtos zde najdeme defenzivní prvky, protože Trypiti se tyčí na přírodní akropoli, tedy místě vhodném k obraně.¹⁶⁶ Nádvoří rozděluje osadu na dvě části. Vstup do osady byl umožněn jen z jihu a východu. V severní části se nachází tři domy, které byly určeny na základě hlavních obytných místností s ohništěm. Další místnosti určené převážně ke skladování obklopují hlavní místnost, jak jsme již viděli u předchozích osad. Jižní část osady se interpretuje složitěji, kvůli několika rozdílným konstrukčním fázím, ale došlo k identifikaci nejméně čtyř hlavních místností, což dohromady činí 6–7 domů s 30–35 obyvateli. Jednotlivé domy byly postaveny podle pravidelného plánu s třemi až pěti místnostmi. Zdi kompletně tvořil kámen. Ve většině hlavních místností bychom našli poměrně zajímavé vybavení. Ve středu nebo rohu místnosti se nacházely vyšší lavice, které se používaly k práci nebo podpoře sloupků střeš. Do stěn zase byly zabudované skříňky jako úložný prostor.¹⁶⁷

V raném předpalácovém období ojediněle najdeme větší struktury staveb, jsou to ale jen části, u kterých chybí podrobný výzkum. Takové nálezy se uskutečnily například v Palaikastru, Malii nebo na lokalitě Tylissos. Je tak docela možné, že už v této době existovaly stavby monumentálního charakteru, které by se mohly počítat za předchůdce palácových staveb.¹⁶⁸

3.3. Pozdní předpalácové období

V pozdním předpalácovém období (2200–1900 př. n. l.) se objevují první náznaky pomalu vytvářejících se měst s aspekty, které najdeme plně rozvinuté v období prvních paláců. Mimoto zde ale najdeme i nové osady, kde se drží trend obraného charakteru.

¹⁶⁵ Tomáš ALUŠÍK, *Defensive architecture in Crete in Late/Final Neolithic and Bronze ages*, in: *Defensive Structures from Central Europe to the Aegean in the 3rd and 2nd millennia BC. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa 5*, edd. J. Czebreszuk – S. Kadrow – J. Müller, Poznaň – Bonn 2008, s. 18.

¹⁶⁶ *Tamtéž*, s. 9.

¹⁶⁷ T. DARÓCZI, *Early Minoan domestic architecture ...*, *Acta Musei Napocensis* 53, č. 1, 2016, s. 30–31; A. VASILAKIS, *Myrtos Fournou Korifi ...*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, *British School at Athens Studies* 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, s. 356–357.

¹⁶⁸ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 25.

Zejména se jedná o vznik skoro až zvláštních shluků osad v blízkosti moderního města Sithia – Agia Photia, Chamouzi a Petras.¹⁶⁹

Osada Aghia Photia se skládá z jednoduchých budov, kterých bylo až přes třicet, uspořádaných kolem nádvoří. Celou osadu obklopovaly obranné zdi se třemi bastiony. Stejně základní stavební prvky najdeme i u nedalekého Chamouzi, v případě tzv. oválného domu.¹⁷⁰ Osada rovněž stojí na vrcholu kopce, tudíž v dobré obrané pozici s výhledem na zátoku. Všechny místnosti domů jsou uspořádané kolem centrálního dvora. Celek byl poté obehnan obranou zdí jen se dvěma vstupy. Petras tvoří třetí osadu s podobnými prvky. Tyto tři osady nejsou od sebe příliš vzdálené a představují specifický regionální typ staveb s tradicí v původních kykladských fortifikacích, které adaptovaly minojské stavební prvky např. základy sloupů z opracovaného kamene nebo kvádrové zdivo. Tyto příklady tak představují určitý fenomén, který se vyskytoval v různých částech Kréty, a příklady takovýchto osad bychom našli více.¹⁷¹

Opravdu velkým stavebním vývojem, který pokračuje v tradici, prošlo město Malia. Exkavační práce zde nebyly uskutečněny systematicky, jako například v Knossu, ale spíše v podobě izolovaných, rozptýlených oblastech – tzv. quartier.¹⁷²

V porovnání s Myrtos si hned uvědomíme rozdíl, co se týká rozsahu osídlení, než bylo doposud typické.¹⁷³ Stavební styl osady, v některých odhalených příkladech staveb, může připomínat Myrtos. Především v případě nejasně definovaných hranic jednotlivých domů, které byly objeveny při jižní straně budoucího paláce.

Jednou z mimořádných budov, které bychom ještě našli v Malii je Villa Alpha. Tento komplex se nachází severně od paláce u západní části městské zdi, která obklopovala část města od raného minojského období. Velký komplex se skládá až z 35 místností. Ve třech směrech dokonce pokračuje dále do neprozkoumané části. S největší pravděpodobností, budova měla i druhé patro, čemuž nasvědčuje pozůstatek schodiště a místností bez dveří. Není zcela jasné, že všechny místnosti patřily pouze jednomu domu, ale podle průzkumu hlavních stěn byly postaveny najednou. Za výjimečné

¹⁶⁹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 31, 34.

¹⁷⁰ Costis DAVARAS, *The Oval house at Chamaizi reconsidered*, *Athens annals of archeology* 5, č. 2, 1972, 283–288.

¹⁷¹ T. ALUŠÍK, *Defensive architecture in Crete...*, in: *Defensive Structures from Central Europe to the Aegean in the 3rd and 2nd millennia BC. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa* 5, edd. J. Czebreszuk – S. Kadrow – J. Müller, Poznaň - Bonn 2008, s. 10–11.

¹⁷² J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 35.

¹⁷³ Jean-Claude POURSAT, *Malia: palace, state, city*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, *British School at Athens Studies* 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, s. 259–261.

můžeme také považovat velké rozměry této stavby, ale i pravidelnost stavebního plánu, kdy se tyto aspekty běžně objevují až v mnohem pozdější době.¹⁷⁴

Ke stavbě se stále využívaly stejné materiály a prostředky. V tomto období došlo k představení kvádrového zdiva, společně s technikou a nástroji, které mu dávaly podobu. Je tak patrná pomalu formulující se nová role architektury, která se stane typickým prvkem pro další období a to v podobě symbolu hierarchie, určité sociální identity a symbolu moci.¹⁷⁵

¹⁷⁴ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 38–39; Louise HITCHCOCK, *Monumentalizing Hierarchy: The Significance of Architecture in the Emergence of Complexity on Minoan Crete*, in: *Proceedings of the 10th International Congress of Cretan Studies*, ed. M. Andreadaki-Vlazaki, Crete 2011, s. 85–102.

¹⁷⁵ Např. lokality: Chrysolakkos v Malia, Monolithic Pillar Basement v Knossu: J. SHAW, *Minoan Architecture ...*, Rome 1971, s. 79; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 41.

4. Co je to palác?

Před zaměřením se na samotné paláce a jejich architekturu, bych se chtěla věnovat interpretacím těchto budov a významu, který jim byl dáván. Samotné označení palác, se kterým přišel Evans, je hluboce zakořeněné v minojské archeologii a terminologii, ale objevila se kritika, že tento termín není, co se týká výkladu úplně jasný a neexistuje žádný konsensus, co tedy palác je nebo není.¹⁷⁶ Tyto debaty se týkají především funkcí a rolí těchto budov. Evans původně určil palácům hned několik rolí – rezidenční, administrativní, ekonomickou, výrobní a kultovní centrum. Dodnes tak probíhají debaty, jak tyto budovy správně interpretovat. Navrhlo se proto užívání neutrálního termínu – budovy soustředěné kolem nádvoří.¹⁷⁷

Zjednodušením nám zůstanou dvě hlavní teorie o roli paláců ve společnosti. V první se upozaďuje náboženský význam budov, s tím že budova odpovídá rezidenčním, ekonomickým a politickým požadavkům.¹⁷⁸ V druhém případě se zase naopak upřednostňuje náboženský význam. Paláce by sloužily jako hlavní kultovní centrum. V tomto případě se ale vyskytne otázka, kde sídlila politická reprezentace, které se zde zajisté vytvořila.¹⁷⁹

K debatě se dostává také téma frakcí s politickou a sociální mocí. Můžeme se na ně dívat jako na budovy bez primární politické funkce, ale stále sloužící jako místa hlavního politického soupeření. Budova jako palác a tzv. vily, které obsahují mnoho podobných architektonickým prvků, mohly být základnami těchto frakcí, různé velikosti a moci. Mohou tak být rezidencí vůdce skupiny, ale také ohniskem shromažďování lidí ceremoniím a centrum společenského soupeření, především v období druhých paláců. Zapadalo by to tak do obrazu nestability, vzestupu a pádu určitých center.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Andrew BEVAN, *Political Geography and palatial Crete*, *Journal of Mediterranean Archeology* 23, č. 1, 2010, s. 28–32; Sturt MANNING, *Before Daidalos: the origins of complex society, and the genesis of the state on Crete*, Ph.D. dissertaton, Cambridge 1995, s. 14–19.

¹⁷⁷ I. SCHOEP, *The State of the Minoan Palaces or the Minoan Palace State?* in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 15–33.

¹⁷⁸ J. DRIESSEN, *King must die: Some Observations on the Use on Minoan Court Compounds*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 6.

¹⁷⁹ *Tamtéž*, s. 6. Ve svých dílech paláce označuje jako „temple“ R. Castleden nebo P. Faure.

¹⁸⁰ P. DAY – M. RELAKI, *Past Fiction and Present Fiction ...*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin

Sinclair Hood zdůraznil absenci velkých samostatně stojících svatyní, jako tomu je například na Blízkém východě. Z toho důvodu připsal tuto funkci budován s centrálním dvorem a nazývá je rezidencí bohů a lidí. Vidí je jako centrum administrativy, rezidenci vládců, ale i domov bohů, také zastává názor o existenci krále s náboženskými funkcemi.¹⁸¹

Tato disciplína není jednoduchá a stále probíhají debaty nad tímto tématem. Zajisté můžeme tvrdit, že funkce prvních a druhých paláců se pravděpodobně lišila.

4.1. Architektonická definice

Zde se zaměřujeme na palác ve smyslu architektonickém. Co je vlastně minojská architektura? Můžeme ji definovat? Její základní znaky si můžeme představit na výčtu prvků jako minojská hala, dveřní příčky, světlík, použití sádrového obkladu, lustral basin, centrální dvůr lemující sloupořadí nebo umístění obytných částí v druhém patře. Tyto prvky se ale vyskytují převážně v palácích nebo jiných větších budovách. Právě výše vyjmenované znaky tak odlišují minojskou architekturu například od té mykénské.

Minojská architektura se skládá z prvků, promítajících se v budovách, které přisuzujeme vyšší vrstvě společnosti, ale to není neobvyklé a najdeme to i u jiných civilizací, protože právě tento typ budov ji dává ten specifický charakter, který známe.¹⁸²

Stylem rozumíme určité prvky a znaky, které se opakují, s nimiž se v rozšířené podobě setkáváme od střední minojské doby. Tato architektura postavená a vytvořená profesionály nebo můžeme říci specializovanými řemeslníky, sledující mezinárodní styl, také užívají techniky a materiály speciálně pro to určené.¹⁸³

2002, s. 224–225; Yannis HAMILAKIS, *Too Many Chiefs? Factional Competition in Neopalatial Crete*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s.188–191.

¹⁸¹ Sinclair HOOD, *The Minoan Palace as Residence of Gods and Men*, in: *Acts of the 7th International Cretological Congress, Rethymnon 1995*, s. 393–407.

¹⁸² J. DRIESSEN, *The Proliferation of Minoan Palatial Architectural Style: (1) Crete*, *Acta Archaeologica Lovaniensia* 28–29, 1989–1990, s. 5; J. DRIESSEN – I. SCHOEP, *The Architect and the Scribe. Political Implications of Architectural and Administrative Changes on MM II – LM IIIA Crete*, in: *POLITEIA: Society and State in the Aegean Bronze Age: Proceedings of the 5th International Aegean Conference*, edd. R. Laffineur – W. D. Niemeier, Université de Liège - University of Texas at Austin 1995, s. 651–652.

¹⁸³ J. McENROE, *The Significance of Local Styles...*, in: *L'habitat égéen préhistorique*, ed. P. Darcque – R. Treuil, Paris 1990, 195–202.

V případě minojské Kréty mluvíme o palácové architektuře, která je jednak určená strukturálními prvky, aspekty spojené s konstrukcí, stabilitou a technologií. Do této kategorie můžeme zahrnout kvádrové zdi, ortostaty nebo přítomnost kamenických značek. Rovněž užití speciálně upravených bloků k základnám dveří, sloupů, pilířů, k těmto speciálním prvkům pak určitě patří také dveřní příčky. Kolem dvorů nebo světlíků se nachází konstrukce sloupů a stylobat, tvořící portikus. Užití systému sloupů jako balustrád kolem schodišť nebo lemující světlík. S plánováním je také spojená konstrukce a velikost. Zde hraje důležitou roli užití tzv. pier-and-door partition, tedy jakéhosi systému sloupů a dveřních příček, kterými se může měnit velikost místnosti, její osvětlení nebo funkce. Zařadit sem také můžeme budování odtokového systému, vyvýšených cest a jejich dláždění.¹⁸⁴

Znaky ovlivňující design a vnitřní plán staveb spojujeme s hledáním velikosti minojské stopy, cirkulačním systémem, specifickým a komplikovanějším než v obyčejných obydlích. To zahrnuje určité uspořádání chodeb, schodišť, a dveří. Pozornost je věnována chodbám jako prostředku vzájemné komunikace jednotlivých místností.¹⁸⁵

Architektonická dekorace tvoří další důležitou součást minojské architektury. Užití stavebního materiálu ovlivňovala také jeho dekorativnost, což vidíme např. v oblibě používání sádry, krepidomi nebo samotného kvádrového zdiva. Také ale schování struktury zdí za omítky, fresky, dadoes nebo dosažení barevnosti či určitého vzoru, k čemuž se nepoužívaly jen fresky, i různé druhy kamenů na podlahy nebo základny sloupů.¹⁸⁶

Důležitý aspekt a znak minojské architektury nalezneme v uspořádání a samotné přítomnosti určitých místností. Tradičně za hlavní místnost se považuje hala s centrálním pilířem nebo sloupem, jež se nachází i v městských domech. Tento typ místností můžeme přirovnat k minojské hale v období LM I. Typicky se také vyskytuje

¹⁸⁴ J. DRIESSEN, *The Proliferation of Minoan Palatial ...*, Acta Archaeologica Lovaniensia 28–29, 1989–1990, s. 8; J. DRIESSEN – I. SCHOEP, *The Architect and the Scribe...*, in: *POLITEIA: Society and State in the Aegean Bronze Age: Proceedings of the 5th International Aegean Conference*, edd. R. Laffineur – W. D. Niemeier, Université de Liège - University of Texas at Austin 1995, s. 656.

¹⁸⁵ J. DRIESSEN, *The Proliferation of Minoan Palatial Architectural ...*, Acta Archaeologica Lovaniensia 28–29, 1989–1990, s. 8–9.

¹⁸⁶ *Tamtéž*, s. 9.

nejenom v palácích, ale i domech lustral basin, poté různé formy světlíků, pilířových krypt, stoa, portikus, verandy, dlouhá paralelní schodiště a skladovací místnosti.¹⁸⁷

4.2. Možné vlivy na podobu paláců

Pojďme se teď zamyslet nad původem palácové formy a jejich tvarů. Už Graham vyslovit tři možné vysvětlení pro relativně náhlý výskyt poněkud standardizovaného plánu minojských paláců.

Za prvé se mohly postupně vyvinout z raných architektonických forem minojského stavitelství. Jako druhá možnost se nám naskytne myšlenka, že minojské paláce vznikly čistě z nápadu krétského architekta jako například pyramidy v Egyptě. Za třetí se nabízí, že myšlenka plánu a některých stavebních prvků přišly od jiných civilizací. I mimo území Kréty vidíme budovy, které se datují dříve než první paláce a sdílejí s nimi určité prvky.¹⁸⁸ Nabízí se lokality Beycesutan, Mari, Alalakh nebo Ugarit. Z kapitoly věnující se námořní plavbě tak víme, že to není tak docela nemožné díky kontaktům, které Kréta udržovala.

Palác v Beycesultan se datuje do období 1900–1750 př. n. l. Období, které nám koresponduje s prvními paláci na Krétě. Na jeho plánu vidíme právě ony architektonické souvislosti mezi těmito lokalitami, mimo jiné svojí sofistikovaností, několika patry, stupňovitým schodištěm, dlouhými chodbami a dvory ohraničenými kolonádami. Dále můžeme upozornit na centrální dvůr, který je právě typickým prvkem paláců na Krétě, také přítomnost místnosti, kterou můžeme přirovnat k lustral basin.¹⁸⁹

Jako další lokalitu zmíním Ugarit, která rovněž prezentuje architektonické prvky, které se ve své podobě podobají prkům užitým při stavbě paláců na Krétě. Ugarit najdeme při pobřeží Sýrie. K jeho objevu došlo ve 30. letech 20. století. Obě stavby si jsou blízké i materiálně. Hlavní stěny, především jejich vnější části tvoří pečlivě upravené bloky vápence do podoby kvádrů nebo ortostatů. To značí i použití stejných nástrojů k dosažení stejného efektu. Jistou souvislost najdeme v technických detailech nebo funkci navržených prostorů. Společný prvek najdeme i v užití dřeva jako stavebního materiálu, nejen stěn nebo sloupů, kde jejich základny byly z kamene, ale

¹⁸⁷ D. PREZIOSI, *Modular Design in Minoan Architecture*, in: *Studies Presented to G. Hanfmann*, edd. J. Pedley – D. Mitten, Cambridge 1971, s. 127–142.

¹⁸⁸ J. GRAHAM, *The Palaces of Crete*, Princeton 1962.

¹⁸⁹ Seton LLOYD – JAMES MELLAART, *Beycesultan 2. Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London 1965, s. 3–30; TÝŽ, *Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report, 1955*, *Anatolian Studies* 6, 1956, s. 101–135; Jiří PROCESKÝ (ed.), *Encyklopedie starověkého Předního východu*, Praha 1999, s. 54.

jejich tělo tvořily dřevené bloky. Nápadně se podobá systém dláždění vstupních hal a nádvoří, celkově svým plánem a monumentalitou.¹⁹⁰

Podobnou situaci nacházíme i na lokalitě v Mari, kde rovněž stál palác založený už ve 24. století. Mari se nachází na území východní Sýrie. I zde jakýsi střed tvořil dvůr, který obklopovala série místností. Rozsáhlý plán je tvořen několika patrovým palácem, s dlouhými chodbami a místnostmi, které tvoří funkční celek.¹⁹¹

Tyto lokality ukazují jisté shodné prvky, které se rovněž objevují u paláců na Krétě. Jestli si tuto stavební myšlenky a prvky přivezly z těchto končin, můžeme spekulovat, ale nemůžeme to ani vyloučit, protože existují četné důkazy o udržování styků mezi těmito oblastmi. Nabízí se možnost přijetí základní myšlenky, ale její upravení podle místních představ a podmínek.

¹⁹⁰ Enrica FIANDRA, *Similarities and Differences in the Architectural Structures of the Palaces in Crete and Ugarit*, Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 39, č. 1, 1997, s. 49–73.

¹⁹¹ Marie-Henriette GATES, *The Palace of Zimri-Lim at Mari*, The Biblical Archaeologist 47, č. 2, 1984, s. 70–87.

5. První palácové období

Období prvních paláců trvalo přibližně mezi lety 1900–1750 př. n. l., kdy během této doby jsme svědky stavby prvních paláců, které ovlivnily další kulturní vývoj ostrova.

Už ale v předchozím období jsme viděli zárodky prvních monumentálních budov a s tímto vývojem architektury se daly do pohybu i sociální a ekonomické procesy, které se iniciovaly už od rané doby bronzové, s čímž může souviset i příchod písma. Jak do toho zapadá vznik prvních paláců?

Je docela možné, že právě výstavba těchto monumentálních staveb byla jedním z faktorů značící vrchol sociální a ekonomické transformace společnosti. Můžeme se na ně dívat jako na vrchol dlouhého a komplikovaného procesu, který syntetizoval již dříve zavedené prvky.¹⁹² Jejich základní půdorys, tedy místnosti uspořádané kolem centrálního dvora, v podstatě sledují již dřívější konstrukci, ale i jiné konstrukční prvky se zde objevují již v úplně rozvinutém stavu např. užití ortostatů ve fasádách, silná vrstva omítky pokrývající stěny a podlahy, které dodávají prvek jednotnosti. Tyto postupné společenské změny se projeví, jak bylo naznačeno v architektuře a jejím využití, především ve stavbě prvních paláců. I přesto, že tyto paláce se obsahově shodují v architektonických prvcích, nemůžeme na ně aplikovat jednotnou teorii vzniku. Každý palác vznikl za jiných podmínek a v jiném prostředí.¹⁹³

Obecně můžeme konstatovat, že rozsah a s tím související náklady na stavbu značí, že přístup k těmto prostředkům a pracovní síle, která ji mohla uskutečnit, měla elita. Rozdílná monumentalita budov v tomto období značí sociální diferenciaci, přístup určitých skupin nebo jedinců k určitým prostředkům. S prvky monumentality se nám představuje i znak určité veřejnosti v podobě budov, které očividně nesloužily jen jedné domácnosti, ať už se jedná o opevnění, komunální svatyně, místa ke shromažďování,

¹⁹² J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 54; John CHERRY, *Evolution, Revolution, and the Origins of Complex Society in Minoan Crete*, in: Minoan Society, ed. O. Krzyszkowska – L. Nixon, Bristol 1983, s. 33–45; Joseph SHAW, *Setting in the Palaces of Minoan Crete: a Review of How and When*, in: CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren, British School at Athens Studies 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, vol. 18, 2010, s. 303–314.

¹⁹³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 54; Duncan MACKENZIE, *Cretan Palaces and the Aegean Civilization. III.*, The Annual of the British School at Athens 13, 1906, s. 425–430.

cesty, skladovací prostory a určité urbanistické snažení spolu se vznikem center, ze kterých se odehrávalo centrální řízení.¹⁹⁴

5.1. První paláce

Pojďme se teď zaměřit na podobu nedůležitějších paláců, co o nich víme, zda vykazují výše uvedené znaky nebo jak rozsáhlé jsou jejich pozůstatky. První paláce byly postaveny v době mezi MM IB–MM IIB (1900–1750 př. n. l.), kdy na konci tohoto období došlo k jejich zničení především v důsledku rozsáhlých zemětřesení.¹⁹⁵

5.1.1. První palác v Knossu

Knossos se považuje za neznámější lokalitu týkající se paláců. Leží v severní části ostrova. Jeho objev učinil Artur Evans na začátku 20. století a jak již bylo několikrát zmíněno, stal se centrálním bodem a počátkem minojské archeologie. V porovnání s palácem ve Faistu, je až o polovinu větší, rozkládá se na ploše 14 000 m². Pozůstatky prvního paláce se zakomponovaly do nové stavby, tím máme mnohem omezenější důkazy a také složitější průzkum.¹⁹⁶

Počátek stavby datujeme k období MM IA, ale víme jen málo informací, které by nám prozradily podobu paláce v této době. Přibližně v období MM IA–MM II měl palác už ale pevnou podobu. Rozeznáme západní verandu, skladiště zvané west magazines, v SV části potom royal pottery stores¹⁹⁷ a magazines of giant pithoi.¹⁹⁸ U východní strany paláce se údajně táhla velká terasa. Rovněž odtokový systém již existoval pod pozdějším obytným křídlem.¹⁹⁹

První palác v porovnání s novým palácem je mnohem mohutnější, jak v celkovém plánu, tak i v detailech např. větší kamenické značky, vyšší základny sloupů, také se zde

¹⁹⁴ Peter DAY – Maria RELAKI, *Past Fiction and Present Fiction: Palaces in the Study of Minoan Crete*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 228–229; Jan DRISSEN, *Beyond the Collective... The Minoan Palace in Action*, in: *From the Foundations to the Legacy of Minoan Society. Studies in honour of Keith Branigan*, Oxford 2018, s. 291.

¹⁹⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 45.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 51–52.

¹⁹⁷ Můžeme přeložit jako sklady s keramikou

¹⁹⁸ Interpretace, která se zde nabízí: skladiště k uskladnění velkých hliněných nádob zv. Pithoi

¹⁹⁹ Joseph MacGILLIVRAY, *The Early History of the Palace at Knossos (MM I–MM II)*, in: *Knossos: A Labyrinth of History, Papers Presented in Honour of Sinclair Hood*, edd. D. Evely – H. Hughes – Brock – N. Momigliano, London 1994, s. 45–55.

mnohem více objevovaly kontrasty barev různých surovin užitých ke stavbě sloupů nebo mozaikových chodníků.²⁰⁰

5.1.2. První palác ve Faistu

Další lokalitou, kterou zmíním, bude palác ve Faistu, odkrytý archeology na začátku 20. století. Faistos se nachází v centrální Krétě směrem k jihu. Stavěl se v několika fázích, ale ke konci období už zabíral kolem 9000 m².²⁰¹

Stavbu paláce si vyžádalo neuvěřitelné množství práce a materiálu. Na západní straně se stavba potýkala se svažitém terénem, který se musel vyrovnat vytvořením tří teras, na kterých se palác začal stavět.²⁰² Většina zdí se postavila ze zaoblených, vápencových bloků a balvanů. Zdi ve spodních patrech byly obzvláště masivní, především ve směru východ – západ podél kontury svahu. Tenčí zdi se potom nacházely v patrech. Povrchy podlah dláždil vápenec nebo sádra. V mnoha místnostech stály u zdí postavené lavice. Stěny pokrývala omítka. Ve zdech bychom potom našly výklenky k umístění např. nádob.²⁰³

Stavba paláce značí revoluci v architektuře, jak v použitých materiálech a technice. Na stavbě se museli podílet specializovaní řemeslníci s náradím, které detailně popsal J. Shaw.²⁰⁴

Palác měl několik úrovní, vzniklých díky vytvoření teras při zarovnávaní terénu. Každá z teras údajně obsahovala vlastní dvůr, přes který vedly vyvýšené chodníky. K hlavnímu vchodu vedl zvýšený chodník přes západní nádvoří až k centrálnímu dvoru. Hlavní vchod se nacházel ve středobodě, mezi dvěma křídly paláce, symetricky rozdělen středovým sloupem. Tyto symetrické prvky najdeme i u jižního vchodu v podobě masivních bastionových zdí lemující vchod. Rozsáhlý centrální dvůr ve tvaru obdélníku lemovala na západní straně řada až 12 sloupů.²⁰⁵ Celkem bychom tu našli

²⁰⁰ Ian BEGG, *An Interpretation of Mason's Marks at Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 219–223; J. SHAW, *Minoan Architecture...*, Padova 2009, s. 111–125.

²⁰¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 45.

²⁰² J. DRIESSEN – I. SCHOEP, *The Architect and the Scribe...*, in: *POLITEIA: Society and State in the Aegean Bronze Age: Proceedings of the 5th International Aegean Conference*, edd. R. Laffineur – W. D. Niemeier, Université de Liège - University of Texas at Austin 1995, s. 649–664.

²⁰³ J. SHAW, *Minoan Architecture...*, Padova 2009, s. 42; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...* University of Texas Press 2010, s. 45–47.

²⁰⁴ Např. sekekry, kladiva, pily, vrtáky, dláta, podrobně o materiálu J. SHAW, *Minoan Architecture...*, Padova 2009, s. 44–75.

²⁰⁵ J. DRIESSEN, *The Central Court of the Palace at Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 75–82.

dalších pět vchodů, vedoucí řadou malých místností směrem k hlavnímu dvoru, jako srdci celé budovy.²⁰⁶

Je celkem těžké popsat, k čemu jednotlivé místnosti sloužily. Některé popisujeme jen pomocí architektonických termínů jako chodba nebo vestibul. Řada místností sloužila k úschově keramiky nebo zemědělských produktů, k přípravě potravin, jako svatyně, což se usuzuje především na základě nálezu terakotového oltáře.²⁰⁷

Palác ve Faistu dvakrát poničilo zemětřesení. Ke kompletnímu zničení, kdy už nedošlo k obnově, došlo ke konci MM II. Se stavbou nového paláce se ale nezničily pozůstatky toho starého, nýbrž došlo k jejich zasypání a vyrovnání povrchu, na kterém se vystavěl palác nový, tím došlo k jejich zakonzervování.²⁰⁸

5.1.3. První palác v Malii

Jako poslední příklad uvedu palác v Malii, nacházející se v severní části ostrova, kde směrem na jih najdeme plošinu Lasithi. Dlouho zde panovaly různé názory na existenci prvního paláce v tomto období. H. van Effenterre, který odkryl tzv. agoru, zastával názor, že palácová budova v pravém slova smyslu, se zde objevila až v dalším období. Místo toho zde stály pouze oddělené monumentální budovy s různou sociální a politickou funkcí.²⁰⁹ Tento názor vyvrátil O. Pelon,²¹⁰ který dokázal, že pod druhým palácem se nachází pozůstatky po dřívější stavbě.²¹¹

Nejjasnější důkazy o jeho existenci máme ze SZ části, kde byly nalezeny ceremoniální meče²¹² v místnosti Beta. Pelon v 80. letech určil, že tato místnost patřila k prvnímu paláci. Místnost Beta charakterizujeme jako skladiště, jehož podobu jsme schopni zrekonstruovat. Kolem zdí směrem doprostřed místnosti se zvedala štuková platforma, na které stály nádoby určené ke skladování olejů. Na zemi potom stály další nádoby, jejichž úkolem bylo zachytit případnou vylitou tekutinu. Stejný princip se opakoval i ve skladovacích prostorech ve východní a severní části paláce. Na všech

²⁰⁶ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 49.

²⁰⁷ K. BRANIGAN, *The Economic Role of the First Palaces*, in: *The Function of Minoan Palaces*, edd. R. Hagg – N. Marinatos, Stockholm 1987, s. 245–249.

²⁰⁸ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 50.

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 52–53.

²¹⁰ Olivier PELON, *Le palais*, *Bulletin de correspondance hellénique* 108, 1984, s. 881–887.

²¹¹ J. POURSAT, *Malia: palace, state, city*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, British School at Athens Studies 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, s. 259–267.

²¹² jeden s hruškou z křišťálu, druhý s vyobrazením akrobata na rondelu

pozůstatcích z této doby si můžeme všimnout užití silné vrstvy omítky, jak u podlah, stěn, nebo lavic, což je jeden z typických znaků nejen pro palác v Malii.²¹³

Monumentální architekturu nám předvedly palácové lokality. Naši pozornost si ale zaslouží také budova zvaná Quartier Mu v Malii, která nezapadá do definice paláce. Skládá se z několika částí. Budovu A, spolu s paláci, můžeme označit za největší v protopalácovém období. S palácovými budovami sdílí výrazné užití upraveného kvádrového zdiva, pravidelnost a formálnost.²¹⁴ Zde identifikované obytné prostory nám také dávají představu, jak tyto místnosti mohly vypadat v prostorách paláce, kde se nedochovaly. Hlavní vchod do budovy A vede přes vestibul, který odděloval soukromou a venkovní částí domu. Ve vestibulu se návštěvník mohl otočit doprava a vejít po schodech do druhého patra, nebo pokračovat rovně do hlavních místností domu. V severozápadním rohu budovy najdeme skladištní prostory. Hned ve vestibulu se nacházel světlík se dvěma sloupy, poskytující nejen světlo ale i čerství vzduch. Směrem na východ stála minojská hala. Na západní straně domu se nacházela místnost zvaná lustral basin, pro kterou je typické snížení úrovně podlahy, jejíž zdi pokrývala omítka, pravděpodobně modrá. Jižní část domu se později dočkala rozšíření.²¹⁵

5.2. Města v období prvních paláců

Ve stejném čase jako paláce vznikají celá města²¹⁶ se svými architektonickými prvky jako nádvoří, ulice a komunitní prostory pro setkávání lidí. Vidíme přímo explozi civilní architektury. Rozvíjející se města vzala na sebe podobu vyznačenou specifickým souborem charakteristických prvků, ať už přítomností paláce, západního nádvoří, dlážděných ulic, tzv. divadelních oblastí nebo koulouras. Začíná se pomalu objevovat specifický architektonický jazyk, i přesto že vzájemné vztahy mezi částmi ostrova nemusely být zrovna ideální, jak naznačuje řada míst, kde se objevují obranné prvky.

²¹³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 53.

²¹⁴ Ilse SCHOEP, *Looking beyond the First Palaces: Elites and the Agency of Power in EM III-MM II Crete*, *American Journal of Archaeology* 110, č. 1, 2006, s. 37–64.

²¹⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 64–65.

²¹⁶ Podrobně k urbanizaci a lokalitám: I. SCHOEPS – P. TOMKINS – J. DRIESSEN (eds.), *Back to the Beginning: Reassessing Social and Political Complexity on Crete during the Early and Middle Bronze Age*, Oxford 2012, s. 114–176.

S tímto společným jazykem se tak začíná vytvářet minojská identita, jak ji známe ve slavné éře druhých paláců.²¹⁷

Pojďme se podívat na sdílené aspekty měst. Za jeden z nejdůležitějších prvků města jsou ulice, které ač se nám to může zdá překvapivé, v podstatě před středním minojským obdobím nebyly běžnou součástí osady. V rámci osídlení se tak nevyskytoval žádný prvek, který by umožňoval vzájemnou komunikaci a propojení osady. To se změní v období MM, které můžeme nazvat nejproduktivnější érou stavění ulic.²¹⁸ Zpevnění cesty zajišťovalo dláždění, ke kterému se používalo několik typů materiálů. Základní zpevnění zajišťovaly zaoblené kostky kamenů. Propracovanější se skládalo z velkých dlaždic, které se dále upravovaly nástroji. Nejkomplikovanější forma chodníku má vyvýšený střed, vytvořený z opracovaných kamenů a lemovaný po obou stranách jiným druhem kamenných kostek. Ty se výjimečně pokryly vrstvou vápenaté omítky. Podél vnějšího okraje ulic běžely odvodňovací systémy, často postavené z terakoty. Šířka těchto ulic se lišila mezi 0,70 až 1,4 metrem. Hlavní cesty zpravidla směřovaly k paláci přes západní dvůr.²¹⁹

Ve východní části ostrova nalezneme i cesty spojující jednotlivá města. Kolem těchto cest se nachází řada malých staveb, které Evans interpretoval jako strážní domky.²²⁰ Není ale jisté, že sloužily právě k tomuto účelu. Přivádí nás to na myšlenku, že toto období nemuselo být tak klidné, za které ho považujeme. To podporují i nálezy v Malii a Petras, kde došlo k odkrytí části obraných zdí.²²¹

Na západní straně každého paláce se nachází otevřený prostor nesoucí označení západní dvůr. Právě fasáda paláce, čelící tomuto prostoru byla ta nejpropracovanější. Ve všech palácových lokalitách, které byly zmíněné výše, kamennou dlažbu přetínají vyvýšené chodníky, jímž se přisuzuje různý účel.²²²

²¹⁷ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 67.

²¹⁸ J. DRIESSEN – I. SCHOEP, *The Architect and the Scribe...*, in: *POLITEIA: Society and State in the Aegean Bronze Age: Proceedings of the 5th International Aegean Conference*, edd. R. Laffineu – W. D. Niemeier, Université de Liège - University of Texas at Austin 1995, s. 657.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 658; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 60–61.

²²⁰ Stella CHRYSOULAKI, *Minoan Roads and Guard Houses-War Regained*, in: *POLEMOS: Le contexte guerrier in Egée à l'âge du Bronze, Aegaeum 19*, ed. R. Laffineu, Liège 1999, s. 77–80.

²²¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 62.

²²² praktické, určení směru, ceremoniální, C. PALYVOU, *Outdoor Space in Minoan Architecture: Community and Privacy*, in: *Knossos: Palace, City, State, British School at Athens Studies 12*, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 207–217.

Na západním dvoře v Malii a Knossu bychom našli velké kruhové jámy obložené kamenem, zvané kouloures. I zde se nám nabízí hned několik vysvětlení, k čemu vlastně mohly sloužit. Uvažuje se o jejich využití jako cisterny, odpadní jamy a zásobníky obilí. V posledním případě se k diskuzi přidává také role redistribuční ekonomiky paláce.²²³

Severní stranu západního dvora lemuje tzv. divadelní aréna. Tedy jak název napovídá, jedná se o řadu nízkých teras, podobné schodům poskytující prostor k sezení. Tyto řady vyvýšenin dělil zvýšený chodník přibližně na polovinu. Do této oblasti vedly ulice hned z několika směrů. Na vrcholu se ve většině případů nachází základny sloupů, které mohly tvořit portikus, nebo stoa. Zatímco název v sobě nese prvky určité funkce, která této aréně může být přisuzována, není úplně jisté, jakému účelu vlastně tzv. divadelní aréna sloužila. Někteří se staví za ceremoniální nebo politickou funkci,²²⁴ jiní za čistě zábavnou. V Malii prostor podobným účelům byl přisuzován agoře.²²⁵

5.2.1. Město Gurnia

Představu o podobě města během období prvních paláců si můžeme udělat pomocí příkladu města Gurnia. První exkavace zde odhalily jen omezené důkazy o rozsahu osídlení protopalácové doby. Až poměrně nedávné výzkumy Waltrouse²²⁶ potvrdily, že toto období bylo časem velkého růstu a změn. Osada se rozprostírala z akropole na jihu k severnímu pobřeží, dále z východu od hřebene Sphoungaras k západnímu břehu řeky.²²⁷

V severní části osady kromě budov, kde se našly stopy po keramické výrobě, došlo k objevení zdí širokých přes jeden metr, postavené z bílých vápenců. Zajímavost tvoří malý komplex, který mohl sloužit k odvádění vody ze svahu dále na jih. Skládal se z několika propojených prostor se sníženou podlahou a systémem kanálů.²²⁸

Prvek monumentální architektury najdeme v podobě zdí a fasád postavených z velkých vápencových bloků, které jsou viditelné z ulic i blízkého okolí. Stavbu těchto zdí můžeme vnímat jako symboliku moci určitých skupin a jejich schopnosti

²²³ Thomas STRASSER, *Storage and States on Prehistoric Crete: The Function of the Koulouras in the First Minoan Palaces*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 10, č. 1, 1997, s. 73–100.

²²⁴ William McDONALD, *Political Meeting Places of the Greeks*, Baltimore 1943, s. 6–19.

²²⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 58–59.

²²⁶ Livongston WATROUSE – Maryanne SCHULTZ, *Middle Minoan IB–II Periods: Growth of Regional Factions and Conflict*, in: *An Archaeological Survey of the Gournia Landscape: A Regional History of the Mirabella Bay, Crete*, edd. L. Watrous – D. Haggis – K. Nowicki, INSTAP Academic Press 2012, s. 41–50.

²²⁷ Q. LETESSON – C. KNAPPETT (eds.), *Minoan Architecture and Urbanism...*, Oxford 2017, s. 208.

²²⁸ *Tamtéž*, s. 209.

nashromáždít pracovní sílu i materiál potřebný ke stavbě. Nejrozsáhlejší části této zdi se nachází na akropoli, kde pravděpodobně tvořily součást paláce a staly se součástí i paláce pozdějšího. První palácová budova vypadala poměrně jinak než pozdější. První palác rozhodně nedosahoval takové velikosti. Obklopovala ho jen nejvyšší část akropole a připomínal spíše pevnost.²²⁹

Město v první palácové éře bylo rozděleno do pěti částí, každá část se vyznačuje charakteristickými znaky sociální identity a formy architektury. V rezidenční části města jsme svědky nejdůležitějších proměn města. Jedná se o konstrukci prvního paláce, spolu s prvními většími domy a vznikem občanské vybavenosti v podobě ulic, sloužící nejen jako přístup k jednotlivým domům, přísunu vzduchu a odvodnění, ale také k sociální interakci.²³⁰

5.2.2. Porovnání

Strukturu měst se můžeme pokusit srovnat na základě administrativních důkazů. Na vrcholu by stála velká města s velkou administrativní/ceremoniální budovou, palácem. Druhá úroveň zahrnuje menší města stále s významnou centrální budovou, která ve svých architektonických prvcích napodobuje velké paláce, tím jsou např. Archanes, Petras nebo Gurnia. Třetí stupeň zahrnuje malá města, která se spojují se specializací v rámci řemesel nebo výměny zboží např. přístavní osady – Kommos, Mochlos, Pseira.²³¹ Není ale vyloučeno, že bychom v těchto městech nenašli několik budov, které svou úrovní a vzhledem převyšují ostatní budovy.²³²

Také se můžeme pokusit srovnat města minojské Kréty s velikostí měst současných civilizací v Malé Asii nebo Mezopotámii.

Na Blízkém východě najdeme města stejné velikosti jako Knossos, Malia nebo Palaikastro. Porovnat je můžeme např. s městem Ur s 60 ha, Mari, Kultepe s 59 ha a Khafaji s 40 ha. Dokonce dvě nejdůležitější obchodní střediska Blízkého východu

²²⁹ Q. LETESSON – C. KNAPPETT (eds.), *Minoan Architecture and Urbanism...*, Oxford 2017, s. 210–212; Jeffrey SOLES, *The Gournia Palace*, *American Journal of Archaeology* 95, č. 1, 199, s. 17–78.

²³⁰ Q. LETESSON – C. KNAPPETT (eds.), *Minoan Architecture and Urbanism...*, Oxford 2017, s. 213–214; Matthew BUELL, *Districts, Neighborhoods, and the Streets that Bind Them: Urban Planning in Minoan Cities*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winters*, edd. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014, s. 82.

²³¹ K. BRANIGAN, *Aspects of Minoan urbanism*, in: *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, ed. K. Branigan, London – New York 2001, s. 41.

²³² teorii na rozdělení osídlení je několik, srov. Oliver RACKHAM – Jennifer MOODY, *The Making of the Cretan Landscape*, Manchester 1996, s. 89.

Ugarit a Byblos, byla menší než města na Krétě. Nejbližší srovnání ale stále nalezneme s městy v Palestině ve druhém tisíciletí. Město Hazor můžeme srovnat s Knossem, Aškelon s Malii a Palaikastrem, Megiddo nebo Jericho s Gurnii.²³³

²³³ Uvědomit si musíme ale jiný vývoj těchto měst, kde ve většině případů najdeme kolem měst opevnění, které město určitým způsobem omezuje v rozloze a koncentruje tak více obyvatelstva, zatímco na Krétě se města mohla rozrůstat prakticky bez omezení, K. BRANIGAN, *Aspects of Minoan urbanism*, in: *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, ed. K. Branigan, London – New York 2001, s. 42–43.

6. Druhé palácové období

Druhé palácové období začíná kolem roku 1750 př. n. l. a končí okolo 1490 př. n. l. zničením druhých paláců v důsledku zemětřesení a ohňů. Předpokládá se, že svůj podíl na úpadku civilizace měl i výbuch sopky na Santoriny, který sebou mohl přinést vysoké přílivové vlny a popel, se kterým se zhoršily podmínky pro zemědělství.²³⁴

6.1. Palác v Knossu

Nejlépe reprezentuje minojskou architekturu neopalácového období palác v Knossu, který zničením svého předchůdce v MM II prošel obnovou a byl znovu vybudován ještě ve velkolepější formě.

První pohled na palác se nám naskytne při vstupu na západní nádvoří, kam vedly hlavní cesty z města. Jako první, návštěvník viděl právě západní fasádu, jejímž cílem bylo zaujmout svojí propracovaností, velkými ortostaty, které stály na vyčnívajících základnách zvaných krepidomi a širokými okny, otvírající se do vrchního patra.²³⁵ Po velikosti a pečlivosti konstrukce dominovala při pohledu na palác také jeho nepravidelnost. Palác totiž nevytvářel dojem jednolité složky, ale vypadal spíše jako řada jednotlivých bloků. Budovu nedefinovala žádné lineární hranice. Tak aby návštěvník mohl skutečně shlédnout celou budovu, musel se neustále pohybovat. Dalším dominantní znak tkvěl v převládající horizontalitě budovy. Palác byl rozlehlý, nízký, velký a pevně usazený na zemi. K zdůraznění horizontálnosti budovy se využilo i horizontální uspořádání většiny prvků na fasádách. Těmto prvkům vzdoruje ale několik vertikálních, v podobě výklenků vybíhajících z přízemí do horního patra, kde se většinou umísťovala okna.²³⁶

K hlavnímu vchodu umístěného v západní fasádě vedl zvýšený chodník přes západní nádvoří, vedoucí až k west porch, což můžeme interpretovat jako verandu, skládající se z portika, kterému dominoval masivní sloup, stojící uprostřed otevřeného prostoru. Protikus se dále otvíral do místnosti nazvané portier lodge. Našli bychom tu

²³⁴ J. DRIESSEN – C. MacDONALD, *The Troubled Island: Minoan Crete Before and After the Santorini Eruption*, Liège 1997; C. MacDONALD, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 35.

²³⁵ W. GRAHAM, *Windows, Recesses, and the Piano Nobile in the Minoan Palaces*, *American Journal of Archaeology* 64, č. 4, 1960, s. 329–333.

²³⁶ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 69–71.

fresku zobrazující býka. Vchod měl zároveň funkci určité recepce, kde se rozhodovalo, kam každý návštěvník zamíří a jakou cestu zvolí.²³⁷

*“Following the walkways through the West Courts and entering the complex implies a transition from one world, open to the view of the public, to another, hermetically closed off. The narrowness of the pathway to follow, with a funnel effect at the entrance, implies a line-up of individuals and a selection process.”*²³⁸

Z této osvětlené vstupní terasy vedla cesta do temné chodby zvané chodba procesí, směřující na jih, kde se v podstatě až u jižní stěny paláce stáčela na východ, poté na sever k jižním propylajím. Chodba procesí získala svůj název podle fresky zobrazující právě jdoucí náboženské procesí.²³⁹

Jižní propylaje oproti chodbě zaplavovalo světlo, díky nezastřešenému prostoru, tvořenými sloupy a pilíři. Zde došlo k nálezům fragmentů fresky, zobrazující postavu nesoucí pohár.²⁴⁰ Z jižních propylajím máme dvě možnosti pro další cestu. První vedla skrz propylaje k velkému schodišti, stoupající k místnostem umístěným v horním patře, na tzv. pianu nobile. Druhou možností bylo pokračovat dál na východ až k severojižní chodbě, která vedla k centrálnímu dvoru.²⁴¹

Úzké tmavé chodby nás zavedly naopak na osvětlený veliký centrální dvůr,²⁴² který můžeme označit za cílovou destinaci a bezpochyby dominantní prvek paláce. Ze čtyř fasád, které nádvoří ohraničovaly, se částečně dochovala jen ta západní, skládající se ze série sloupů.

Na severním konci této fasády stály umístěné čtyři vstupy, které vedly do komplexu místností s názvem trůnní sál,²⁴³ pojmenované podle nálezů dřevěného trůnu. Jednalo se pravděpodobně o jednu z nejvýznamnějších prostor paláce. Tento komplex

²³⁷ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 71.

²³⁸ J. DRIESSEN, *The Central Court of the Palace at Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 79.

²³⁹ C. MacDONALD, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 39.

²⁴⁰ Původní název zní „Cup bearer“

²⁴¹ C. MacDONALD, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 37–38.

²⁴² Podrobně k centrálnímu nádvoří J. DRIESSEN, *The Central Court of the Palace at Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 75–82.

²⁴³ N. MARINATOS, *Minoan religion...*, University of South Carolina Press 1993, s. 108–110.

se skládá z předsíně a samotné trůní místnosti s dřevěným trůnem, lemovaný lavicemi, ke kterým potom v období posledního paláce se přidávají fresky zobrazující gryfy.²⁴⁴ Jižně od komplexu se nacházelo stepped portico, tedy jakési otevření ve fasádě skládající se z širokého schodiště a velkého sloupu uprostřed, vedoucí návštěvníka do místností nacházející se v piano nobile.²⁴⁵

Dále směrem na jih Evans rekonstruoval část fasády známé jako tripartite shrine. Důkazy pro existenci této zrekonstruované části jsou ale malé, protože místnosti, které se nacházely za fasádou, vůbec neodpovídají jejímu symetrickému rozvržení podle Evanse.²⁴⁶ Prostory umístěné za touto fasádou se nazývají central palace sanctuary. Jedná se o soubor místností, kde došlo k objevení řady zlomků keramiky a jiných objektů jako např. fajánsová soška hadí bohyně. Součástí byla i západní a východní pilířová krypta v originále pillar crypt, podle přítomnosti skupiny pilířů a sloupů, kde na těchto pilířích byly vyryté značky dvojitých seker, užívaný symbol označující božství.²⁴⁷ Zatímco jiní podporují názor o užití těchto místností jako náboženských, tak se zde objevuje názor, že sloužily spíše jako skladiště a onen symbol vyrytý na sloupech představuje kamenickou značku.²⁴⁸ V západním křídle mimo jiné najdeme velká skladiště nazývaná magazines,²⁴⁹ v podobě velkých, dlouhých, úzkých místností přístupných z jedné chodby.

Samotná nejjihnější část fasády se nejčastěji rekonstruuje v podobě série pilířů utvářející portikus částečně zakrývající místnosti za nimi. J. Shaw a A. Lowe²⁵⁰ zastávají názor, že podobný protikus utvářel i východní fasádu.

Do paláce vedl i jiný vchod než ten přes západní verandu. Druhým nejdůležitějším se stal severní vstup, který rovněž směřoval k hlavnímu nádvoří. Můžeme říci, že jeho systém nebyl tak spleťitý jako u hlavního vchodu. Ze vstupního

²⁴⁴ Yannis GALANAKIS, *The Power of Images: Re-examining the Wall Paintings from the Throne Room at Knossos*, *The Annual of the British School at Athens* 112, 2017, s. 47–98.

²⁴⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 73.

²⁴⁶ J. SHAW, *Evidence for the Minoan Tripartite Shrine*, *American Journal of Archaeology* 82, č. 4, 1978, s. 429–448; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 73.

²⁴⁷ C. MacDONALD, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 39–41.

²⁴⁸ I. BEGG, *An Interpretation of Mason's Marks at Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 219–223.

²⁴⁹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 75.

²⁵⁰ Joseph SHAW – Arron LOWE, *The 'Lost Portico' at Knossos: The Central Court Revisited*, *American Journal of Archaeology* 106, č. 4, 2002, s. 513–515.

vestibulu se vcházelo do severní pilířové haly, která umožnila průchod do severní části nádvoří. Uvnitř pilířové haly se našlo poměrně velké množství hliněných tabulek, což může napovídat o jejím administrativním využití. Směrem dál na jih od pilířové haly se nachází býčí komnata podle nálezu fresky zobrazující býka. Předpokládá se existence ještě nejméně dvou vchodů, které se ale nenapojovaly na hlavní ulice.²⁵¹

Severovýchodní část paláce se našla ve špatném stavu a je těžké této části porozumět. Pravděpodobně se zde nacházely místnosti určené ke skladování, došlo zde k nálezům velkého množství hliněných nápodob.²⁵²

Východní křídlo se skládalo ze čtyř pater. Jedno nad úroveň centrálního dvora, jedno v jeho úrovni a dvě pod úroveň. Jižní část východního křídla pokrývaly residenční místnosti.

Hlavní místnost v této části Evans pojmenoval sál dvojité sekery, podle značek vyrytých ve zdech. Hala přijímala světlo ze tří směrů. Směrem na západ se nacházel velký světlík, zatímco na jihu a východě se otevírala kolonáda ve tvaru L. Příjem světla a celková velikost místnosti se dala upravovat pomocí dveřních příček, které se mohly flexibilně hýbat.²⁵³ Dále na jih najdeme soukromé prostory nazvané jako královnin megaron, které se nejčastěji interpretují jako ložnice k soukromému obývání. Zde došlo k nálezům fresky zobrazující delfíny.²⁵⁴ Do těchto prostor vedla chodba z haly nebo schodiště z horního patra. Západně od těchto soukromých prostor se nacházelo lustral basin, místnost se sníženou podlahou, kam vedlo malé schodiště. Za touto místností se nacházela další malá místnost určená ke skladování a za ní toaleta, napojená na hlavní odvodňovací síť.²⁵⁵

²⁵¹ William WOODWARD, *The North Entrance at Knossos*, *American Journal of Archaeology* 76, č. 2, 1972, s. 113; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 74–75.

²⁵² C. MacDONALD, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 45–46.

²⁵³ *Tamtéž*, s. 48.

²⁵⁴ Robert KOEHL, *A Marinescape Floor from the Palace at Knossos*, *American Journal of Archaeology* 90, č. 4, 1986, s. 407–417; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 77.

²⁵⁵ C. MacDONALD – J. DRIESSEN, *The drainage, system of the Domestic Quarter in the Palace at Knossos*, *The Annual of the British School at Athens* 83, 1988, s. 256–258; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 77.

Hlavní přístup do těchto rezidenčních prostor umožňovalo velké schodiště,²⁵⁶ které se zachovalo ve velmi dobrém stavu. Z jedné strany, schodiště lemovala balustráda sloupů, která zároveň umožňovala průnik světla.

Podoba paláce v Knossu tak představuje vrchol minojské architektury, která se rozšířila po celém ostrově.

Druhé palácové období především stavba paláce v Knossu značí revoluci v architektuře, změnu můžeme vidět v porovnání konstrukcí rezidenčních prostor se starým palácem ve Faistu.²⁵⁷ Jejich výslednou formu mohla ovlivnit rozdílnost ve funkčnosti, ale obě budovy se potýkaly se stejným problémem – stavbou až tří patrové budovy na terasovitém, strmém terénu. Prvním rozdílem můžeme označit užití více techniky náročnější na práci. Najdeme tu stopy po úpravě zdiva v mnohem větším rozsahu. Ve Faistu vidíme určité limity v jejich variaci.²⁵⁸ V Knossu rovněž narážíme na více stop po užití dřevěných prvků. Trámy a klády jsou mnohem lépe opracované a využívány ve větší škále. Zatímco ve Faistu stopy po použití dřeva najdeme především v oblasti střech, oken, dveřních rámců, jen výjimečně v pilířích, tak ve druhém paláci v Knossu dřevěné prvky najdeme při konstrukci stropů, stěn, sloupů, pilířů, příček nebo různých hrázděných konstrukcí. Důležitost se kladla na technickou zdatnost, ne hrubou sílu.²⁵⁹ Tyto nové přístupy ovlivnily i stavbu zdí, které se stavěly více vertikálně a tenčí. Používal se nový typ omítky s vyšším obsahem vápna. Díky tomu, že výstavba zdí se zlepšila a zpevnila, tak i omítky mohla být mnohem jemnější, nanášena v menších vrstvách. Omítky zdobí fresky, propracovanější a reprezentativnější, jejich iluzornost mohla vytvářet až model 3D prostoru, pokračující za obrazovou rovinu. Zatímco ve starých palácích fresky představovaly mnohem jednodušší ornamentální vzory.²⁶⁰ Tenkost stěn neznamená snížení jejich nosnosti, proto i přízemní prostory mohly rozšířit svoji plochu. V mnoha případech je úplně nahrazovala kolonáda nebo jen příčky, což nabízelo rozmanitost prostoru a osvětlení.²⁶¹ Jasným příkladem této architektonické revoluce můžeme označit již výše zmíněné velké schodiště, které se dochovalo téměř v neporušeném stavu.

²⁵⁶ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 77.

²⁵⁷ Více k prvnímu paláci ve Faistu výše v textu

²⁵⁸ J. SHAW, *Minoan Architecture: Materials and Techniques*, Padova 2009, s. 111–134.

²⁵⁹ *Tamtéž*, s. 144–151, 211–218.

²⁶⁰ Více k freskám: S. IMMERWAHR, *Aegean Painting in the Bronze Age*, University Park 1990.

²⁶¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 78–79.

6.2. Porovnaná forem paláců (Knossos, Faistos, Malia, Zakros a Galatas)

Po představení paláce v Knossu a jeho podoby se v následující části zaměříme na formu paláců a jejich vzájemné porovnání, než podrobný popis každého zvlášť. Porovnávat budeme pět paláců – Knossos, Faistos, Malia, Galatas a Zakros.²⁶²

Perioda vývoje druhých paláců byla dvakrát delší než v prvním období. Trvala zhruba 400 let než Krétu zasáhla vlna katastrof.²⁶³ Každý palác, přestože sdílí stejné prvky, vznikl za jiných událostí a prošel jiným vývojem.

Z pohledu chronologie, byl palác v Knossu postaven v MM III. Sérii změn prodělal v LM IA a následně v období poledních paláců.²⁶⁴ Zničení prvního paláce ve Faistu proběhlo v MM IIB, na lokalitě poté zaznamenáme určité pokusy o rekonstrukci. Hlavní konstrukční plány druhého paláce ale datujeme do LM IA–LM IB s určitou součinností se stavbou paláce v Zakru. Stejně jako palác v Malii byl zničen ohněm na konci LM IB.²⁶⁵ V Malii první pokusy o znovu výstavbu zaznamenáme v MM III, ale hlavní stavební období se určuje do LM IA. Předpokládá se, že palác byl zničen spolu s okolním městem v LM IB.²⁶⁶ V Zakru hlavní konstrukční fázi pozorujeme v LM IA–LM IB. Stejně tak jako předchozí paláce, tak i Zakros zničily požáry ke konci LM IB.²⁶⁷ Jako celek palác v Galatasu zaznamenáme v MM III–LM IA. Ke konci LM IA prošel sérií změn a velká část se přeměnila na skladiště. V tomto období došlo nakonec také k jeho zničení.²⁶⁸

Nejdříve si musíme uvědomit, že se jednotlivé paláce liší svojí velikostí. Zdaleka největší je palác v Knossu pokrývající 13, 000 m², zatímco Malia, druhý v pořadí, co do

²⁶² O existenci dalších paláců dále v textu

²⁶³ J. DRIESSEN – C. MacDONALD, *The Troubled Island...*, Liège 1997, s. 80.

²⁶⁴ O podobě posledního paláce dále v textu, Colin MacDONALD, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 36.

²⁶⁵ C. DAVARAS, *Phaistos, Hagia Triada, Gortyn*, Athens 1980, s. 6.

²⁶⁶ J. POURSAT, *Malia: palace, state, city*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, British School at Athens Studies 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010 s. 259–267.

²⁶⁷ Lefteris PLATON, *The Political and Cultural Influence of the Zakros Palace in Nearby Sites and in a Wider Context*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 145–155.

²⁶⁸ Giorgos RETHEMIOTAKIS, *Evidence on Social and Economic Changes at Galatas and Pediadha in the New-Palace Period*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 55–70.

velikosti čítá 7, 500 m². Na menší ploše se rozkládá Faistos a závěr tvoří Galatas a Zakros pokrývající 4–3,5 000 m².²⁶⁹

Přesto, že každý palác se velikostně liší, tak sdílejí architektonické prvky. Centrální dvůr můžeme označit za nejvíce charakteristický, i když sám o sobě palác nedefinuje. Graham jej nazývá “*the organizing nucleus of the plan, at once dividing and uniting parts of the Palace*”.²⁷⁰ Velikostně centrální dvory v Knossu, Malii a Faistu se příliš neliší. V Zakru a Galatasu jsou menší, což se odvíjí od celkově menších rozměrů paláce. Všechny ale sdílejí stejnou proporci 2:1 a orientují se v S–J směru.²⁷¹ Orientace centrálních dvorů se vysvětluje mnoha způsoby. Některé výklady se zaměřují čistě prakticky a zohledňují např. příjem slunečního světla.²⁷²

Právě fasádám obklopujícím centrální dvůr se věnovala zvláštní pozornost. V případě Malie a Knossu východní a jižní stranu lemovalo sloupořadí a západní strana se otvírala do kultovních místností. V případě Knossu se zde ještě nacházelo grandiózní schodiště vedoucí k pianu nobile. Ve Faistu sloupová lemovala východní a západní stranu. I v případě Galatasu a Zakru se fasádám věnovala stejná pozornost.²⁷³

Všechny fasády centrálních dvorů tvořily stejné elementy, efekty a hrály stejnou úlohu. Tedy orámovat centrální dvůr, upozornit na přítomnost pokojů ukrývajících se za fasádou, ale zároveň schovat jejich složitost. Portiky poskytovaly skrytý průchod, stín a úkryt, spojovaly jednotlivé části paláce, a zatímco hornímu podlažím poskytovaly podporu pro balkony.

Důležitým prvkem se staly také skladiště. Poskytovaly informace o důležitosti funkce paláců v oblasti správy a ekonomiky. Předpokládá se, že každý palác byl určitým centrem pro vybírání zemědělské produkce v okolních regionech a právě tato velká skladiště poskytovala možnost efektivně operovat v rámci ekonomického systému.²⁷⁴ Můžeme o nich uvažovat jako o samostatných jednotkách, umístěných co

²⁶⁹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 83–84.

²⁷⁰ J. GRAHAM, *The Palaces of Crete*, Princeton 1962, s. 73.

²⁷¹ Clairy PALYVOU, *Central Courts: The Supremacy of the Void*, in: *Monuments of Minoan. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 171.

²⁷² Mary BLOMBERG – Göran HENRIKSSON, *Orientations of the Minoan palace at Phaistos in Crete*, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 6, č. 3, 2006, s. 185–192.

²⁷³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 86.

²⁷⁴ P. HALSTEAD, *From Determinism to Uncertainty: Social Storage and the Rise of the Minoan Palace*, in: *Economic Archaeology: Towards an Integration of ecological and social approaches*, edd. A. Sheridan-G. Bailey, Oxford 1981, s. 187–213.

nejdále od rezidenčních místností paláce. Jejich typový vzhled, skládající se z několika úzkých obdélníkových místností přístupných z jedné chodby, z nich zároveň dělá dobrou podporu pro místnosti umístěné v horním patře. Většinou bychom je našli umístěné v západním křídle paláce. V Malii, tzv. magazines, umístěné v západním křídle, připomínají ty v Knossu, ale najdeme je i na severní a východní straně, které pravděpodobně pocházející již z dřívější doby, ale dále se pokračovalo v jejich užívání. O západním křídle se celkově usuzuje, že se zde nacházely kultovní místnosti.²⁷⁵

Významné pokoje v palácích Graham nazval reception halls, většinou umístěné v piano nobile. Zakros se ale v tomto případě liší, protože se nachází v přízemí a z toho důvodu víme, jak zhruba vypadaly. Platon tyto místnosti rozdělil do dvou částí. U jižního pokoje předpokládal, že se využíval k rituálním funkcím. Jedná se o velkou místnost vyzdobenou vlysem v omítce, táhnoucí se po zdech.²⁷⁶ Severní část Platon nazval ceremoniální halou, skládající se z pěti subprostorů. V SZ rohu se nacházel světlík, vydlážděný a ze tří stran oddělený sloupy. Zbylé čtyři prostory se od sebe oddělovaly sloupy, vzorem podlahy nebo dekorací zdí. Máme evidence k podobné situaci vyskytující se v Galatasu, kde se v přízemním podlaží nacházela pilířová hala a sloupová hala, užívající se k ceremoniálním hostinám.²⁷⁷ V jejich blízkosti se nacházely kuchyně a skladiště.

Mezi důležité znaky paláce řadíme také rezidenční místnosti patřící k nejlépe postaveným částem paláce. V Knossu se v podstatě opakoval jejich stejný půdorys ve třech patrech, zatímco ve Faistu a Malii ve dvou a Zakru a Galatasu v jednom nadzemním podlaží. Kromě velikosti vypadaly v podstatě stejně. Skládaly se ze stejných prvků, místností, znaků a detailů. Zpravidla nejdále od vchodu bychom našly skupinu místností skládající se z lustral basin, královnina megaronu nebo toalety.²⁷⁸ Název evokuje, že tyto místnosti sloužily primárně ženám, ale proto nejsou žádné důkazy. Hlavní místností těchto komplexů byla minojská hala. Její jednotlivé části odděloval systém příček, který zároveň umožnil jejich variabilitu. Z jedné strany se

²⁷⁵ J. GRAHAM, *The Palaces of Crete*, Princeton 1962, s. 140–141; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 86.

²⁷⁶ Nicholas PLATON, *Zakros: The Discovery of a Lost Palace of Ancient Crete*, New York 1971, s. 155–173.

²⁷⁷ G. RETHEMIOTAKIS, *Evidence on Social and Economic Changes at Galatas and Pediadha in the New-Palace Period*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 58–59.

²⁷⁸ J. GRAHAM, *The Palaces of Crete*, Princeton 1962, s. 108–110.

otvírala do předsíně, k světlíku, alespoň z jedné strany se otvírala do sloupové kolonády a nejméně ze dvou směrů umožňovala výhled do okolí. Snad proto tyto místnosti neměly pevně stanovenou polohu v palácích. Kromě západní a jižní části se nacházely různě kolem centrálního dvora. Záměrně byly umístěné v odlehlých částech paláce, jen s jedním možným přístupem.²⁷⁹

Tyto důkazy, přítomnost místností a jejich rozvržení můžeme brát jako důvod, proč se tyto budovy nazývají paláci. Díky jejich porovnání vidíme, že i přes svoji individualitu, sdílí stejné prvky, plány, dekorace a design, který je k sobě spojuje. Nastane ale otázka, proč bylo zmíněno jen těchto pět paláců, protože podobné centrální budovy se nachází i třeba v Gurnii²⁸⁰ nebo Petras.²⁸¹ Zde se opět hodí zdůraznit, že na paláce se tato práce dívá především z pohledu architektonického. Přesto, že i ostatní budovy v jiných osadách se nazývají palácem a mohly sloužit k podobným ekonomickým, společenským nebo náboženským účelům, tak nesdílí všechny vyjmenované architektonické znaky.

6.3. Proces palacizace

V neopalácovém období mnohem více než v předešlém období se setkáváme s přejímáním architektonických prvků, které byly typické pro paláce, jinými budovami – vily nebo městské domy. Tím se nám ztrácí rozhraní určující palácovou a nepalácovou budovu. Jedná se především o architektonické prvky nacházející se v obytné části, které se začínají objevovat v domech napříč ostrovem, jde např. o minojskou halu, kvádrové zdivo, dveřní příčky, pilíře, fresky nebo kamenické značky. Šíření těchto funkcí se připisovalo procesu označené jako knosifikace, versailleský efekt nebo palacizace.²⁸² Tyto pojmy naznačují, že během období druhých paláců stavitelé po celém ostrově začali napodobovat architektonické formy spojené s palácem v Knossu. Tento proces se mohl spojit s imitací a zároveň s kombinací lokálních prvků. Nabízí se také otázka, kdy

²⁷⁹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 88.

²⁸⁰ Jeffrey SOLES, *A Central Court at Gournia?* in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 123–133.

²⁸¹ Metaxia TSIPOPOULOU, *Petras, Siteia: The Palace, the Town, the Hinterland and the Protopalatial Background*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 133–143.

²⁸² J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 98.

se tento jev začal objevovat. Tímto se zabýval J. Driessen a C. Macdonald. Na základě jejich výzkumu, tak bylo zjištěno, že tento proces započal kolem LM IA a dál pokračoval v LM IB.²⁸³

Tento proces nebyl jen módní záležitostí, ale vyjádření moci, bohatství a autority. Právě možnost postavit si tyto budovy, zakomponovat do ní všechny prvky, náklady na materiál a zdroje, byly prostředkem k vybudování a udržení se v politickém spektru a definovaly sociální identitu. Potencionální sociální vztahy mezi domy a palácem mohly být složitější, než vysvětlení založené na hierarchickém charakteru s palácem na vrcholu. Můžeme vzít v úvahu, že napodobováním architektonického stylu paláců se snažily zasahovat do určitých výsad, až ekonomických a sociálních. Panující vtahy byly tak mnohem složitějších v porovnání s obdobím finálních paláců, kdy pozorujeme politickou dominanci paláce v Knossu.²⁸⁴ Nedochozelo ale jen k výstavbě nových domů, již dříve postavené domy procházely renovacemi a přestavbami, aby se v nich objevovaly alespoň některé prvky.²⁸⁵

6.3.1. Královská vila

Přejímání architektonických prvků palácových budov ukazují nejlépe budovy většího půdorysu, které v Knosou najdeme v bezprostřední blízkosti paláce. Takovým důkazem je Královská vila v Knossu.²⁸⁶ I přesto že stavitelé těchto budov používaly stejné materiály, techniky, tak i tyto budovy jsou svým způsobem odlišné.

Minojská hala zabírá střed domu, zároveň funguje jako světlík, z každé strany této haly se nachází skupiny pokojů. Jednak piliřová krypta a schodiště. Na druhé straně potom lustral basin a vnitřní místnosti. V JV rohu budovy stálo propracované schodiště, skládající se ze tří částí, poskytující tak přístup do druhého a třetího patra zcela nezávisle. I minojská hala nemá podobu, na kterou jsme zvyklí, vchází se do ní nejdříve

²⁸³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 99; J. DRIESSEN – C. MacDONALD, *The Troubled Island...*, Liège 1997.

²⁸⁴ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 100; J. DRIESSEN – C. MacDONALD, *The Troubled Island...*, Liège 1997, s. 42; I. SCHOEP, *Assessing the Role of Architecture in Conspicuous Consumption in the Middle Minoan I–II Periods*, *Oxford Journal of Archeology* 23, č. 3, 2004, s. 243–269.

²⁸⁵ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 99.

²⁸⁶ A. EVANS, *The Palace of Minos at Knossos II*, London 1928, s. 396–413.

skrže světlík, který se také nachází i z druhé strany haly, oddělený balustrádou, jejíž podobu můžeme sledovat v egyptské architektuře.²⁸⁷

6.3.2. Jižní dům

Jižní dům byl postaven během série stavebních prací na jižní hranici paláce, doslova v jeho stínu, kdy při jeho budování vytvořili ve svahu terasu ležící několik metrů pod úrovní paláce.²⁸⁸

Postaven byl z opracovaných kvádrových bloků. Vnitřní zdi přízemí zakrývala vrstva barevné omítky. Většina zdi v horních patrech tvořily nepálené cihly. Početné dekorace a lemování tvořila sádra. Použilo se zde až neuvěřitelné množství dřevěných sloupů, kamenných pilířů a dělicích příček. Může nás až ohromit množství práce a prostředků, které se na stavbu vynaložily. Dům je orientovaný od SZ k JV. Překvapit nás může jeho pravidelný plán ve tvaru obdélníku o rozměrech 2:3. Sklepení se skládalo ze dvou místností, zde se nám dochovalo kamenné schodiště vedoucí do přízemí. V přízemí bychom potom našly pozůstatky po dalším schodišti vedoucí do patra.²⁸⁹ Nemáme zachovaný žádný vchod do domu a o jeho poloze probíhají četné debaty. S největší pravděpodobností se nacházel v západní části domu ve vyšších patrech, přístupný z terasy, kde jako vestibul sloužila místnost v druhém patře s centrálním sloupem, ze které jsme se mohly dostat do zbylých částí domu. V SV rohu se nacházely schody na terasu domu. Balustrády lemovaly část schodiště.²⁹⁰

Centrální část tvořila poměrně symetrická místnost ve tvaru čtverce, která směrem na jih vedla do sloupové haly a směrem na sever do malého prostoru, interpretovaný jako toaleta, napojená na odtok přes vnější zeď a vodní nádrž.²⁹¹

Východní část domu zabírají osově souměrné místnosti – minojské haly, skládající se ze světlíku, předsálí a samotné haly, pravidelně dlážděnou a variabilně uzavíratelnou pomocí příček. Z haly bychom se dostaly k lustral basin a schodišti vedoucí do sklepení.

²⁸⁷ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 99–98.

²⁸⁸ J. DRIESSEN, *An Architectural Overview*, in: *Knossos the South House*, edd. P. Mountjoy, London 2003, s. 27–37.

²⁸⁹ *Tamtéž*, s. 27–28; D. PREZIOSI, *Minoan Architectural Design...*, Boston 1983, s. 57.

²⁹⁰ Jane LLOYD, *The South House at Knossos: More than a House?* *Hesperia Supplements* 44, 2011, s. 163–175.

²⁹¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 96.

Jeden z bloků schodiště nesl označení kamenickou značkou. Sklepení se skládalo ze dvou místností. V první z těchto místností se zachovaly tři pilíře, zde vedl průchod do vnitřních prostor, kde došlo k nálezům bronzových nástrojů.²⁹²

6.3.3. Malý palác a Neobjevené sídlo

Druhou největší stavbou po paláci v Knossu je Malý palác spolu se spojeným tzv. Neobjeveným sídlem.²⁹³ Ke stavbě sídla došlo až po výstavbě Malého paláce, někdy v období MM IIIB–LM IA.²⁹⁴ Nachází se ve vzájemné blízkosti a k sobě je spojoval most/rampa. V budově sídla bychom našly hlavní halu se čtyřmi pilíři z pískovcových bloků. Další místnosti připomínají svým tvarem skladiště. Nacházelo se zde druhé patro, kde se pravděpodobně vyskytovala freska, jejíž pozůstatky byly nalezeny. Z důvodu nepřítomnosti lustral basin nebo minojské haly se interpretuje tato budova jako skladištní prostory a pracovní prostory pro vedlejší Malý palác, ale přesto nelze vyloučit, možné využití jako oddělené ubytovací prostory.²⁹⁵

Malý palác se nachází asi 200 metrů od samotného paláce. První exkavační práce začaly v roce 1905 Evansem, další práce probíhaly v 50. a 90. letech. Malý palác byl zkonstruován v neopalácovém období, orientován S–J. Během LM IA se zde v důsledku zemětřesení provedly úpravy. Ohně zničily většinu budovy v LM IIIA, poté došlo ještě k jejímu částečnému obydlí, pravděpodobně až do období LM IIIB.²⁹⁶ Skládá se ze tří úrovní – sklepa, přízemí a patra. Poloha vchodu se předpokládá v jižní části, kde dochází k určitému oddělení veřejného a soukromého prostoru, což je zřejmé už

²⁹² D. PREZIOSI, *Minoan Architectural Design...*, Boston 1983, s. 56.

²⁹³ V originále Unexplored mansion

²⁹⁴ Luise HITCHCOCK – Donald PREZIOSI, *The Knossos Unexplored Mansion and the Villa-Annex Complex*, in: *The Function of the "Minoan Villa"*: proceeding of an eight international symposium at the Swedish institute at Athens, ed. R. Hägg, Stockholm 1997, s. 53–55.

²⁹⁵ Eleni HATZAKI, *Was the Little Palace at Knossos the „little palace“ of Knossos*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete and Euboea* presented to Mervyn Popham, Oxford 1996, s. 37–38; Jeroen POBLOME, *A Minoan Building Program? Some Comments on the Unexplored Mansion at Knossos*, *Acta archaeologica Lovaniensia* 26–27, 1987–1988, s. 69–79; L. HITCHCOCK – D. PREZIOSI, *The Knossos Unexplored Mansion and the Villa-Annex Complex*, in: *The Function of the "Minoan Villa"*: proceeding of an eight international symposium at the Swedish institute at Athens, ed. R. Hägg, Stockholm 1997, s. 51–62.

²⁹⁶ E. HATZAKI, *Was the Little Palace at Knossos the „little palace“ of Knossos*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete and Euboea* presented to Mervyn Popham, Oxford 1996, s. 34–36; A. EVANS, *The Palace of Minos at Knossos II*, London 1928, s. 514; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 94–95.

v oblasti jihovýchodního dvoru, jehož prostor definuje dláždění a externí zeď JZ sektoru.²⁹⁷

Samotní sklepení bylo položeno tři metry pod úroveň přízemí. Skládá se ze tří místností. Přístup sem umožňují dvě schodiště. Obě vedou do místnosti, které dominují dva pilíře. Řešila se otázka dostupnosti přirozeného světla, ale nejsou zde žádné důkazy, že by některá z místností sloužila jako světlík. Světlo tak mohlo procházet jen schodištěm, což by tyto prostory činilo neobyčejně tmavými.²⁹⁸

JZ sektor se skládá ze skoro samostatné jednotky, tvořené dvěma místnostmi, otevřenými do dlážděného dvora. Evans větší místnost identifikoval jako pilířovou kryptu, na základě dvou pilířů, jehož základy tvořila sádra a tělo pískovec. Náboženské funkce ji přisoudil podle nálezů rhytonu ve tvaru bičí hlavy.²⁹⁹ Přesto ale celková kvalita konstrukce a rozložení místností kladou tomuto označení otazník. Stěny jsou jen ze sutiny, podlaha není vydlážděná a pilíře se nevyznačují svoji obvyklou kvalitou. Begg identifikoval tyto místnosti jako skladiště, spolu s JV dvorem jako přístupovým vestibulem.³⁰⁰

Po vstupu do budovy vidíme záměr moderovat přístup dále do interiéru budovy, kdy nám chodba umožní se pohybovat jen ve dvou směrech.

Východní sektor formuje v podstatě v celé své délce minojská hala, ale východní hranice budovy se prakticky nedochovala. Ze vstupní chodby směrem doprava se dostaneme nejdříve do série malých místností, které vedou do místnosti zv. peristyle hall, která je zároveň největší místností v přízemí. Otevřený dvůr haly zároveň sloužil jako zdroj světla. Klíčový faktor umístění haly také byla poloha slunce.³⁰¹

Dále narazíme na skupinu tří prostorů tvořící minojskou halu, v severní části východního sektoru, který se z části otevírá do sloupové verandy, na východní straně. Velikost haly se dala měnit pomocí systému dveřních příček. U samotné severní stěny

²⁹⁷ E. HATZAKI, *Was the Little Palace...*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, s. 38.

²⁹⁸ E. HATZAKI, *Knossos the Little palace*, *The British School at Athens. Supplementary Volumes* 38, 2005, s. 161.

²⁹⁹ TÁŽ, *Was the Little Palace at Knossos the „little palace“ of Knossos*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, s. 38.

³⁰⁰ I. BEGG, *Minoan store rooms in late bronze age*, Ph.D. thesis, University of Toronto 1975, s. 29.

³⁰¹ E. HATZAKI, *Was the Little Palace...*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, s. 37.

se nachází prostor napojený na odtok vedoucí z budovy, proto se interpretuje jako toaleta.³⁰²

Centrální sektor budovy, který se připojuje k peristyle hall ze západu, tvoří nejpřístupnější část celé budovy. Z těchto prostorů se dostanete do skladištní části, východního sektoru, vedou sem dvě schodiště, přičemž jedno umožňovalo přístup k rampě vedoucí do sousedního sídla.³⁰³

Severní sektor umístěný nejdále od vstupu tvoří nejprivátnější část budovy, protože zde najdeme lustral basin o rozměrech 1, 2 x 1, 2 m. Severní sektor dále tvořila řada malých prostor. Našlo se zde také mnoho nálezů především figurek, kterým se přisuzuje náboženský účel. Pravděpodobně sem ale spadly po propadu vrchního podlaží.³⁰⁴

6.4. Město v neopalácovém období

Vývoj měst, jejich organizace a plánování byl naznačen již v kapitole týkající se prvních paláců. V neopalácovém období tento vývoj pokračoval a navázal na již položené základy. Minojské město můžeme rozdělit do několika vzájemně propojených jednotek. Na podobu města měla také velký vliv absence opevnění nebo ohraničujících zdí, které do určité míry omezují expanzi města a podporují větší hustotu osídlení.³⁰⁵ Absence těchto obraných prvků v okolí minojských měst tak mohla mít vliv na jejich prostorovou organizaci, postupného rozrůstání a nižší hustota zalidnění. Můžeme očekávat větší svobodu v orientaci budov a variabilitu jejich umístění nebo volnější systém ulic. Minojská města byla celkově prostorově otevřenější.

Jedním z nejdůležitějších aspektů minojského města musíme považovat ulice. Jejich úloha je spojovat jednotlivé budovy, prostory v rámci osady. Už jsem zmínila, že ulice byly položeny již v období MM, i v období neopaláců se navazovalo na tento systém. Ulice byly dlouhé, široké a dlážděné. Pokud to terén umožňoval, preferovala se stavba rovných ulic. Kratší a užší cesty většinu sloužily k přístupům jednotlivých domů,

³⁰² E. HATZAKI, *Was the Little Palace...*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, s. 37.

³⁰³ *Tamtéž*, s. 38.

³⁰⁴ AnnCharlotte NORDFELD, *Residential quarters and lustral basins*, in: *The Function of Minoan Palaces*, edd. R. Hagg – N. Marinatos, Stockholm 1987, s. 187–194; E. HATZAKI, *Was the Little Palac...*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, s. 39.

³⁰⁵ Keith BRANIGAN, *Aspects of Minoan urbanism*, in: *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, ed. K. Branigan, London – New York 2001, s. 42–43.

kteře se nenacházely v blízkosti hlavní ulice. Ulice tak nejen usnadňovaly pohyb, ale také sloužily k určitému prostorovému rozdělení města.³⁰⁶

Na otázku zda města vznikala podle nějakého plánu, není jasná odpověď. Setkáme se s názorem, že právě vyšší autorita nebo elita organizovala stavební práce ulic a výstavbu v nejbližším okolí paláců, aby nesly symboliku moci. Na druhou stranu ale také, že tyto prvky nebyly formálně organizovány, protože netvoří žádný souvislý vzor, takové znaky jsou okrajově patrné jen v centru, směrem k okrajovým částem se ztrácí pravidelný směr nebo šířka ulic.³⁰⁷

Stále důležitým prvkem města jsou také již zmíněné divadelní arény, které mohly v některých případech změnit lehce svoji podobu.³⁰⁸

6.4.1. Galatas a Gurnia

Nejlépe k vytvoření představy o podobě města poslouží příklad Galatasu a Gurnie. Galatas se nachází ve vnitrozemí centrální Kréty v blízkosti hřebene Kephala s vyhlídkou na řeku Karteros a rozsáhlé úrodné pláně kolem. S prvním náznakem osídlení se setkáváme již v rané době minojské, zatímco architektonické pozůstatky se datují do středního období.

Gurnia se nachází nedaleko zátoky Mirabelo, blízko řeky a úrodných plání. První nálezy v Gurnii se datují již do raného minojského období. Vývoj města pokračoval dál i v období prvních paláců.³⁰⁹ V těchto městech si můžeme všimnout specifických architektonických prvků, které jsou uspořádány ve vzájemném vztahu v podobě mnoha neopalácových budov, které mají určitý vztah na centrální budovy (palác). Sdílejí stejnou orientaci od severu k jihu. Tuto orientaci sdílejí i vzdálenější budovy. Základní bod těchto osad tvořila palácová budova s centrálním dvorem.³¹⁰

³⁰⁶ MATTHEW BUELL, *Districts, Neighborhoods, and the Streets that Bind Them: Urban Planning in Minoan Cities*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, edd. D. Rupp – J. Tomlinson, Athens 2014, s. 57–58.

³⁰⁷ *Tamtéž*, s. 60, 70; Tim CUNNINGHAM, *Variations on a Theme: Divergence in Settlement Patterns and Spatial Organization*, in: *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, ed. K. Branigan, London – New York 2001, s. 72–86.

³⁰⁸ Např. v Knossu, J. McENROE. *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 108–110; Richard, Hutchinson, *Prehistoric Town-Planning in and around the Aegean*, *The Town Planning Review* 23, č. 4, 1953, s. 261–270.

³⁰⁹ Srov. kapitola k prvním palácům

³¹⁰ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 113; M. BUELL, *Minoan Cityscapes Urban Planning in Neopalatial Crete*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the*

Budovy v neopalácovém období se konstruovaly již s ohledem na systém ulic, který tvoří základní spojovací prvek ve městě. V Galatasu hlavní ulice vedla pravděpodobně severojižně přes město směrem k paláci, tedy nejdůležitějšímu cíli. Menší ulice poté poskytovaly přístup k jednotlivým domům mimo hlavní část osady.³¹¹ Kromě centrálního nádvoří, ulice vedly i k jiným sociálně důležitým místům, zahrnující několik dvorů mimo hranice paláce. Tyto dvory ale nesly konkrétní odkaz na paláce ve své podobě. Můžeme si všimnout i určité hierarchie prostoru. Zatímco do centrálního dvora paláce se dostaly jen vybrané skupiny, přístup k veřejnému dvoru ve městě se zdál být neomezený.³¹²

V těchto městech ale i jiných si můžeme všimnout prvků určité standardizace, tedy přítomnosti budov s podobným plánem nebo materiálem, použití nástrojů, techniky, konstrukčních prvků a odtokových systémů. Zvláštní pozornost byla věnována stavbě fasád, která čelila ulici.³¹³

6.4.2. Palaikastro

Podobné aspekty bychom našly i u jiných významných měst jako např. Palaikastro, Kato Zakros, Petras nebo Myrtos.

Palaikastro se nám může zdát zajímavé, tím že se zde zatím nenašla žádná centrální budova. Osada byla založená v raném minojském období. Během období prvních paláců začalo město získávat svoji podobu. Centrum města ale bylo poničeno na konci tohoto období. Během výstavby druhých paláců došlo k obnově města se všemi prvky, již zmíněnými. Palaikastro se tak stalo příkladem města s urbánním plánem, širokými ulicemi s rovnoměrně rozmístěnými obytnými bloky zahrnující 2-4 jednotky. Síť ulic v Palaikastru je až nápadně pravidelná. Dalším znakem je nedostatek veřejného prostoru v podobě dvorů.³¹⁴

21st Century, edd. S. Cappel – U. Güntel-Maschek – D. Panagiotopoulos, Louvain-la-Neuve 2015 s. 78-80.

³¹¹ *Tamtéž*, s. 81.

³¹² M. BUELL, *Minoan Cityscapes...*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century*, edd. S. Cappel – U. Güntel-Maschek – D. Panagiotopoulos, Louvain-la-Neuve 2015 s. 78-80, s. 81–82.

³¹³ *Tamtéž*, s. 84–85.

³¹⁴ J. MacGILLIVRAY – J. DRIESSEN, *Minoan settlement at Palaikastro*, in: *L'Habitat e'géen pré-historique* edd. P. Darcque – R. Treuil, Athens 1990, s. 403–404; Roger BAGNALL (eds.), *The Encyclopedia of Ancient History*, Oxford 2012, s. 4999–5000; J. DRIESSEN – J. MacGILLIVRAY, *Neopalatoal period in east Crete*, in: *Transition : le monde égéen du Bronze moyen au Bronze récent*, actes de la deuxième Rencontre égéenne internationale de l'Université de Liège, ed. Robert Laffineur, Liege 1989, s. 104–108.

Neopalácové období se svojí architekturou, společností, obchodem a rozvojem měst si můžeme představovat jako kulturní vrchol ostrova. Budovy se vyznačují svojí dokonalostí, propracovaností a snahou zakomponovat do sebe architektonické palácové prvky. Města se snaží o určitou univerzalitu, plánování a reprezentaci. Tento vývojem je přerušen přírodními katastrofami a možným lidským zásahem, po kterém se ostrov snaží navázat na předchozí prosperující období.

7. Období třetích paláců

Období třetích paláců datujeme do LM IB (1490–1360 př. n. l.). Tato éra je charakteristická nástupem nového režimu v Knossu, který sebou přináší nový typ administrativního řízení v podobě centralizace a představení lineárního písma B. Je pravděpodobné, že k nastolení nového pořádku využili nepřehledné situace, které zde panovala po sérii zničujících katastrof.³¹⁵ Nová vládnoucí elita se pustila do kompletní přestavby paláce v Knossu, který byl v podstatě jediný v úplnosti obnoven a výstavbě monumentálních hrobek vymykající se minojské tradici. Kromě Knossu mnohé budovy vznikly také v Hagia Triada.³¹⁶

O rozdílném typu řízení ostrova nám napovídají nalezené tabulky s lineárním písmem B, které se nacházely převážně v Knossu a ukazují, že ekonomická správa se odehrávala právě zde. Spolu s tím se začínají objevovat i jiné stopy po příchozích z řecké pevniny. V podobě nové keramiky a prvků architektury především hrobek.³¹⁷

7.1. Knossos

Podoba paláce v Knossu v této době byla podrobně přezkoumaná a máme dostupný obecný obrázek o jeho podobě. Přináší nám potvrzení, že zatímco ostrov ležel ještě stále v ruinách, palác v Knossu prodělal kompletní přestavbu.³¹⁸

Jak se tedy palác proměnil? V rezidenční čtvrti byly položeny nové podlahy, stěny znovu omítnuty, natřeny a vyzdobeny freskami. Došlo k zesílení některých stěn ve spodním patře nebo potřebnou podporu pro nezbytné úpravy v horních patrech, poskytly pilíře. Dva nové vchody umožnily přímý přístup k hornímu patru. U severovýchodního vchodu se postavila rampa, která vedla do velkých místností nad západními skladišti. Vchod v druhém patře zdobila kamenná rozeta a triglyfový vlys. Nová dlažba byla položena také v komplexu trůní místnosti, z původních dvou vchodů vznikl jeden velký. Samotná podoba těchto místností, kterou objevil Evans v podobě

³¹⁵ Maria VLAZAKI – Giorgos RETHEMIONAKIS (edd.), *From the land of the labyrinth, Minoan Crete, 3000–1100 B. C.*, 2008, s. 146; M. WIENER, *The Mycenaean Conquest of Minoan Crete*, in: *The Great Islands Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan*, ed. C. Macdonald – E. Hatzaki – S. Andreou, s. 131–139.

³¹⁶ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 117.

³¹⁷ M. VLAZAKI – G. RETHEMIONAKIS (edd.), *From the land of the labyrinth ...*, 2008, s. 147, 150; Michael GALATY – William PARKINSON (edd.), *Rethinking the Mycenaean Palaces II*, Los Angeles 2007, s. 179–180.

³¹⁸ H. COULTIS, *The Minoan Palace of Knossos...*, University of New England 2013, s. 6–7. K podobě mykénské paláce srov. Erik HALLAGER, *The Mycenaean Palace at Knossos: Evidence for final destruction in the IIIB period*, Stockholm 1977.

kamenného trůnu, stojících lavic kolem zdí a fresek zobrazujících gryfy, pochází z období LM IIIA. Došlo také k rekonstrukci již existujících místností jako královnin megaron, kolonádová hala nebo sál dvojité sekery.³¹⁹

Místnosti jako východní pilířová krypta a západní pilířová krypta zaplnily pithoi. Většina místností jižní terasy byla zkonstruována právě v období LM II–LM IIIA. Zde nalezený materiál značí domácí aktivity. I přesto že došlo k přestavbě paláce s přidáním nových mykénských prvků, vidíme zde snahu pokračovat již v zaběhnuté tradici a určitém stavebním programu. Prostřednictvím navázání na již existující tradice se snažili dokázat svoji pozici legitimního pokračovatele.³²⁰

Kromě architektonických změn pozorujeme proměnu také ve freskové výzdobě paláce. V porovnání s freskami z období druhých paláců, které zobrazovaly přírodní scény, exotická zvířata nebo ceremoniální obřady, tak teď se zaměřují hlavně na zobrazení býka, procesí, heraldické motivy, motivy které mají tradici na pevninském Řecku.³²¹ Specifický minojský prvek, který si udržuje svoji tradici je zobrazení býka. Na freskách se objevuje až v třetině paláci, na klíčových místech jako hlavní vchody – západí veranda, severní vchod nebo sál dvojité sekery.³²²

Fresky se snaží svými tématy podtrhnout koncept moci - např. témata zobrazující postavy, aktivity, které jsou spojeny se symbolem moci v mykénské společnosti, gryfové, kteří měli dodávat prvek nadpřirozenosti, také zobrazování štítu jako symbolu vojenské moci.³²³

Město Knossos si stále drželo věhlas prosperujícího města i přesto, že počet obyvatel se zmenšil ze 16 na 11 tisíc.³²⁴ Stejně jako palác tak i řada domů ve městě prošly opravou. Za charakteristický znak období bychom mohli označit sádku, která se užívala na pokrytí povrchu podlah, stěn, strop, schodů a základů sloupů. Nejvýznamnější ulice v Knossu, Královská cesta, byla kompletně předlážděna. Město

³¹⁹ J. McENROE, *The Final Palace at Knossos: Contexts and texts*, In: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, edd. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014, s. 122–124.

³²⁰ TÝŽ, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 122–124.

³²¹ Např. fresky gryfů v Pylos, procesí žen v Pylos, Tiryns a Thebách, spirálové vlasy v Tiryns a Thebách, Sara IMMERWAHR, *Aegean Painting in the Bronze Age*, University Park 1990, s. 105–146.

³²² M. GALATY – W. PARKINSON (edd.), *Rethinking the Mycenaean Palaces II*, Los Angeles 2007, s. 183–184; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 125.

³²³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 125.

³²⁴ T. WHITELAW, *Estimating the Population of Neopalatial Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, 174–158.

prosperovalo až do období LM IIIA, kdy došlo ke zničení většiny města v důsledku požárů.³²⁵

7.2. Hagia Triada

Architektonický a ikonografický postup pozorujeme také na monumentálních stavbách v Hagia Triada, které datujeme do LM IIIA. Jedním z neznámějších nálezů tohoto období je pohřební sarkofág.³²⁶

Sarkofág nalezený v Hagia Triada je vyrobený z vápence, pokrytý štukem a pomalovaný pozoruhodnými scénami. Na jedné straně vidíme náboženské procesí a obětování býka před chrámem. Koncové panely ukazují bohyni jedoucí ve voze taženém gryfy na jedné straně a pravděpodobně kozami na straně druhé. Hlavní freska zobrazuje kněžku následovanou pomocnicemi nesoucí sítuly a hrající na lyru. Kněžka zde vyprazdňuje nádoby pravděpodobně jako oběť u oltáře. Dále vidíme vyobrazené tři muže, nesoucí modely zvířat a lodě, jak směřují ke statické postavě muže, pravděpodobně zemřelý, přijímající dary na cestu v posmrtném životě. Tento nález je v oblasti Kréty skutečně jedinečný a můžeme si položit otázku o vlivu egyptského prostředí, se kterým ostrov vedl značné kontakty.³²⁷

Kromě budov, které se interpretují jako chrámy nebo budovy sloužící náboženským účelům, stojí za zmínku Stoa F-G. Skládá se z portika se sedmi sloupy, jehož dvě základy zůstávají na lokalitě in situ, v tradičním palácovém stylu. Stoa byla zdobena freskami s býky a gryfy a nachází se v blízkosti dlážděného nádvoří.³²⁸

³²⁵ J. McENROE, *The Final Palace at Knossos...*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, ed. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson Athens 2014, s. 125; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 126.

³²⁶ M. VLAZAKI – G. RETHMIONAKIS (edd.), *From the land of the labyrinth...*, 2008, s. 150.

³²⁷ Charlotte LONG, *The Ayia Triada Sarcophagus: A Study of Late Minoan and Mycenaean Funerary Practices and Beliefs*, *Studies in Mediterranean Archeology* 41, 1974, s. 75–77; Brenda BURKE, *Materialization of Mycean Ideology and the Ayia Triada Sarcophagus*, *American Journal of Archeology* 109, č. 3, 2005, s. 403–418; J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 128. Podrobně k freskám srov. S. IMMERSWAHR, *Aegean Painting in the Bronze Age*, University Park 1990.

³²⁸ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete ...*, University of Texas Press 2010, s. 131.

8. Po palácové období

8.1. Období v letech 1360–1200 př. n. l.

V období mezi lety 1360–1200 př. n. l. postihla ostrov série zničujících ohňů. Obyvatelstvo ostrova se zároveň ocitá v novém světě. Došlo ke zřízení regionálních center, která měla na starost ekonomickou zprávu oblastí, zaměřenou převážně na vývoz.³²⁹

Nejdříve se pojďme podívat na proměnu Knossu. Město poničily požáry v období LM IIIA. Populace města se značně snížila z 10/9 tisíc v období LM II–LM III k jednomu tisíci v době LM IIIB.³³⁰ Nové stavby se objevovaly jen ojediněle. Za obvyklý způsob obývání, mimo oblast paláce, můžeme označit skvoterství. Tedy částečné znovu obydlování části starších sídel, zatímco jeho zbytek zůstával v ruinách. To můžeme pozorovat např. v části Malého paláce nebo Královské vily.³³¹

Také samostatný palác prošel změnami v tomto období. Už bychom zde nenašly ten oslnivý palác, plný světla a zářivých fresek, důmyslných konstrukcí a nádherných fasád, jichž úkolem bylo oslnit návštěvníka. Vzhled už nebyl ten důležitý prvek. Samotná role paláce ve společnosti se změnila. Zatímco dříve se spojoval s komplikovanými společenskými obřady a výrazem moci, tak v LM IIIB se zaměřoval jen na každodenní obyčejnou činnost a udržování chodu budovy v době celkového úpadku významu Kréty.³³²

Samotný půdorys paláce prošel menšími architektonickými změnami. Postavila se řada chatrných stěn, které jdou proti zaběhnutému řádu budovy. Mnohé chodby byly najednou zablokovány,³³³ velké místnosti rozděleny na menší prostory.³³⁴ Tyto změny znamenaly i změny dosavadních aktivit paláce. Řada místností se proměnila na sklady nebo se úplně přestaly používat.³³⁵

³²⁹ M. VLAZAKI – G. RETHMIONAKIS (edd.), *From the land of the labyrinth...*, 2008, s. 151.

³³⁰ J. McENROE, *The Final Palace at Knossos...*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, ed. D. W. Rupp J. E. Tomlinson Athens 2014, s. 130.

³³¹ TÝŽ, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 135.

³³² *Tamtéž*, s. 133.

³³³ Např. south terrace basement, jižní propylaje, the long corridor of the Magazins, J. McENROE, *The Final Palace at Knossos...*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, ed. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson Athens 2014, s. 126.

³³⁴ Mezi tyto prostory patří např. královnin megaron nebo severní pilířová hala

³³⁵ Jan DRIESSEN, *An Early Destruction in the Mycenaean Palace at Knossos*, Leuven 1990, s. 118.

Zatímco palác dosluhoval svému účelu, tak stále najdeme nově postavené stavby, které se dají nazvat monumentální a to především v oblasti Messary, např. Komnos a Hagia Triada.³³⁶

Trend znovu obývání již dříve postavených domů se rozšířil v rámci celého ostrova. Lidé se vraceli do dříve vzniklých osad, a pokud to bylo možné, tak již postavené domy znovu obydleli a jen nezbytně upravili. Na dřívější funkci místnosti nebyla brána zřetel. Nový prvek, který se objevuje, je nádvoří nebo dvorek obehnaný zdí a používaný k vaření nebo práci, zároveň tak doplňoval prostor malých domů.³³⁷ I v případě domácké architektury platí, že s dřívější architekturou doby paláců, má už jen málo společného a opět se začala uplatňovat spíše lokální tradice.

Objevily bychom ale i výjimky v podobě domů, kde se objevují mykénské prvky, které nacházíme na řecké pevnině. Takový typ domu byl objeven v Gurnii, Hagia Triada nebo Khanii. Tyto domy, i přesto že byly nositeli mykénských prvků, neznamená, že obyvatelé těchto domů byly Mykénci.³³⁸ Ukazuje nám to ale jejich záměr reprezentovat mykénský obraz společnosti. Opět převládá lokální tradice, žádný z těchto domů tak není stejný. Každý byl postaven z lokálních surovin, za použití místních stavebních technik typických pro danou oblast. Přesto ale plány těchto domů jsou velmi podobné skoro až identické s těmi na řecké pevnině. Skládají se z hlavní místnosti s ohništěm, která předchází předsíní často doplněná ještě komorou. Většinou se jedná o 2–3 pokojové domy, které byly uspořádány v jedné ose za nádvořím. Souběžně s hlavní osou místností se nachází dlouhá chodba, která vede do řady vedlejších místností upořádaných rovnoběžně s hlavní osou domu.³³⁹

Život se v období po palácích radikálně změnil. V centru pozornosti už nestojí paláce a městské domy oplývající složitými architektonickými prvky a detaily. Jejich místo nahradily vesnice zaměřující se na obživu, řemesla, zemědělství, na export v případě rozsáhlých staveb v Mesaře nebo ojedinělá regionální centra s domy

³³⁶ J. McENROE, *The Final Palace at Knossos...*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, edd. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014, s. 131.

³³⁷ Barbara HAYDEN, *Aspects of Village Architecture in the Cretan Postpalatial Period*, in: *L'habitat égéen préhistorique*, edd. P. Darque – R. Treuil, Paris 1990, s. 203–213.

³³⁸ M. VLAZAKI – G. RETHEMIONAKIS (edd.), *From the land of the labyrinth...*, 2008, s. 151.

³³⁹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 143–145. Podrobně k problematice mykénských domů: Ione SHEAR, *Mycean domestic Architecture*, Ph.D. dissertation, Bryn Mawr College 1968.

v mykénském stylu. V porovnání s obdobím paláců je celkový obraz společnosti spíše praktický.³⁴⁰

Kolem roku 1200 př. n. l. Krétu zasáhne nová zničující vlna, která znamená v podstatě kompletní devastaci celého východního Středomoří.³⁴¹ Tyto události se odráží i v písemných pramenech. Egyptské záznamy mluví o invazi mořských národů, zatímco pro řeckou historiografii nastávají „temná staletí“. Těmto zničujícím událostem mohly přispět i železné zbraně, nové vojenské taktiky, ale také změna počasí.³⁴² V těchto událostech neutrpěli jenom lidé, jejich majetky, ale i celé společenské, ekonomické systémy a mezinárodní obchod, který fungoval a prosperoval po celou dobu bronzovou.

8.2. Po období 1200 př. n. l.

V období LM IIIC (1200–1100 př. n. l.) pozorujeme opouštění osad, které se nacházely podél pobřeží a v nížinách. Lidé naopak začali upírat svůj zrak do hornaté části ostrova, kde se mohli snáze bránit. Tento prvek se tedy znovu promítne do architektury nových osad.³⁴³

K příkladu osad, které mají společné charakteristické prvky, patří např. Kavousi, Monastiriky, Karphi a Kephala Vasiliky³⁴⁴

Podoba architektury vyjadřuje boj několika generací uprchlíků o přežití.³⁴⁵ Setkáváme se s již zmiňovaným prvkem, tedy lokací nových vesnic do kopcovitých, těžko dosažitelných oblastí. Najdeme je na svazích hor v bezpečné vzdálenosti od moře, ale současně s dobrým výhledem na něj. Některé osady využily jako způsob ochrany zeď vedoucí kolem obvodu vesnice. Většina osad volila uspořádání do pevných celků/shluků domů.³⁴⁶ V důsledku úplného kolapsu ekonomiky a distribučního systému, nově vzniklé osady musely být soběstačné. Vzniklé vesnice nejsou příznačné svoji velikostí, důležitým prvkem se také stala blízkost vody a orné půdy.³⁴⁷

³⁴⁰ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 145.

³⁴¹ Dokládám to kolaps Chetitů, Kypru, Sýrie, nebo vlna nájezdů v Levantě a Egyptě

³⁴² M. VLAZAKI – G. RETHMIONAKIS (edd.), *From the land of the labyrinth...*, 2008, s. 151.

³⁴³ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 145; SARO WALLACE, *The perpetuated past: re-use or continuity in material culture and structuring of identity in Early Iron Age Crete*, *The Annual of the British School at Athens* 98, s. 251–277.

³⁴⁴ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 147.

³⁴⁵ J. McEnroe ji nazývá „architecture of poverty“

³⁴⁶ Catharine JUDSON, *Protogeometric and Geometric Crete*, *Ph.D. dissertation*, Chapel Hill 2018, s. 3-5

³⁴⁷ S. WALLACE, *The perpetuated past...*, *The Annual of the British School at Athens* 98, s. 256–257.

Pojďme se podívat na podobu některých osad blíže. Osada Kavousi se skládá z dvou různých lokalit – Kavousi Kastro a Kavousi Vronda, situované ve východní Krétě shlízející na zátoku Mirabello.

Kavousi Kastro, jak název napovídá název, je spíše tyčící se citadela viditelná z dálky několika mil s dobrým výhledem na okolní hory a moře.³⁴⁸

Kavousi Vronda najdeme přibližně 300 metrů pod Kavousi Kastro směrem na západ. Na této lokalitě se podařila interpretovat architekturu poměrně konkrétně, můžeme ji tak dobře porozumět, a zde vyvozené závěry použít i ke zkoumání jiného osídlení.³⁴⁹

Jako další příklad můžeme uvést osadu Karphi založenou na skále vyčnívající z hornatého povrchu ohraničující náhorní plošinu Lasithi. Jedná se o větší osídlení než v případě Vronda. V Karpi mohlo bydlet až 750 lidí. Odkrytá je jen část její rozlohy v počtu 25–30 malých domů.³⁵⁰ Osada se skládala z podobných celků budov, jako u předchozí osady. Osada se rozrůstala postupně. Půdorysy domů mají přibližně stejnou podobu jako u osady Vronda, ale vzhledem k velikosti zde vidíme větší variabilitu.³⁵¹

K celkové podobě jednotlivých obydlí můžeme říci, že sledují určitý vzor. Nejsou příliš rozsáhlá, většinou nenajdeme druhé patro, jak bývalo zvykem v předchozím období. Centrem domu je vždy hlavní místnost, která bývá rozměrově největší s ohništěm. Přesto skoro v každé osadě se nachází domy, které nezapadají do zaběhnutého vzoru, třeba svojí velikostí, která se považuje za ukazatele sociální stratigrafie, tím pádem tyto domy jsou často interpretovány jako obydlí místních vůdců, případně také jako budovy určené ke shromáždění.³⁵² V interpretaci účelu těchto budov se také začala brát v úvahu role veřejných oslav, společného hodování a jejich důležitost

³⁴⁸ William COULSON, *The Early Iron Age on the Kastro at Kavousi in East Crete*, in: POST-MINOAN CRETE: Proceedings of the First Colloquium on Post-Minoan Crete held by the British School at Athens and the Institute of Archaeology, British School at Athens Studies 2, edd. W. G. Cavanagh – M. Curtis, London 1998, s. 40.

³⁴⁹ C. JUDSON, *Protogeometric and Geometric Crete*, Ph.D. dissertation, Chapel Hill 2018, s. 210.

³⁵⁰ Krzysztof NOWICKI, *The History and the Setting of the Town at Karphi*, *Studi Micenei et Egeo-Anatolici* 26, 1987, s. 235–256.

³⁵¹ J. McENROE, *Architecture of Minoan Crete...*, University of Texas Press 2010, s. 152–154. K osadě Karphi podrobně: Saro WALLACE, *Karphi revisited: A Settlement and Landscape of the Aegean crisis Period c. 1200–1000 BC*, London 2021.

³⁵² L. DAY – L. SNYDER, *The 'Big House' at Vronda ...*, in: *Crete Beyond the Palaces: Proceedings of the Crete 2000 Conference*, edd. L. Day – M. Mook – J. Muhly, Philadelphia 2004, s. 76–79.

v postpalácové společnosti jako integrující prvek. Je tedy možné, že některé budovy nezapadající do určitého vzoru mohly sloužit také tomuto účelu.³⁵³

Lidé si pamatovali éru ostrova v době paláců, její přepych a blahobyt, obraceli se k ní, chtěli navodit pocit jejího pokračování.

Wallace k tomu dodává: „*the catastrophes that devastated Crete in the very beginning of the period, around 1200 BC, had constituted a watershed in the history of the island and served as the major frame of chronological reference for those who survived. In this era of almost total discontinuity, many people sought to associate themselves with the time before the apocalypse—with the lost “golden age.”*“³⁵⁴

³⁵³ C. JUDSON, *Protogeometric and Geometric Crete*, Ph.D. dissertation, Chapel Hill 2018, s. 240–243.

³⁵⁴ S. WALLACE, *The perpetuated past: re-use or continuity...*, *The Annual of the British School at Athens* 98, 2003, s. 273.

Závěr

Minojská civilizace a její architektura je pro ostrov Kréta jedním z nejznámějších faktorů, kterým dodnes ostrov upoutává pozornost. Architektura je neodmyslitelně spjatá s jejím vývojem, historií a kulturou. Tato civilizace byla velmi vyspělá a ke svému vrcholu se dopracovala postupným vývojem. Vidíme to na vzniku písma, administrativního systému, vývoji řemesel a zemědělství, kde se postupně začaly uplatňovat techniky a vzory přejímané od současných civilizací v Egyptě nebo Blízkém východě. Dokazují nám to především nálezy hmotné kultury.

Počátky bádání spolu s terminologií, chronologií a prvními výklady spojujeme s Arturem Evansem. Jeho roli ve výzkumu minojské civilizace nesmíme upozadřovat, i přes četné kontroverze týkající se jeho přístupu k výzkumu a rekonstrukcím.

Vyspělost této civilizace nám dokládá i jejich dovednost námořní plavby, která jim umožňovala spojení s jinými civilizacemi a kulturami. Na vliv plavby mají ale mnohem větší význam větrné proudy, než ty mořské a právě díky převaze větru od severu k jihu se jeví Kréta nejdostupnější z Mélosu a Santorini. Lodě z Blízkého východu mohly plout podél pobřeží Turecka k ostrovům Kyklady a poté směrem ke Krétě. Těmto kontaktům nasvědčuje nejen hmotná kultura, ale i vznik přístavů nebo osad v blízkosti pobřeží, také vraky lodí, písemné záznamy, ale i doklady ikonografické.

Na minojskou architekturu se můžeme dívat jako na prostředek vyjádření minojské identity, kultury, jak sami sebe vnímaly. Procesy, kterými architektura procházela, byly komplexní a probíhaly v rámci celého ostrova.

V období neolitu jsme svědky jen jednoduchých konstrukcí, ale už tyto jednoduché stavby a techniky, položily základ, na který se dál navazovalo. Příkladem může být postup konstrukce ploché střechy. Ještě v předpalácovém období každá osada měla svůj vlastní lokální styl, který jim dával individuální podobu a identitu. Na konci tohoto období už jsme ale svědky i prvních větších staveb, především v Malii, které nám ukazují již jakýsi postup v technice, jednotnosti stylu a monumentálnosti, tím i určité potřeby a schopnosti organizace práce.

Konstrukcí prvních paláců jsme svědky počátku ustanovení celého ostrovního stylu, který oficiálně prezentuje minojskou identitu. Je to nejen doba stavby paláců, ale také období vývoje měst a rozvoje civilní architektury. Projevy palácové architektury se nakonec v období druhých paláců zachytily také v procesu palacizace, kdy nejenom

paláce, ale i domy proklamovaly minojskou identitu a vlastní sociální status. Nejlépe tento proces zachycující stavby jako Malý palác nebo Královská vila.

V období LM IIIA – LM IIIB se architektura stala prostorem pro vyjasnění vztahů Minojců a Mykenců, jejichž prvky se na ostrově začínají šířit, nejenom prostřednictvím přestavby paláce, nového freskového jazyka, ale i některé domy přebírají mykénské prvky, které jsme do té doby mohli pozorovat jen na pevninském Řecku. V období kolem 1200 př. n. l. po rozsáhlých katastrofách, které zničily ostrov, se opět navrací trend lokálních individualit a útěk do dobře chránitelných oblastí.

S nástupem paláců, které jsou charakteristické svým plánem a prvky, nás napadá, zda v důsledku rozsáhlých zámořských kontaktů a přejímání technik, nemohli najít také inspiraci ke stavbě paláce. Tato myšlenka se skutečně nabízí s nálezy paláců na Blízkém východě, které jsou často i starší, svým plánem dosti podobné a byly postavené pomocí podobných technik a materiálů.

Na závěr můžeme říci, že architektura se stala integrální součástí formulující se minojské identity, podílela se na jejím vzniku a dodnes ji určuje svou podobou a charakterem.

Seznam literatury

- AGOURIDIS, Christos, *Sea routes and navigation in the third millennium Aegean*, Oxford Journal of Archaeology 16, č. 1, 1997, s. 1–24.
- ALBERTI, Benjamin, *Gender and the Figurative Art of Late Bronze Age Knossos*, in: Labyrinth Revisited: Rethinking ‘Minoan’ Archaeology, ed. Y. Hamilakis, Oxford 2002, s. 98–117.
- ALUŠÍK, Tomáš, *Defensive architecture in Crete in Late/Final Neolithic and Bronze ages*, in: Defensive Structures from Central Europe to the Aegean in the 3rd and 2nd millennia BC. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa 5, edd. J. Czebreszuk – S. Kadrow – J. Müller, Poznaň – Bonn 2008, s. 11–27.
- BAGNALL, Roger (eds.), *The Encyclopedia of Ancient History*, Oxford 2012
- BASS, George, *The Cape Gelidonya Wreck: Preliminary Report*, American Journal of Archaeology 65, č. 3, 1961, s. 267–276.
- BARTOŇEK, Antonín, *Zlatá Egeis*, Praha 1969.
- BEGG, Ian, *An Interpretation of Mason’s Marks at Knossos*, in: Knossos: Palace, City, State, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 219–223.
- BEGG, Ian, *Minoan store rooms in late bronze age*, Ph.D. thesis, University of Toronto 1975.
- BETANCOURT, Philip, *Middle Minoan Objects in the Near East*, in: The Aegean and the Orient in the Second Millennium: Proceedings of the 50th Anniversary Symposium, Cincinnati, 18–20 April 1997, edd. E. Cline – D. Harris-Cline (eds.), Liège 1998, s. 5–11.
- BEVAN, Andrew, *Political Geography and palatial Crete*, Journal of Mediterranean Archeology 23, č. 1, 2010, s. 28–32.
- BOSCHLOOS, Vanessa, *Late Bronze age Cornelian and Red Jasper Scarabs with Cross Designs. Egyptian, Levantine, Minoan?*, Journal of Ancient Egyptian Interconnection 4, 2012, s. 5–16.
- BLOMBERG, Mary – HENRIKSSON, Göran, *Orientations of the Minoan palace at Phaistos in Crete*, Mediterranean Archaeology and Archaeometry 6, č. 3, 2006, s. 185–192.

- BRANIGAN, Keith, *Aspects of Minoan urbanism*, in: *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, ed. K. Branigan, London – New York 2001, s. 38–50.
- BRANIGAN, Keith, *The Economic Role of the First Palaces*, in: *The Function of Minoan Palaces*, edd. R. Hagg – N. Marinatos, Stockholm 1987, s. 245–249.
- BROODBANK, Cyprian, *The Neolithic Labyrinth, Social Change at Knossos before the Bronze Age*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 5, č. 1, 1992, s. 39–75.
- BUELL, Matthew, *Districts, Neighborhoods, and the Streets that Bind Them: Urban Planning in Minoan Cities*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winters*, edd. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014, s. 55–82.
- BUELL, Matthew, *Minoan Cityscapes Urban Planning in Neopalatial Crete*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century*, edd. S. Cappel – U. Güntel-Maschek – D. Panagiotopoulos, Louvain-la-Neuve 2015 s. 77–94.
- BURIAN, Jan, *Cesty starověkých civilizací*, Praha 1973.
- BURKE, Brendan, *Materialization of Mycean Ideology and the Ayia Triada Sarcophagus*, *American Journal of Archeology* 109, č. 3, 2005, s. 403–422.
- CALOI, Ilario, *Connecting Crete with the Near East and Egypt in the Minoan Protopalatial Period, what News in the 21st Century?* in: *SOMA 2012. Identity and Connectivity: Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology*, edd. V. Orsi – S. Valentini, Oxford 2013, s. 365–370.
- CALLENDER, Gea, *The Collapse of Minoan social systém*, dostupné online ([\(9\) \(DOC\) Collapse of Minoan Social System | Gae Callender - Academia.edu](#)), [citováno k 29. 4. 2021]
- CASTLEDEN, Rodney, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993.
- CHERRY, John, *Evolution, Revolution, and the Origins of Complex Society in Minoan Crete*, in: *Minoan Society*, ed. O. Krzyszkowska – L. Nixon, Bristol 1983, s. 33–45.
- CHRYSSOULAKI, Stella, *Minoan Roads and Guard House-War Regained*, in: *POLEMOS: Le contexte guerrier in Egée à l'âge du Bronze*, *Aegaeum* 19, ed. R. Laffineur, Liège 1999, s. 75–86.
- COLEMAN, John, *'Frying pans' of the Early Bronze Age Aegean*, *American Journal of Archaeology* 89, č. 2, 1985, s. 191–219.

- COULTIS, Helen, *The Minoan Palace of Knossos: Precision Engineering or Architectural Evolution?* University of New England 2013.
- COULTON, John, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford 1976.
- CLINE Eric – GOSHEN, Nurith, *New fragments of aegean-style painted plaster from tel Kabri*, Izrael, *American journal of archeology* 115, s. 245–261.
- CUCCHI, Thomas, *Uluburun shipwreck stowaway house mouse: molar shape analysis and indirect clues about the vessel's last journey*, *Journal of Archaeological Science* 35, 2008, s. 2953–2959.
- CUNNINGHAM, Tim, *Variations on a Theme: Divergence in Settlement Patterns and Spatial Organization*, in: *Urbanism in the Aegean Bronze Age*, ed. K. Branigan, London – New York 2001, s.72–86.
- DARÓCZI, Tamás-Tibor, *Early Minoan domestic architecture: A preliminary study of Creten early bronze age domestic architecture, building materials and techniques*, *Acta Musei Napocensis* 53, č. 1, 2016, s. 9–60.
- DAVARAS, Costis, *Phaistos, Hagia Triada, Gortyn*, Athens 1980.
- DAVARAS, Costis, *The Oval house at Chamaizi reconsidered*, *Athens annals of archeology* 5, č. 2, 1972, s. 283–288.
- DAWKINS, Richard, *Excavations at Palaikastro. IV. Neolithic Settlement at Magasá*, *The Annual of the British School at Athens* 11, 1905, s. 260–268.
- DAY, Leslie – SNYDER, Lynn, *The 'Big House' at Vronda and the 'Great House' at Karphi: Evidence for Social Structure in LM IIIC Crete*, in: *Crete Beyond the Palaces: Proceedings of the Crete 2000 Conference*, edd. L. Day – M. Mook – J. Muhly, Philadelphia 2004, s. 63–80.
- DAY, Peter – RELAKI, Maria, *Past Fiction and Present Fiction: Palaces in the Study of Minoan Crete*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain*, *Aegaeum* 23, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 217–234.
- DOSTÁLOVÁ, Růžena – HRADEČNÝ, Pavel (edd.), *Dějiny Řecka*, Praha 2016.
- DECORTE, Roeland, *The First 'European' Writing: Redefining the Archanes Script*, *Oxford Journal of Archaeology* 37, č. 4, s. 341–372.

- DRIESSEN, Jan, *An Architectural Overview*, in: *Knossos the South House*, ed. P. Mountjoy, London 2003, s. 27–37.
- DRIESSEN, Jan, *An Early Destruction in the Mycenaean Palace at Knossos*, Leuven 1990.
- DRISSEN, Jan, *Beyond the Collective...The Minoan Palace in Action*, in: *From the Foundations to the Legacy of Minoan Society. Studies in honour of Keith Branigan*, Oxford 2018, s. 291–313.
- DRIESSEN, Jan, *For an archaeology of Minoan Society. Identifying the Principles of Social Structure*, in: *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century. Proceedings of the International PhD and Post-Doc Conference at Heidelberg*, edd. S. Cappel – U. Günkel-Maschek, Presses universitaires de Louvain 2015, s. 149–166.
- DRIESSEN, Jan, *King must die: Some Observations on the Use on Minoan Court Compounds*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 1–14.
- DRISSEN, Jan, *On the Use of Upper Floors in Minoan Neopalatial Architecture*, in: *KRES TECHNITES: L'artisan crétois. Recueil d'articles en l'honneur de Jean-Claude Poursat, publié à l'occasion des 40 ans de la découverte du Quartier Mu, Aegaeum 26*, edd. I. Bradfer-Burdet – B. Detournay – R. Laffineur, Liège - Austin 2005, s. 83–88.
- DRIESSEN, Jan, *Spirit of Place. Minoan Houses as Major Actors*, in: *Political Economies of the Aegean Bronze Age: Papers from the Langford Conference*, ed. D. J. Pullen, Oxford 2010, s. 35–65.
- DRIESSEN, Jan, *The Central Court of the Palace at Knossos*, in: *Knossos: Palace, City, State, British School at Athens Studies 12*, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 75–82.
- DRIESSEN, Jan, *The Proliferation of Minoan Palatial Architectural Style: (1) Crete*, *Acta Archaeologica Lovaniensia* 28-29, 1989–1990, s. 3–22.
- DRIESSEN, Jan – MacDONALD, Colin, *The Troubled Island: Minoan Crete Before and After the Santorini Eruption*, Liège 1997.
- DRIESSEN, Jan – MacGILLIVRAY, Joseph, *Neopalatial period in east Crete*, in: *Transition : le monde égéen du Bronze moyen au Bronze récent, actes de la deuxième*

Rencontre égéenne internationale de l'Université de Liège, ed. Robert Laffineur, Liege 1989, s. 99–111.

DRIESSEN, Jan – LANGOHR, Charlotte, *Recent developments in the archeology of Minoan Crete*, *Pharos* 20, č. 1, 2014, s. 75–115.

DRIESSEN, Jan – SCHOEP, Ilse, *The Architect and the Scribe. Political Implications of Architectural and Administrative Changes on MM II – LM IIIA Crete*, in: *POLITEIA: Society and State in the Aegean Bronze Age: Proceedings of the 5th International Aegean Conference*, edd. R. Laffineur – W. D. Niemeier, Université de Liège – University of Texas at Austin 1995, s. 649–669.

EFSTRATIOU, Nikos – KARETSOU, Alexandra – NTINOI, Maria (edd.), *The Neolithic Settlement of Knossos in Crete: New Evidence for the Early Occupation of Crete and the Aegean Islands*, Philadelphia – Pennsylvania 2013.

EVANS, Arthur *The Palace of Minos at Knossos II*, London 1928.

EVELY, Doniert, *The Potters' Wheel in Minoan Crete*, *The Annual of the British School at Athens* 83, s. 83–126.

FIANDRA, Enrica, *Similarities and Differences in the Architectural Structures of the Palaces in Crete and Ugarit*, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 39, č. 1, 1997, s. 49–73.

FLANNERY, Kent, *The Origins of the Village as a Settlement Type in Mesoamerica and the Near East: A Comparative Study*, in: *Man, Settlement, and Urbanism*, edd. P. Ucko – R. Tringham – G. Dimbleby, London 1972, s. 23–53.

GALANAKIS, Yannis, *The Power of Images: Re-examining the Wall Paintings from the Throne Room at Knossos*, *The Annual of the British School at Athens* 112, 2017, s. 47–98.

GALATY, Michael – PARKINSON, William (edd.), *Rethinking the Mycenaean Palaces II*, Los Angeles 2007.

GATES, Marie-Henriette, *The Palace of Zimri-Lim at Mari*, *The Biblical Archaeologist* 47, č. 2, 1984, s. 70–87.

GRAHAM, James, *The Palaces of Crete*, New Jersey 1987.

GRAHAM, Walter, *Windows, Recesses, and the Piano Nobile in the Minoan Palaces*, *American Journal of Archaeology* 64, č. 4, 1960, s. 329–333.

GREENHILL, Basil – MORISSON, John, *The archaeology of boats & ships: An introduction*, London 1995.

- HAMILAKIS, Yannis, *Too Many Chiefs? Factional Competition in Neopalatial Crete*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 179–199.
- HALLAGER, Erik, *The Mycenaean Palace at Knossos: Evidence for final destruction in the IIIB period*, Stockholm 1977.
- HALSTEAD, Paul, *From Determinism to Uncertainty: Social Storage and the Rise of the Minoan Palace*, in: *Economic Archaeology: Towards an Integration of ecological and social approaches*, edd. A. Sheridan – G. Bailey, Oxford 1981, s. 187–213.
- HATZAKI, Eleni, *Knossos the Little palace*, The British School at Athens. Supplementary Volumes 38, 2005.
- HATZAKI, Eleni, *Was the Little Palace at Knossos the „little palace“ of Knossos*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete and Euboea presented to Mervyn Popham*, Oxford 1996, s. 34–46.
- HAYDEN, Barbara, *Aspects of Village Architecture in the Cretan Postpalatial Period*, in: *L’habitat égéen préhistorique (BCH Supp. 19)*, edd. P. Darque – R. Treuil, Paris 1990, s. 203–213.
- HIGGINS, Reynold, *Minojské a mykénské umění*, Praha 1973.
- HITCHCOCK, Louise, *Minoan architecture*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 189–199.
- HITCHCOCK, Louise, *Monumentalizing Hierarchy: The Significance of Architecture in the Emergence of Complexity on Minoan Crete*, in: *Proceedings of the 10th International Congress of Cretan Studies*, ed. M. Andreadaki-Vlaziaki, Crete 2011, s. 85–102.
- HITCHCOCK, Louise – PREZIOSI, Donald, *The Knossos Unexplored Mansion and the Villa-Annex Complex*, in: *The Function of the “Minoan Villa” : proceeding of an eight international symposium at the Swedish institute at Athens*, ed. R. Hägg, Stockholm 1997, s. 51–63.
- HOOD, Sinclair, *The Minoan Palace as Residence of Gods and Men*, in: *Acts of the 7th International Cretological Congress*, Rethymnon 1995, s. 393–407.
- HOMÉR, *Odysseia*, překlad Rudolf Mertlík, Praha 1984.

- HUTCHINSON, Richard, *Prehistoric Town-Planning in and around the Aegean*, *The Town Planning Review* 23, č. 4, 1953, s. 261–279.
- IMMERWAHR, Sara, *Aegean Painting in the Bronze Age*, University Park 1990.
- JONES, Richard, *Technical Studies of Aegean Bronze Age Wall Paintings: Methods, Results and Future Prospects*, in: *Aegean Wall Paintings: A Tribute to Mark Cameron*, ed. L Morgan, *British School at Athens Studies* 13, London 2005, s. 199–228.
- JOHNSTONE, Paul, *The sea-craft of Prehistory*, Harvard University Press 1980.
- KOEHL, Robert, *A Marinescape Floor from the Palace at Knossos*, *American Journal of Archaeology* 90, č. 4, 1986, s. 407–417.
- KNAPP, Bernard, *Thalassocracies in Bronze Age Eastern Mediterranean Trade: Making and Breaking a Myth*, *World Archaeology* 24, č. 3, 1993, s. 332–347.
- LAMBROU-PHILIPPSON, Connie, *Seafaring in the Bronze Age Mediterranean. The parameters involved in maritime travel*, in: *Thalassa: L'Egée préhistorique et la mer: Actes de la troisième rencontre égéenne internationale de l'Université de Liège*, Calvi, Corse, edd. L. Laffineur – L. Basch, 1991, s. 11–20.
- LAWRENCE, Arnold, *Greek Architecture*, Harmondsworth 1973.
- LETESSON, Quentin – KNAPPETT, Carl (eds.), *Minoan Architecture and Urbanism: New Perspectives on an Ancient Built Environment*, Oxford 2017.
- LIPHCHITZ, Nili, *The Use of Lebanese Cedar for Ship Construction Evidence from Timber Identification of Shipwrecks in the East Mediterranean*, *Skyllis Zeitschrift für Unterwasserarchaologie*, č. 1, 2012, s. 94–98.
- LONG, Charlotte, *The Ayia Triada Sarcophagus: A Study of Late Minoan and Mycenaean Funerary Practices and Beliefs*, *Studies in Mediterranean Archeology* 41, 1974, s. 75–77.
- LLOYD, Jane, *The South House at Knossos: More than a House?* *Hesperia Supplements* 44, 2011, s. 163–175.
- LLOYD, Seton – MELLAART, James, *Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report, 1955*, *Anatolian Studies* 6, 1956, s. 101–135.
- LLOYD, Seton – MELLAART, James, *Beycesultan 2. Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London 1965.
- LUPACK, Susan, *Minoan Religion*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 251–262.

- MacDONALD, Colin, *The Neopalatial Palaces of Knossos*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 35–54.
- MacDONALD, Colin – DRIESSEN, Jan, *The drainage, system of the Domestic Quarter in the Palace at Knossos*, *The Annual of the British School at Athens* 83, 1988, s. 235–258.
- MacGILLIVRAY, Joseph, *The Early History of the Palace at Knossos (MM I–MM II)*, in: *Knossos: A Labyrinth of History, Papers Presented in Honour of Sinclair Hood*, edd. D. Evely – H. Hughes – N. Momigliano, London 1994, s. 45–55.
- MacGILLIVRAY, Joseph – DRIESSEN, Jan, *Minoan settlement at Palaikastro*, in: *L'Habitat égéen préhistorique* edd. P. Darcque-R. Treuil, Athens 1990, s. 395–412.
- MACKENZIE, Duncan, *Cretan Palaces and the Aegean Civilization. III.*, *The Annual of the British School at Athens* 13, 1906, s. 423–445.
- MANNING, Sturt, *Before Daidalos: the origins of komplex society, and the genesis of the stane on Crete*, Ph.D. dissertaton, Cambridge 1995,
- MARINATOS, Nanno, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.
- McCOY, Floyd, *Climatic change in the eastern Mediterranean area during the past 240,000 years*, in: *Thera and the Aegean World II*, ed. Ch. Doumas, London 1980, s. 79–100.
- McDONALD, William, *Political Meeting Places of the Greeks*, Baltimore 1943.
- McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.
- McENROE, John, *The Final Palace at Knossos: Contexts and texts*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winter*, ed. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014, s. 121–143.
- McENROE, John, *The Significance of Local Styles in Minoan Vernacular Architecture*, in: *L'habitat égéen préhistorique (BCH Supp. 19)* edd. P. Darcque – R. Treuil, Paris 1990, s. 195–202.

- MCGEEHAN-LIRITZIS, Veronica, *Seafaring, seacraft and cultural contact in the Aegean during the third millennium BC*, *International Journal of Nautical Archaeology* 17, č. 3, 1988, s. 237–256.
- MOODY, Jennifer, *Prehistoric and historic climate weather in (east) Crete*, in: *A Cretan landscape Through Time: Priniatikos Pyrgos and Enviorns*, edd. B. Molloy – C. Duckworth, Oxford 2014, s. 23–30.
- NÁSO, Públus Ovidius, *Proměny: Metamorfózy*, překlad Ivan Bureš, Praha 1935.
- NIEMEIER, Barbara, *Aegean Frescoes in Syria-Palestine: Alalakh and Tel Kabri*, in: *Wall paintings of Thera: Proceedings of the First International Symposium*, ed. S. Sherratt, Pireas 2000, s. 763–802.
- NORDFELD, AnnCharlotte, *Residential quarters and lustral basins*, in: *The Function of Minoan Palaces*, edd. R. Hagg – N. Marinatos, Stockholm 1987, s. 187–194.
- NOWICKI, Krzysztof, *The History and the Setting of the Town at Karphi*, *Studi Micenei et Egeo-Anatolici* 26, 1987, s. 235–256.
- NOWICKI, Krzysztof, *The end of the neolithic in Crete*, *Aegean Archaeology* 6, 2002, s. 7–72.
- PALYVOU, Clairy, *Central Courts: The Supremacy of the Void*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 167–177.
- PALYVOU, Clairy, *Outdoor Space in Minoan Architecture: Community and Privacy*, in: *Knossos: Palace, City, State*, *British School at Athens Studies* 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 207–217.
- PAPADATOS, Yiannis – TOMKINS, Peter, *Trading, the longboat and cultural interaction in the Aegean during the late fourth millennium BCE: The view from Kephala Petras, East Crete*, *American Journal of Archaeology* 117, č. 3, 2013, s. 353–381.
- PAPAGEORGIU, Despoina, *The Marine Environment and Its Influence On Seafaring and Maritime Routes in the Prehistoric Aegean*, *European Journal of Archeology* 11, č. 2-3, 2008, s. 199–222.

- PAPOULIA, Cristina, *Seaward dispersals to the NE Mediterranean islands in the Pleistocene. The lithic evidence in retrospect*, *Quaternary international* 431, 2017, s. 64–87.
- PARKINSON, William – GALATY, Michael (eds.), *Archaic State Interaction: The Eastern Mediterranean in the Bronze Age*, Santa Fe 2010.
- PEČÍRKA, Jan, *Dějiny pravěku a starověku*, Praha 1989.
- PELON, Olivier, *Le palais*, *Bulletin de correspondance hellénique* 108, 1984, s. 881–887.
- PERISSIOU, Dimitra, *A Predictive Model for Wooden Shipwrecks in the Greek Marine Region*, M. A. Thesis, Esbjerg 2014.
- PIJOÁN, José, *Dějiny umění II.*, Praha 1977.
- POBLOME, Jeroen, *A Minoan Building Program? Some Comments on the Unexplored Mansion at Knossos*, *Acta archaeologica Lovaniensia* 26–27, 1987–1988, s. 69–79.
- POURSAT, Jean-Claude, *Malia: palace, state, city*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, *British School at Athens Studies* 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, s. 259–267.
- PLATON, Nicholas, *Zakros: The Discovery of a Lost Palace of Ancient Crete*, New York 1971.
- PLATON, Lefteris, *The Political and Cultural Influence of the Zakros Palace in Nearby Sites and in a Wider Context*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum* 23, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 145–155.
- PRESS, Ludwiga, *Stará Kréta*, Praha 1978.
- PREZIOSI, Donald, *Minoan architectural design: Formation and singification*, Berlin – New York – Amsterdam 1987.
- PREZIOSI, Donald, *Modular Design in Minoan Architecture*, in: *Studies Presented to G. Hanfmann*, edd. J. Pedley – D. Mitten, Cambridge 1971, s. 127–142.
- PROCESKÝ, Jiří (ed.), *Encykopedie starověkého Předního východu*, Praha 1999.
- RACKHAM Oliver – MOODY, Jennifer, *The Making of the Cretan Landscape*, Manchester 1996.

- RETHEMIOTAKIS, Giorgos, *Evidence on Social and Economic Changes at Galatas and Padiadha in the New-Palace Period*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège – University of Texas at Austin 2002, s. 55–70.
- RICH, Sara – MANNING, Sturt (edd.), *To put a cedar ship in a bottle: Dendroprovenancing three ancient East Mediterranean watercraft with the $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ isotope ratio*, *Journal of Archaeological Science: Reports* 9, 2016, s. 514–521.
- SCHOEP, Ilse, *Assessing the Role of Architecture in Conspicuous Consumption in the Middle Minoan I–II Periods*, *Oxford Journal of Archeology* 23, č. 3, 2004, s. 243–269.
- SCHOEP, Ilse, *The Origins of Writing and Administration on Crete*, *Oxford Journal of Archaeology* 18, č. 3, 1999, s. 265–276.
- SCHOEP, Ilse, *The State of the Minoan Palaces or the Minoan Palace State?* in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 15–34.
- SCHOEPS, Ilse – TOMKINS, Peter – DRIESSEN, Jan (eds.), *Back to the Beginning: Reassessing Social and Political Complexity on Crete during the Early and Middle Bronze Age*, Oxford 2012, s. 114–176.
- SHAW, Joseph, *Evidence for the Minoan Tripartite Shrine*, *American Journal of Archaeology* 82, č. 4, 1978, s. 429–448.
- SHAW, Joseph, *Minoan Architecture: Materials and Techniques*, Padova 2009.
- SHAW, Joseph, *Setting in the Palaces of Minoan Crete: a Review of How and When*, in: *CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren*, British School at Athens Studies 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, vol. 18, 2010, pp. 303–314.
- SHAW, Joseph – LOWE, Arron, *The 'Lost Portico' at Knossos: The Central Court Revisited*, *American Journal of Archaeology* 106, č. 4, 2002, s. 513–523.
- SHEAR, Ione, *Mycean domestic Architecture*, Ph.D. dissertation, Bryn Mawr College 1968.
- SOLES, Jeffrey, *A Central Court at Gournia?* in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université*

- Catholique de Louvain, *Aegaeum* 23, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 123–133.
- SOLES, Jeffrey, *The Gournia Palace*, *American Journal of Archaeology* 95, č. 1, 1991, s. 17–78.
- STRASSER, Thomas, *Storage and States on Prehistoric Crete: The Function of the Koulouras in the First Minoan Palaces*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 10, č. 1, 1997, s. 73–100.
- TICHÝ, Radomír, *Archeology of the Wind. Natural conditions and early sea navigation in the Eastern Mediterranean*, *Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 21, 2019, s. 3–12.
- TOMKINS, Peter, *Neolithic antecedents*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 31–50.
- TOMKINS, Peter, *Landscapes of Ritual, Indentity, and Memory: Reconsidering Neolithic and Bronze age Cave use Crete, Greece*, in: *SACRED DARKNESS a GLOBAL PERSPECTIVE on the RITUAL USE of CAVES*, ed. H. Moyes, Colorado 2012, s. 59–74.
- TOMKINS, Peter, *Time, Space and the Reinvention of the Cretan Neolithic*, in: *Escaping the Labyrinth: The Cretan Neolithic in Context* vol. 8, edd. V. Isaakidou – P. Tomkins, Oxford, s. 21–48.
- TOMKINS, Peter – SCHOEP, Ilse, *Crete*, in: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, ed. E. Cline, New York 2010, s. 67–80.
- TSIPOPOULOU, Metaxia, *Petras, Siteia: The Palace, the Town, the Hinterland and the Protopalatial Background*, in: *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces. Proceedings of the International Workshop held at the Université Catholique de Louvain, Aegaeum 23*, edd. J. Driessen – I. Schoep, Université de Liège - University of Texas at Austin 2002, s. 133–143.
- TZOVARAS, Panos, *Before 'Thalassocracies': Reconstructing the 'Longboat' and Rethinking its Use and Social Implications in the 4th and 3rd Millennium South Aegean*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 3–22.

- VASILAKIS, Andonis, *Myrtos Fournou Korifi and Trypiti Adami Korfali: similarities and differences in two Prepalatial settlements in southern Crete*, in: CRETAN OFFERINGS: Studies in honour of Peter Warren, British School at Athens Studies 18, ed. Olga Krzyszkowska, London 2010, s. 353–357.
- VEDRAL, Michal, *O technických aspektech starověkých nástěnných maleb ve východním středomoří*, diplomová práce, Pardubice 2011.
- VLAZAKI, Maria – RETHEMIONAKIS, Giorgos (edd.), *From the land of the labyrinth, Minoan Crete, 3000–1100 B. C.*, 2008.
- WALLACE, Saro, *Karphi revisited: A Settlement and Landscape of the Aegean crisis Period c. 1200–1000 BC*, London 2021.
- WALLACE, Saro, *The perpetuated past: re-use or continuity in material culture and structuring of identity in Early Iron Age Crete*, The Annual of the British School at Athens 98, 2003, s. 251–277.
- WATROUSE Livongston – SCHULTZ, Maryanne, *Middle Minoan IB-II Periods: Growth of Regional Factions and Conflict*, in: An Archaeological Survey of the Gournia Landscape: A Regional History of the Mirabella Bay, Crete, edd. L. Watrous – D. Haggis – K. Nowicki, INSTAP Academic Press 2012, s. 41-50.
- WARREN, Peter (edd.), *Knossos Neolithic, Part II*, The Annual of the British School at Athens 63, 1968, s. 239–276.
- WHITELAW, Todd, *Estimating the Population of Neopalatial Knossos*, in: Knossos: Palace, City, State, British School at Athens Studies 12, edd. G. Cadogan – E. Hatzaki – A. Vasilakis, London 2004, s. 147–158.
- WHITELAW, Todd, *House, Household and Community at Early Minoan Fournou Korifi : Methods and Models for Interpretation*, in: Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond, edd. R. Westgate – N. Fisher – J. Whitley, London 2007, 65–76.
- WHITELAW, Todd, *Lost in the Labyrinth? Comment on Broodbank's „Social at Knossos efore the Bronze Age“*, Journal of Mediterranean archeology 5, č. 2, 1992, 225–238.
- WENINGER, Bernhard – CLARE, Lee, *Holocene Rapid Climate Change in the Eastern Mediterranean. An Emerging Archaeological Climate Research Programme*, in:

- Beginnings - New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin, ed. R. Krauß, Leidorf 2011, s. 11–22.
- WIENER, Malcolm, *The Mycenaean Conquest of Minoan Crete*, in: *The Great Islands Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan*, edd. Colin F. Macdonald – E. Hatzaki – Stelios Andreou, s. 131–142.
- WIENER, Malcolm, *The Nature and Control Of Minoan Foreign Trade*, in: *Bronze Age Trade in the Mediterranean, Studies in Mediterranean archeology vol. XC*, Ed. N. Gale, Jonsered 1991, s. 325–353.
- WIENER, Malcolm, *Realities of Power: The Minoan Thalassocracy in Historical Perspective*, in: *AMILLA: The Quest for Excellence: Studies presented to Guenter Kopcke in Celebration of His 75th Birthday*, ed. R. Koehl, Philadelphia – Pennsylvania 2013, s. 149–173.
- WOODWARD, William, *The North Entrance at Knossos*, *American Journal of Archaeology* 76, č. 2, 1972, s. 113–125.
- YULE, Paul, *Early Cretan seals: A study of chronology*, Mainz 1981.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1996.
- ZEMAN-WIŚNIEWSKA, Katarzyna, *Re-evaluation of Contacts between Cyprus and Crete from the Bronze Age to the Early Iron Age*, *Electrum* 27, 2020, s. 13–25.
- ZODIATIS, George, *Circulation of the Cretan seawater masses (eastern Mediterranean sea)*, *Oceanologica Acta* 16, č. 2, 1993, s. 107–114.

Seznam použitých termínů:

Dado: Dekorace spodní části zdi, která se liší zbytku.

Divadelní aréna (theatral Areas): Prostor nacházející se v blízkosti paláce, tvořený ze stupňovitých výklenků k sezení. Využití těchto prostor se interpretuje různě – k čistě zábavným účelům, náboženským procesím nebo politickým shromážděním.

Ortostaty: Stojící bloky, větší výšky než hloubky. Umístěné zpravidla ve spodní části zdi.

Kouloura: Kruhová vydlážděná jáma, nacházející se u paláců na západním nádvoří. Nejčastěji se interpretují jako cisterny nebo sýpky.

Krepidoma: Stupňovitá podezdívka.

Královská cesta (Royall road): Hlavní ulice v Knossu vedoucí k hlavnímu vchodu paláce.

Lustral basin: Místnost zpravidla čtverečného půdorysu, se sníženou podlahou, přístupnou po malém schodišti. Sloužila k náboženským rituálům nebo očistným aktivitám.

Magazines: Skladištní prostory ve tvaru dlouhých úzkých místností, přístupných z jedné chodby.

Minojská hala (Minoan hall): Zpravidla největší místnost v obytných prostorech paláce nebo domu, které přejímaly palácové znaky. Skládá se z několika částí – hlavní haly, předsálí a světlíku. Samotná hlavní hala bývá oddělená dveřními příčkami.

Piano nobile: Označuje velké místnosti v patře.

Pier-and-door partition: Systém dveřních příček, které je možné otevírat a zavírat dle potřeby.

Pillar crypt: Místnost nacházející se v přízemí s jedním nebo více centrálními pilíři.

Pithos: Velká hliněná zásobní nádoba s plastickou výzdobou.

Portikus: Zčásti uzavřený prostor, oddělený řadou střídající se sloupů a pilířů

Stoa: Krytá cesta, tvořená sloupy a jedné straně a zdí na druhé.

Přehled periodizace:³⁵⁵

neolit	aceramické období	7000-6000 př. l. n.
	EN I	6000–5000 př. l. n.
	EN II	5000–4500 př. l. n.
	MN/LN	4500–4000 př. l. n.
	LN/FN	4000–3000 př. l. n.
Rané předpalácové období	EM I–EM IIB	3000–2200 př. l. n.
Pozdní předpalácové období	EM III–MM IA	2200–1900 př. l. n.
Protopalácové období/první paláce	MM IB–MM IIB	1900–1750 př. l. n.
Neopalácové období/druhé paláce	MM III	1750–1700 př. l. n.
	LM IA	1700–1580 př. l. n.
Období třetích paláců	LM II–LM IIIA2	1490–1360 př. l. n.
Po palácové období	LM IIIA2–LM IIIB	1360–1200 př. l. n.
LM IIIC	LM IIIC	1200–1100 př. l. n.

Vysvětlení zkratk:

EN: early neolithic = raný neolit

MN: middle neolithic = střední období neolitu

LN: late neolithic = mladý neolit

EM: early minoan = rané minojské období

MM: middle minoan = střední minojské období

LM: late minoan = pozdní období minojské

³⁵⁵ Podle: John McENROE, *Architecture of Minoan Crete : constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.

Seznam příloh

Příloha 1

Tabulka 1: Podíl dnů v měsíci vyjádřený v %, jde o dny umožňující plavbu díky vanutí větru ve směru plavby, údaje ve sloupci „celkem“ zahrnují také dny s bezvětřím
Error! Bookmark not defined.i

Příloha 2

Obrazová příloha:

Obrázek 1: Mapa ostrova s vyznačenými důležitými lokalitami (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.).....	viii
Obrázek 2: Ukázka minojského písma (zdroj: CASTLEDEN, Rodney, <i>Minoans: life in Bronze Age Crete</i> , London – New York 1993.)	viii
Obrázek 3: Příklad minojské keramiky (zdroj: CASTLEDEN, Rodney, <i>Minoans: life in Bronze Age Crete</i> , London – New York 1993.)	ix
Obrázek 4: Zobrazení na váze ženců (zdroj: MARINATOS, Nanno, <i>Minoan religion: ritual, image and symbol</i> , University of South Carolina Press 1993.)	ix
Obrázek 5: Zobrazení bohyně (zdroj: MARINATOS, Nanno, <i>Minoan religion: ritual, image and symbol</i> , University of South Carolina Press 1993.).....	ix
Obrázek 6: Ukázka konstrukce střechy (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	x
Obrázek 7: Půdorys neolitického domu v Magase (zdroj: DAWKINS, Richard, <i>Excavations at Palaikastro. IV. Neolithic Settlement at Magasá</i> , The Annual of the British School at Athens 11, 1905, s. 260–268.).....	x
Obrázek 8: Oválný dům v Chamaizi (zdroj: DAVARAS, Costis, <i>The Oval house at Chamaizi reconsidered</i> , Athens annals of archeology 5, č. 2, 1972, 283–288.).....	x
Obrázek 9: Pohled na lokalitu Trypiti (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xi

Obrázek 10: Plán osady Trypiti (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	x
.....	x
Obrázek 11: Villa Alpha v Malii (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	x
.....	xii
Obrázek 12: Mapa zobrazující mořské i větrné proudění v egejské oblasti (autor. A. Jebavá).....	xiii
Obrázek 13: Model lodi nalezený v Mochlos (zdroj: TZOVARAS, Panos, <i>Before ‘Thalassocracies’: Reconstructing the ‘Longboat’ and Rethinking its Use and Social Implications in the 4th and 3rd Millennium South Aegean</i> , in: <i>Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018</i> , edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 3–22.)	xiv
Obrázek 14: Ukázky zobrazení lodí (zdroj: TZOVARAS, Panos, <i>Before ‘Thalassocracies’: Reconstructing the ‘Longboat’ and Rethinking its Use and Social Implications in the 4th and 3rd Millennium South Aegean</i> , in: <i>Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018</i> , edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 3–22.)	xiv
Obrázek 15: Egyptská nástěnná malba zobrazující Kréťany přinášející dary (zdroj: VEDRAL, Michal, <i>O technických aspektech starověkých nástěnných maleb ve východním středomoří</i> , diplomová práce, Pardubice 2011.)	xv
Obrázek 16: Pohled na lokalitu Faistos (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xv
Obrázek 17: Pohled na lokalitu Knossos (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xvi
Obrázek 18: Plán protopaláce, v Knossu, zobrazené černé zdi (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xvii

Obrázek 19: Plán prvního paláce ve Faistu, černé zdi zobrazující pozůstatky (zdroj: McENRO, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xvii
Obrázek 20: Plán prvního paláce (označené šedou barvou) v Malii (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xviii
Obrázek 21: Plán budovy zv. Quartier Mu v Malii (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xix
Obrázek 22: Pohled na západní nádvoří ve Faistu, vidíme zvýšené chodníky, a divadelní arenu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xix
Obrázek 23: Pohled na ulici v Gurnii (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xx
Obrázek 24: Pohled na Divadelní arénu ve Faistu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xx
Obrázek 25: Plán druhého paláce v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxi
Obrázek 26: Plán rezidenční části paláce v Knossu (zdroj: McENRO, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxi
Obrázek 27: Pohled na grandiózní schodiště se sloupovou balustrádou v Knossu (zdroj: McENRO, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxii
Obrázek 28: Pohled na skladištní prostory zv. magazines s nádoby Pithoi v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxii

Obrázek 29: Pohled na trůní místnost v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxiii
Obrázek 30: Rekonstrukce západní fasády v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.).....	xxiii
Obrázek 31: Rekonstruovaný pohled na západní verandu (zdroj: Sarah HILKER, <i>The Iconography and use of Minoan Versus Mycaean Wall Paintings</i> , M.A. thesis, Chapel Hill 2014.)	xxiv
Obrázek 32: tzv. královnin megaron v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxiv
Obrázek 33: Pohled na rekonstrukci komplexu trůní místnosti v Knossu (zdroj: MARINATOS, Nanno, <i>Minoan religion: ritual, image and symbol</i> , University of South Carolina Press 1993.)	xxv
Obrázek 34: Rekonstrukce fresky zobrazující přeskok přes býka v Knossu (zdroj: MARINATOS, Nanno, <i>Minoan religion: ritual, image and symbol</i> , University of South Carolina Press 1993.)	xxv
Obrázek 35: Rekonstrukce fresky procesí (zdroj: MARINATOS, Nanno, <i>Minoan religion: ritual, image and symbol</i> , University of South Carolina Press 1993.).....	xxv
Obrázek 36: Plán druhého paláce v Malii (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxvi
Obrázek 37: Plán druhého paláce ve Faistu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxvi
Obrázek 38: Plán paláce v Galatasu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxvii
Obrázek 39: Plán paláce v Ugaritu (zdroj: FIANDRA, Enrica, <i>Similarities and Differences in the Architectural Structures of the Palaces in Crete and Ugarit</i> , Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 39, č. 1, 1997, s. 49-73.....	xxvii

Obrázek 40: Plán města Gurnia (zdroj: LETESSON, Quentin – KNAPPETT, Carl (eds.), <i>Minoan Architecture and Urbanism: New Perspectives on an Ancient Built Environment</i> , Oxford 2017.).....	xxviii
Obrázek 41: Plán města Gurnia (zdroj: LETESSON, Quentin – KNAPPETT, Carl (eds.), <i>Minoan Architecture and Urbanism: New Perspectives on an Ancient Built Environment</i> , Oxford 2017.).....	xxviii
Obrázek 42: Obrázek 47: Plán města Palaikastro (zdroj: BUELL, Matthew, <i>Districts, Neighborhoods, and the Streets that Bind Them: Urban Planning in Minoan Cities</i> , in: <i>Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winters</i> , edd. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014.).....	xxix
Obrázek 43: Obrázek 48: Plán budovy Královské vily v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.).....	xxix
Obrázek 44: Rekonstrukce podoby Královské vily (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.).....	xxx
Obrázek 45: Plán Jižního domu v Knossu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxx
Obrázek 46: Rekonstrukce podoby Jižního domu (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxii
Obrázek 47: Podoba modelu domu z Archanes (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxii
Obrázek 48: Plán Malého paláce a Neobjeveného sídla (zdroj: HATZAKI, Eleni, <i>Was the Little Palace at Knossos the „little palace“ of Knossos</i> , in: <i>Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea presented to Mervyn Popham</i> , Oxford 1996, s. 34–46.)	xxxii

Obrázek 49: Plán paláce v Knossu s vyznačenými změny v období LMIIIB (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxii
Obrázek 50: Plán Stoa del Mercato v Hagia Triada (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxiii
Obrázek 51: Plán domu nesoucí mykénské prvky (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxiii
Obrázek 52: Detail ze sarkofágu v Hagia Triada (zdroj: BURKE, Brendan, <i>Materialization of Mycean Ideology and the Ayia Triada Sarcophagus</i> , <i>American Journal of Archeology</i> 109, č. 3, 2005, s. 403–422.)	xxxiv
Obrázek 53: Plán komplexu I-O-N v Kavousi Vronda (zdroj: GLOWACKI, Kevin, <i>Household Analysis in Dark Age Crete</i> , in: <i>Crete Beyond the Palaces: Proceedings of the Crete 2000 Conference</i> , edd. L. Day – M. Mook – J. Muhly, Philadelphia 2004, s. 125–136.)	xxxiv
Obrázek 54: Pohled na lokalitu Karphi (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxv
Obrázek 55: Plán osady Karphi (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxv
Obrázek 56: Rekonstrukce podoby osady v Karphi (zdroj: McENROE, John, <i>Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age</i> , University of Texas Press 2010.)	xxxvi

Příloha 1:

DATUM	LOKALIZACE MĚŘENÍ												
	Santorini - Kréta			Mélos - Kréta			Pelopones - Kréta			Karpayos - Kréta		Kypr	
	CELKEM	↓	↑	CELKEM	↓	↑	CELKEM	↙	↘	CELKEM	→	←	CELKEM
červenec 2019	18	18	x	42	42	x	19	19	x	5	3	2	80
srpen 2019	29	29	x	67	67	x	10	10	x	6	6	x	37
září 2019	17	17	x	80	74	x	5	5	x	3	3	x	21
říjen 2019	26	20	6	61	48	x	13	10	x	9	9	x	89
listopad 2019	26	7	13	37	7	20	14	10	4	23	10	x	80
prosinec 2019	52	32	13	58	42	6	29	10	13	26	13	6	85
leden 2020	56	56	x	60	53	x	0	x	x	30	27	3	73
únor 2020	48	34	14	34	34	x	10	10	x	17	14	3	77
březen 2020	32	22	10	46	26	10	0	x	x	10	6	3	83
duben 2020	16	10	x	33	33	x	13	x	10	23	13	3	75
květen 2020	42	32	10	58	42	x	0	x	x	16	16	x	66
červen 2020	3	3	x	27	27	x	24	18	3	13	13	x	77
červenec 2020	23	23	x	90	90	x	26	23	x	3	3	x	80
srpen 2020	16	16	x	81	78	x	19	19	x	0	x	x	63

Tabulka 1: Podíl dnů v měsíci vyjádřený v %, jde o dny umožňující plavbu díky vanutí větru ve směru plavby, údaje ve sloupci „celkem“ zahrnují také dny s bezvětřím

Obrazová příloha

Obrázek 1: Mapa ostrova s vyznačenými důležitými lokalitami (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 2: Ukázka minojského písma (zdroj: CASTLEDEN, Rodney, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993.)

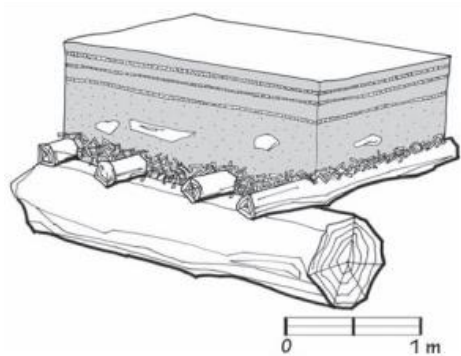
Obrázek 3: Příklad minojské keramiky (zdroj: CASTLEDEN, Rodney, *Minoans: life in Bronze Age Crete*, London – New York 1993.)

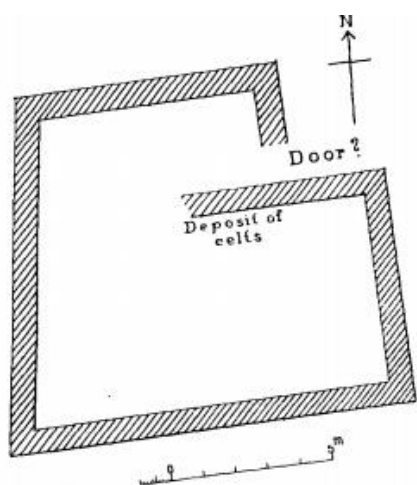
Obrázek 4: Zobrazení na váze ženců (zdroj: MARINATOS, Nanno, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.)

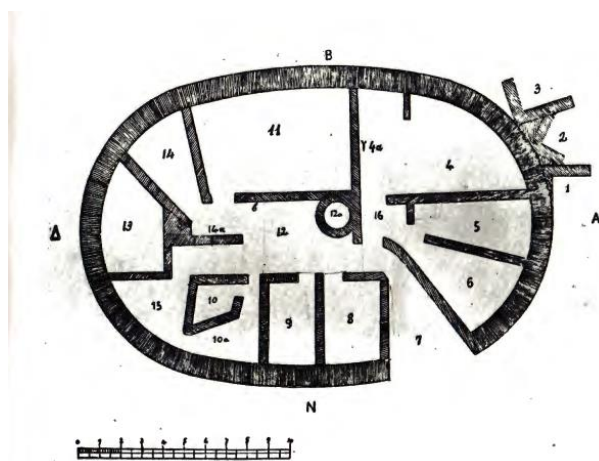
Obrázek 5: Zobrazení bohyně (zdroj: MARINATOS, Nanno, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.)

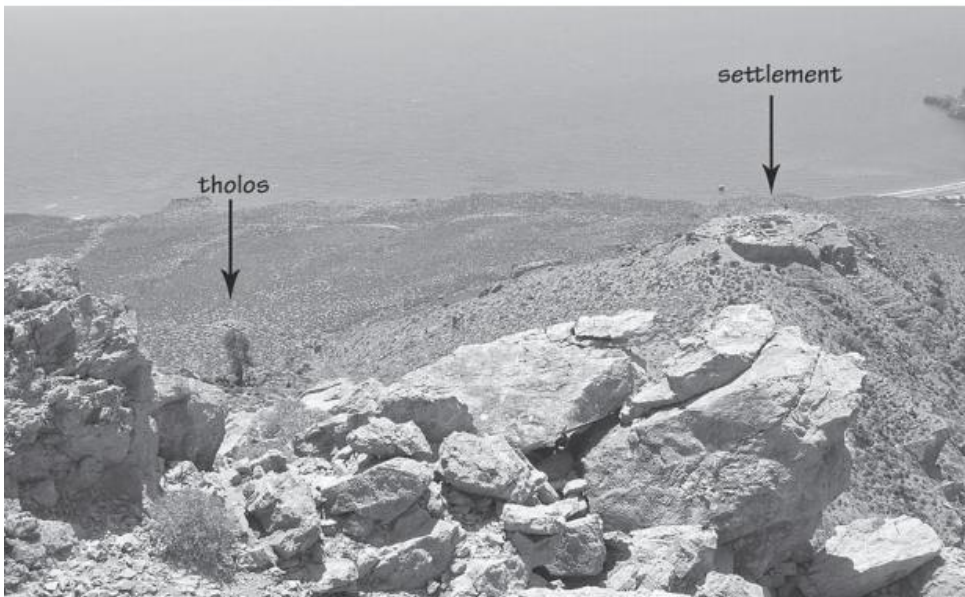
Obrázek 6: Ukázka konstrukce střechy (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

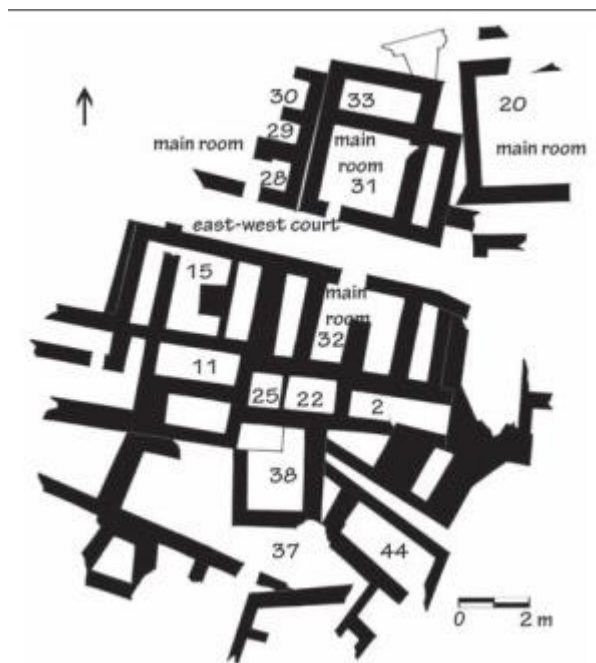
Obrázek 7: Půdorys neolitického domu v Magase (zdroj: DAWKINS, Richard, *Excavations at Palaikastro. IV. Neolithic Settlement at Magasá*, The Annual of the British School at Athens 11, 1905, s. 260–268.)

Obrázek 8: Oválný dům v Chamaizi (zdroj: DAVARAS, Costis, *The Oval house at Chamaizi reconsidered*, Athens annals of archeology 5, č. 2, 1972, 283–288.)

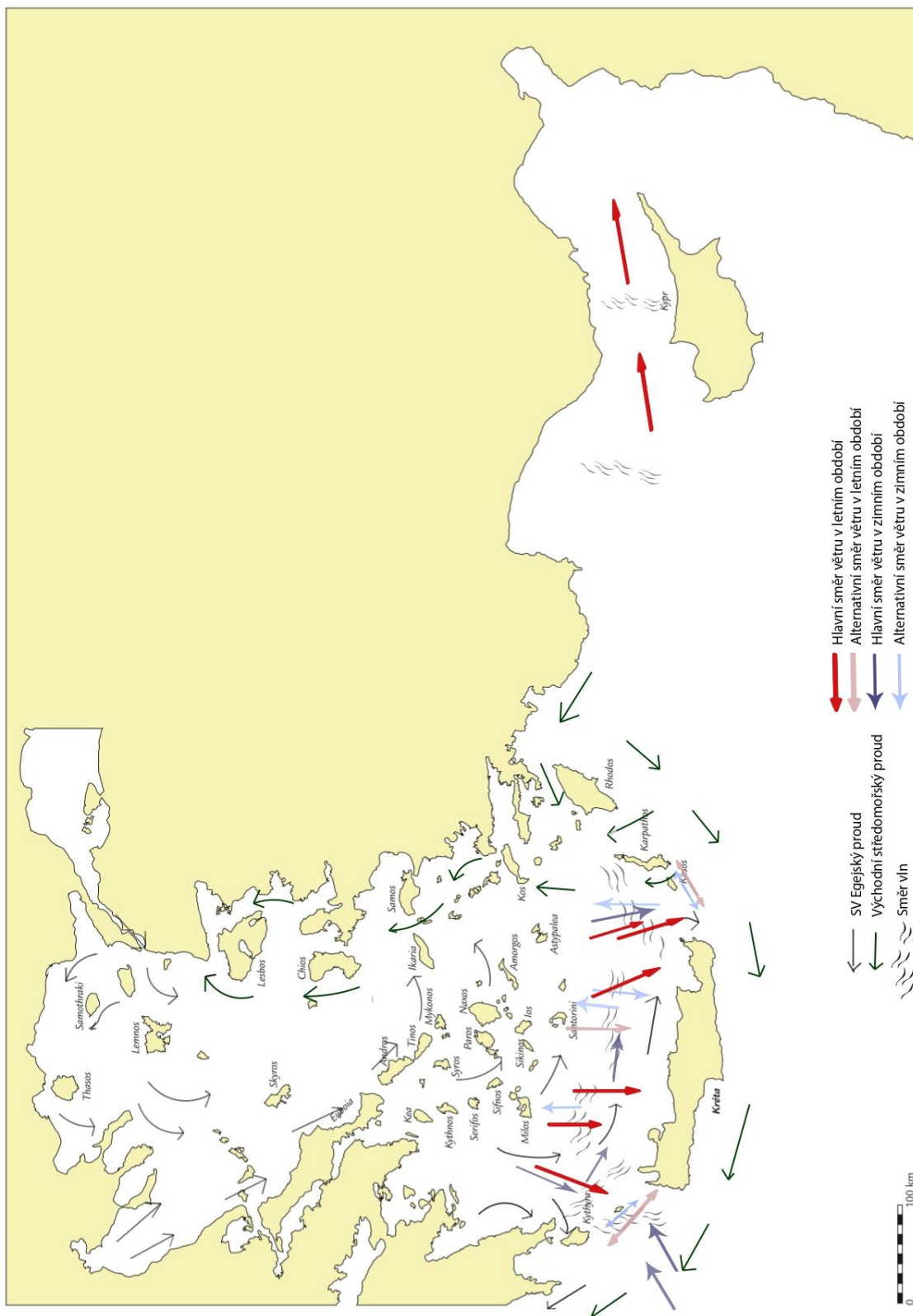
Obrázek 9: Pohled na lokalitu Trypiti (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 10: Plán osady Trypiti (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

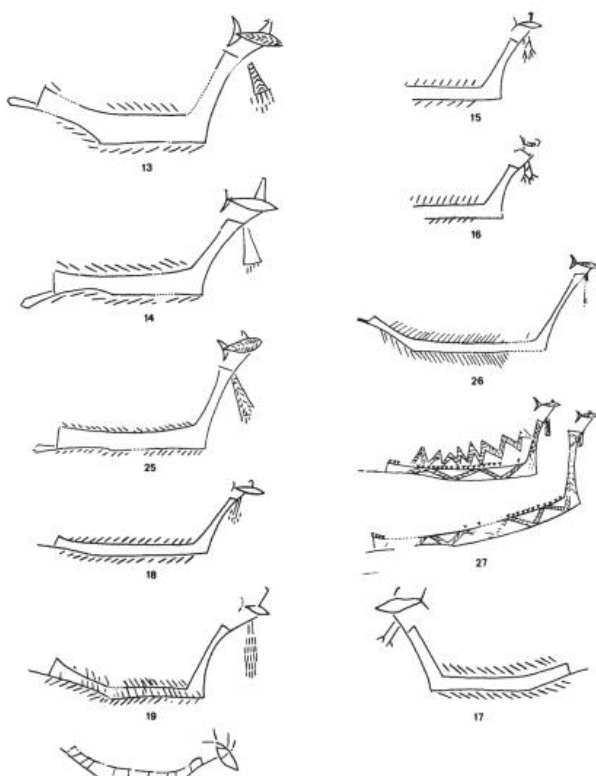
Obrázek 11: Villa Alpha v Malii (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

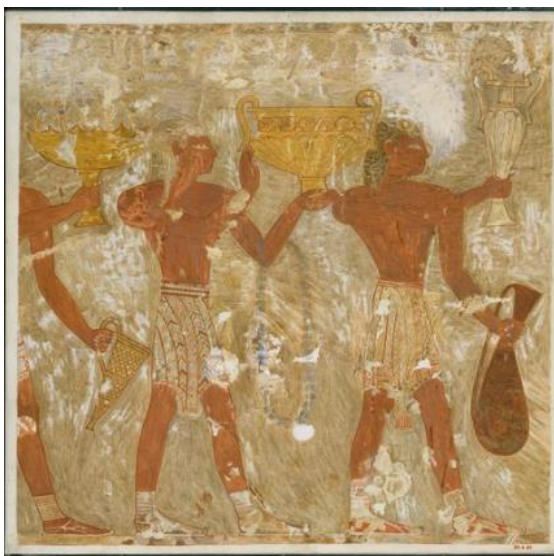
Obrázek 12: Mapa zobrazující mořské i větrné proudění v egejské oblasti (autor. A. Jebavá)

Obrázek 13: Model lodi nalezený v Mochlos (zdroj: TZOVARAS, Panos, *Before 'Thalassocracies': Reconstructing the 'Longboat' and Rethinking its Use and Social Implications in the 4th and 3rd Millennium South Aegean*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 3–22.)

Obrázek 14: Ukázky zobrazení lodí (zdroj: TZOVARAS, Panos, *Before 'Thalassocracies': Reconstructing the 'Longboat' and Rethinking its Use and Social Implications in the 4th and 3rd Millennium South Aegean*, in: *Ships, Boats, Ports, Trade, and War In the Mediterranean and Beyond: Proceedings of the Maritime Archaeology Graduate Symposium 2018*, edd. N. Raad – C. Tejedor, Oxford 2020, s. 3–22.)

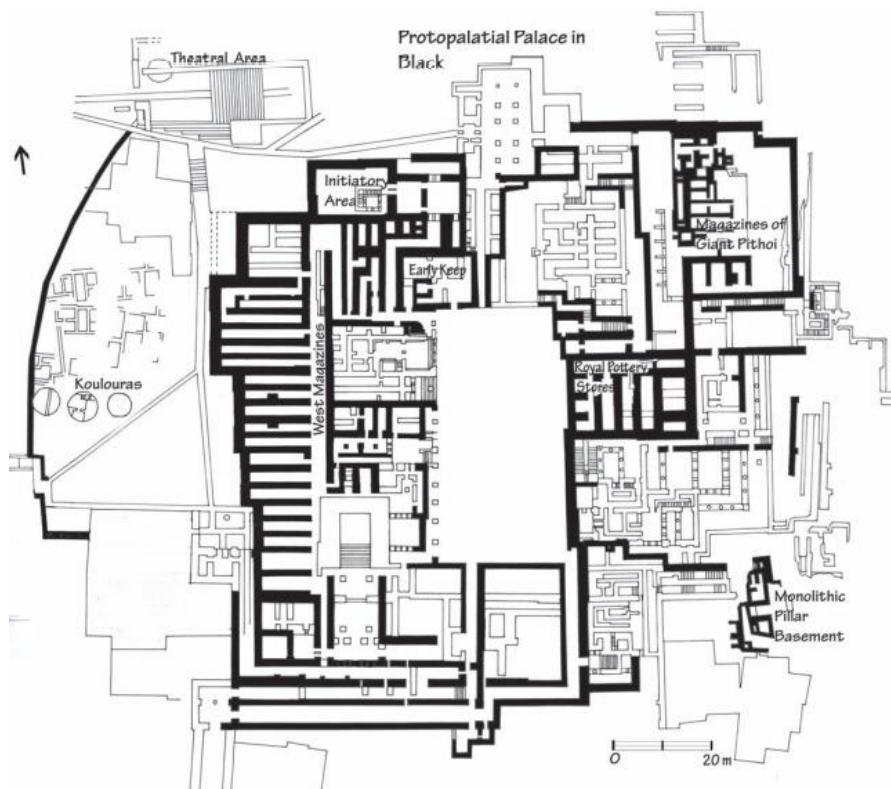
Obrázek 15: Egypťská nástěnná malba zobrazující Kréťany přinášející dary (zdroj: VEDRAL, Michal, *O technických aspektech starověkých nástěnných maleb ve východním středomoří*, diplomová práce, Pardubice 2011.)

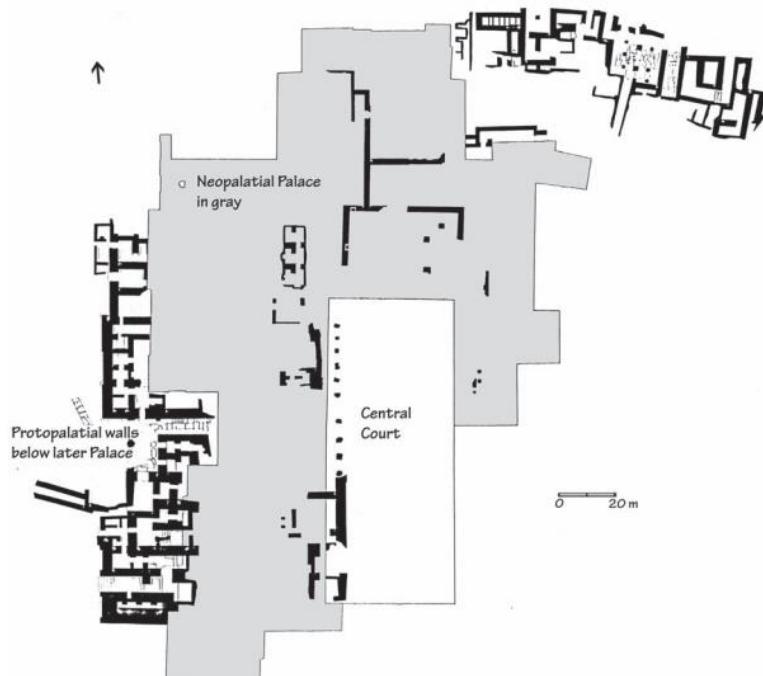
Obrázek 16: Pohled na lokalitu Faistos (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

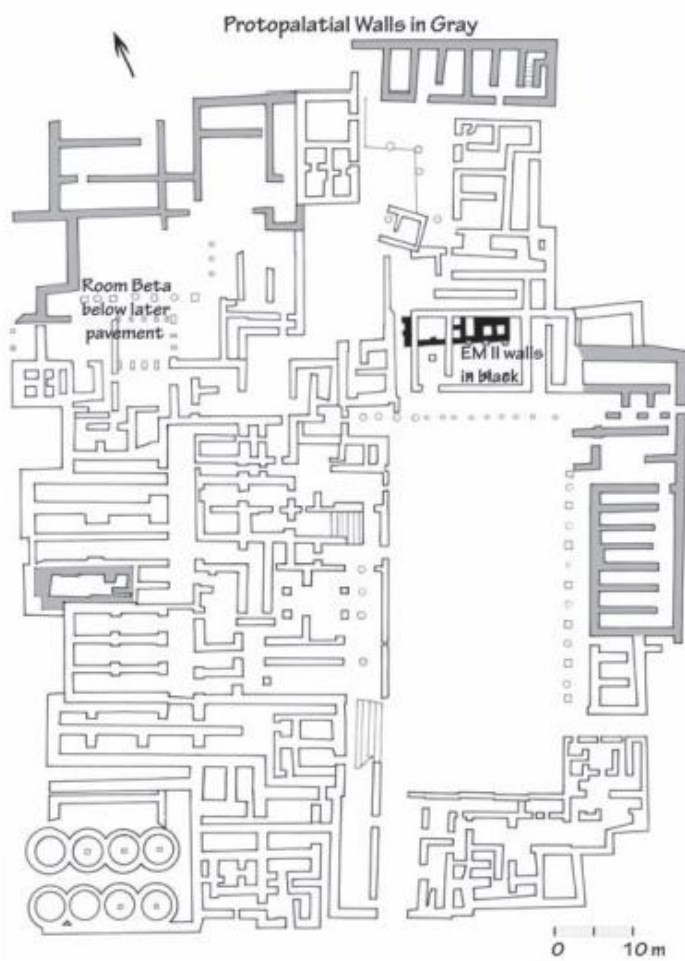
Obrázek 17: Pohled na lokalitu Knossos (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 18: Plán protopaláce, v Knossu, zobrazené černé zdi (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

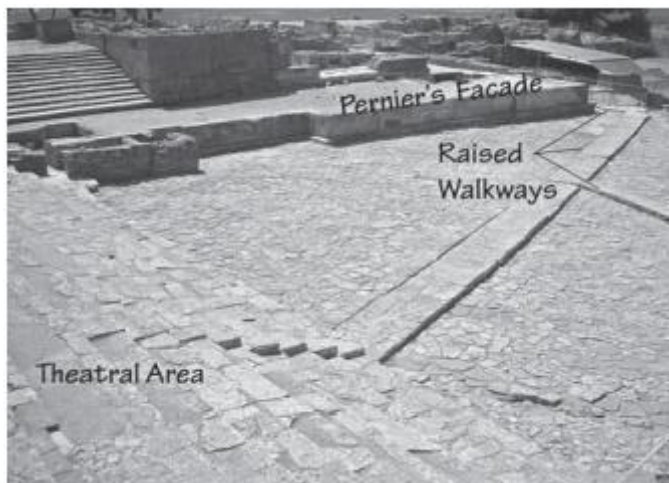
Obrázek 19: Plán prvního paláce ve Faistu, černé zdi zobrazující pozůstatky (zdroj: McENRO, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 20: Plán prvního paláce (označené šedou barvou) v Malii (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 21: Plán budovy zv. Quartier Mu v Malii (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

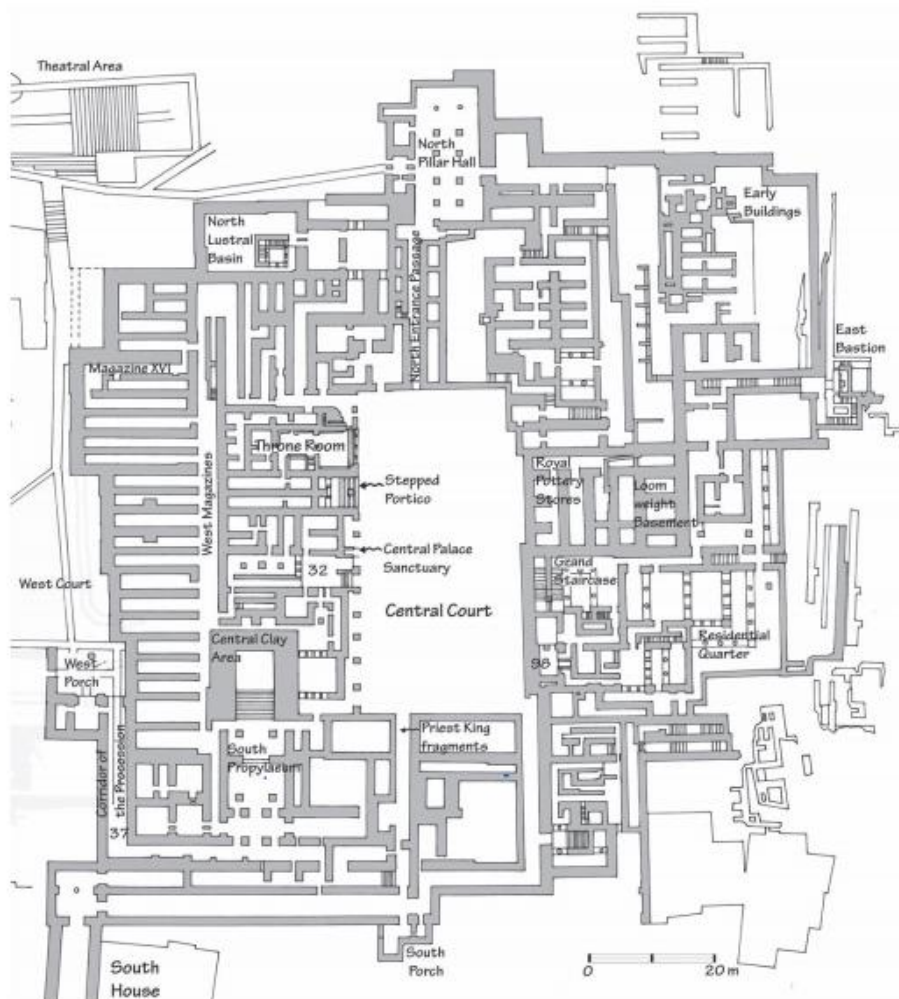
Obrázek 22: Pohled na západní nádvoří ve Faistu, vidíme zvýšené chodníky, a divadelní arenu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

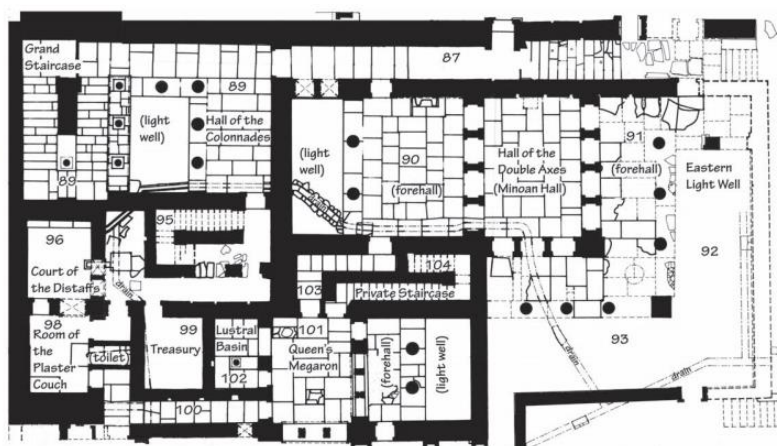
Obrázek 23: Pohled na ulici v Gurnii (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 24: Pohled na Divadelní arénu ve Faistu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 25: Plán druhého paláce v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 26: Plán rezidenční části paláce v Knossu (zdroj: McENRO, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

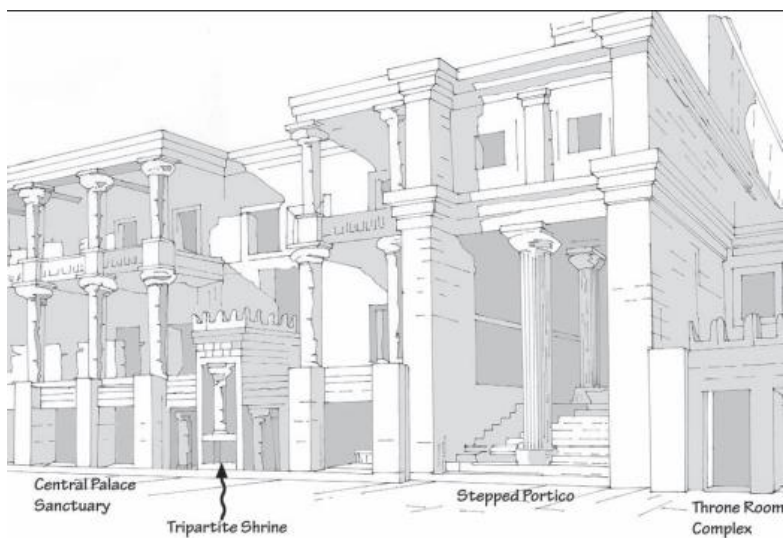
Obrázek 27: Pohled na grandiózní schodiště se sloupovou balustrádou v Knossu (zdroj: McENRO, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

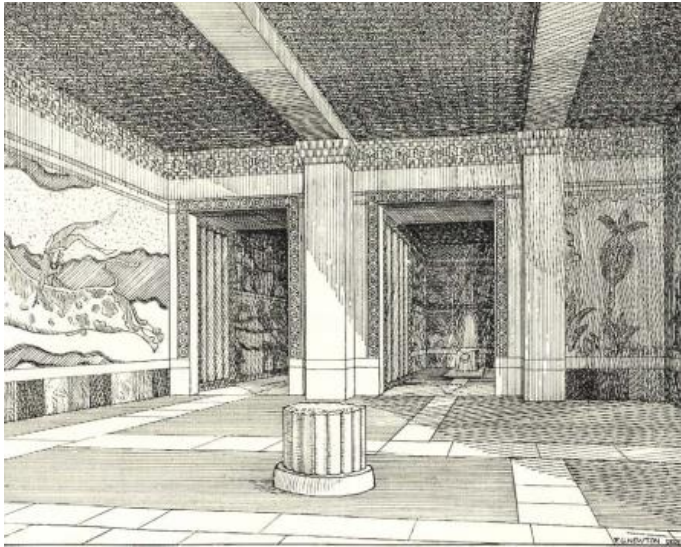
Obrázek 28: Pohled na skladištní prostory zv. magazines s nádobí Pithoi v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 29: Pohled na trůní místnost v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

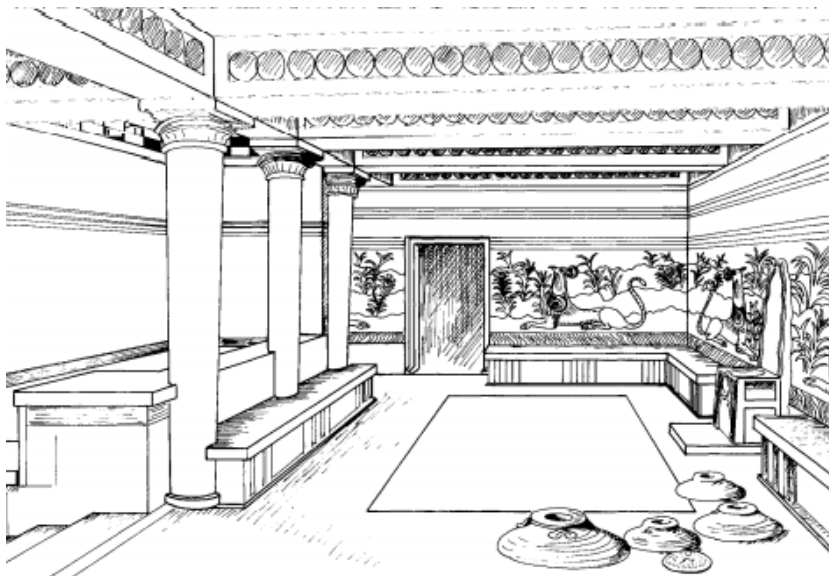
Obrázek 30: Rekonstrukce západní fasády v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

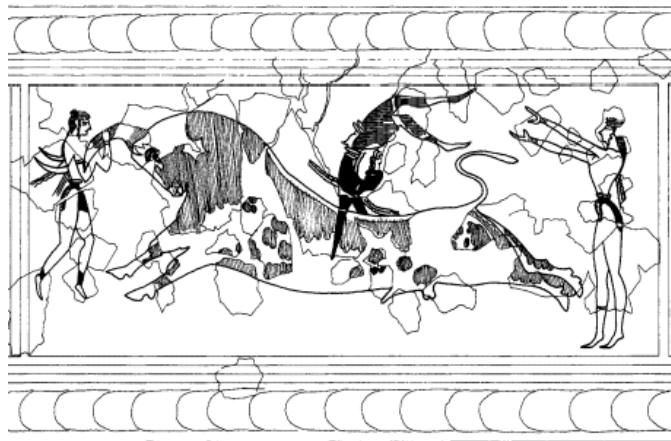
Obrázek 31: Rekonstruovaný pohled na západní verandu (zdroj: Sarah HILKER, *The Iconography and use of Minoan Versus Mycaean Wall Paintings*, M.A. thesis, Chapel Hill 2014.)

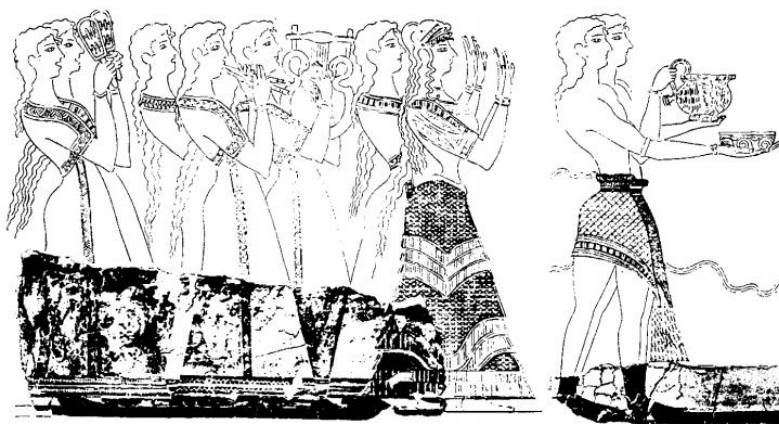
Obrázek 32: tzv. královnin megaron v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 33: Pohled na rekonstrukci komplexu trůni místnosti v Knossu (zdroj: MARINATOS, Nanno, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.)

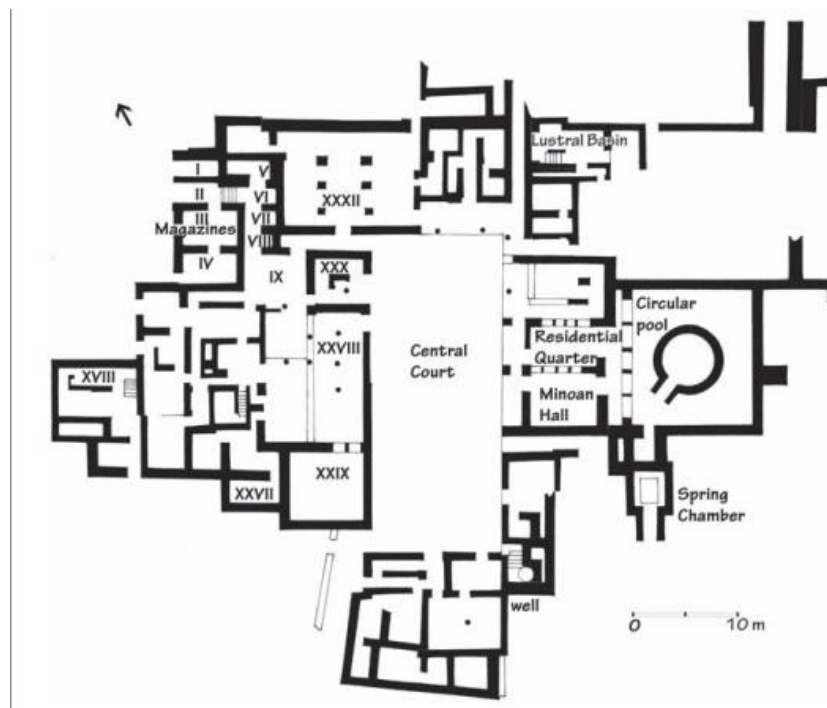
Obrázek 34: Rekonstrukce fresky zobrazující přeskok přes býka v Knossu (zdroj: MARINATOS, Nanno, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.)

Obrázek 35: Rekonstrukce fresky procesí (zdroj: MARINATOS, Nanno, *Minoan religion: ritual, image and symbol*, University of South Carolina Press 1993.)

Obrázek 36: Plán druhého paláce v Malii (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 37: Plán druhého paláce ve Faistu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

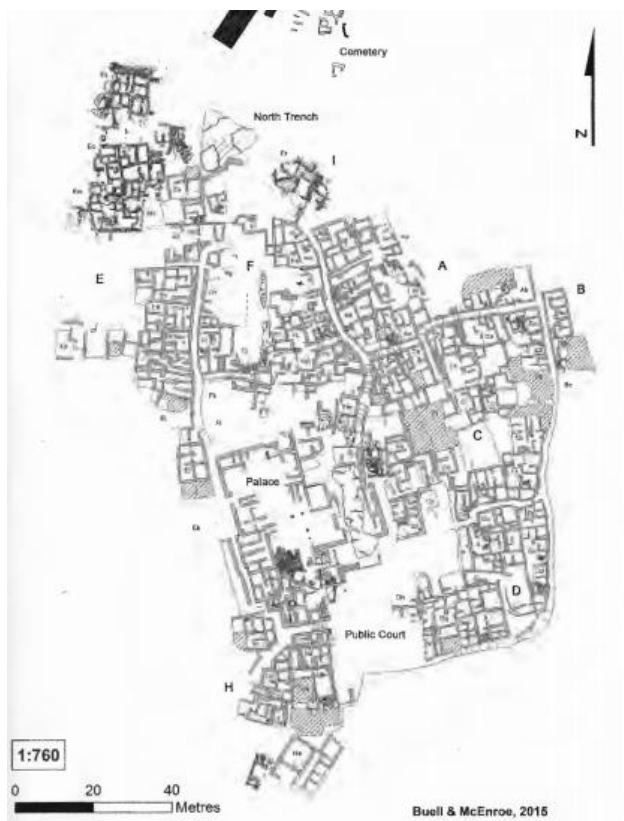
Obrázek 38: Plán paláce v Galatasu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 39: Plán paláce v Ugaritu (zdroj: FIANDRA, Enrica, *Similarities and Differences in the Architectural Structures of the Palaces in Crete and Ugarit*, Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 39, č. 1, 1997, s. 49-73.

Obrázek 40: Plán města Gurnia (zdroj: LETESSON, Quentin – KNAPPETT, Carl (eds.), *Minoan Architecture and Urbanism: New Perspectives on an Ancient Built Environment*, Oxford 2017.)

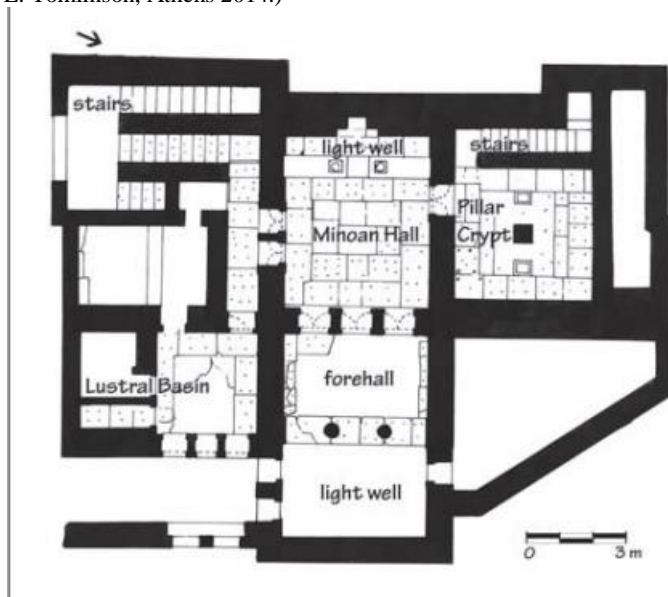

Obrázek 41: Plán města Gurnia (zdroj: LETESSON, Quentin – KNAPPETT, Carl (eds.), *Minoan Architecture and Urbanism: New Perspectives on an Ancient Built Environment*, Oxford 2017.)

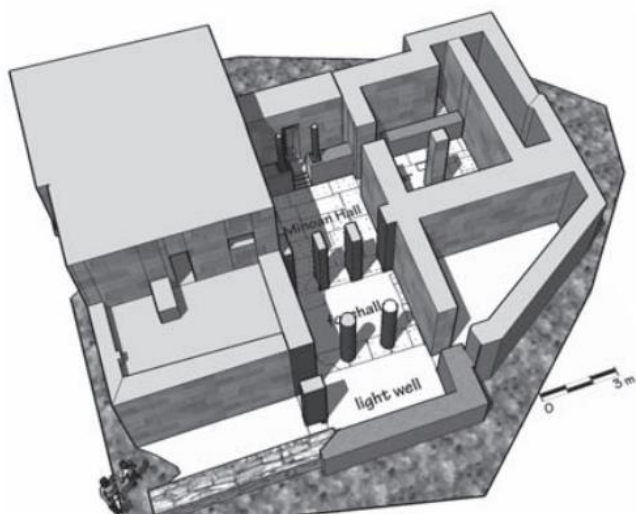
Palaikastro

Obrázek 42: Obrázek 47: Plán města Palaikastro (zdroj: BUELL, Matthew, *Districts, Neighborhoods, and the Streets that Bind Them: Urban Planning in Minoan Cities*, in: *Meditations on the Diversity of the Built Environment in the Aegean Basin and Beyond: Proceedings of a Colloquium in Memory of Frederick E. Winters*, edd. D. W. Rupp – J. E. Tomlinson, Athens 2014.)

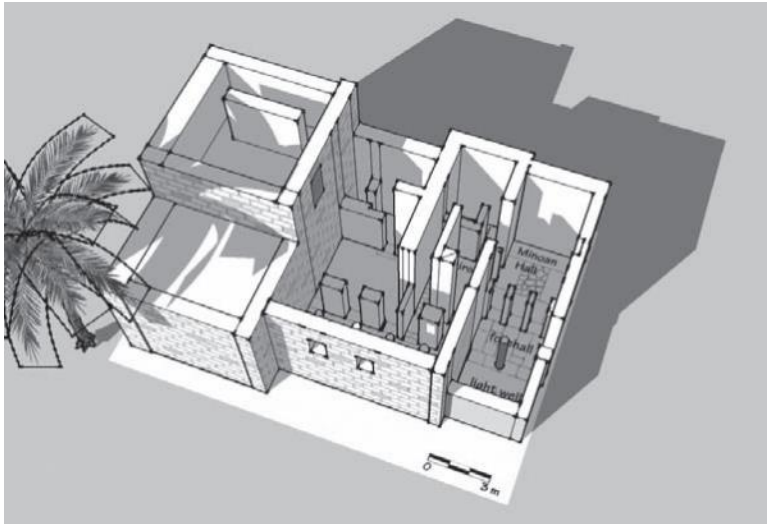
Obrázek 43: Obrázek 48: Plán budovy Královské vily v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

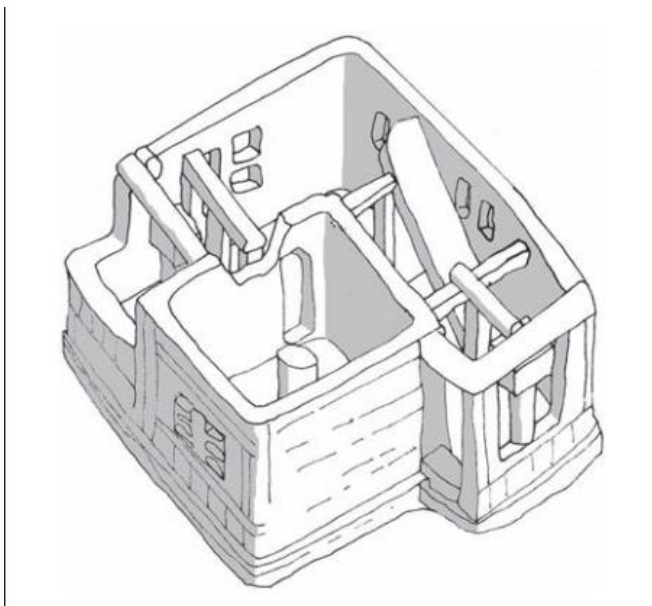
Obrázek 44: Rekonstrukce podoby Královské vily (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 45: Plán Jižního domu v Knossu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 46: Rekonstrukce podoby Jižního domu (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

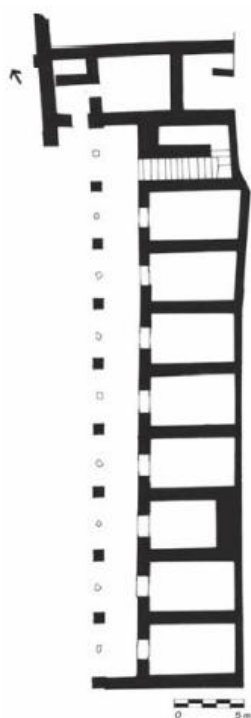
Obrázek 47: Podoba modelu domu z Archanes (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

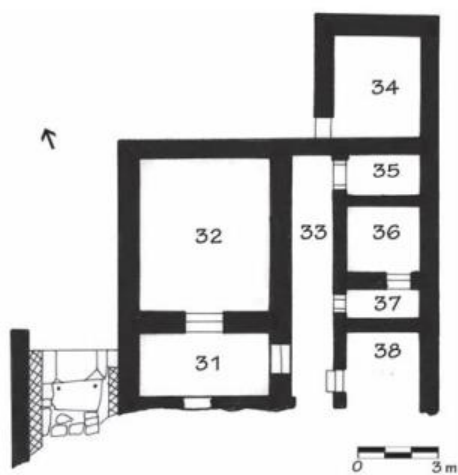
Obrázek 48: Plán Malého paláce a Neobjveného sídla (zdroj: HATZAKI, Eleni, *Was the Little Palace at Knossos the „little palace“ of Knossos*, in: *Minotaur and Centaur: Studies in the archeology of Crete an Euboea* presented to Mervyn Popham, Oxford 1996, s. 34–46.)

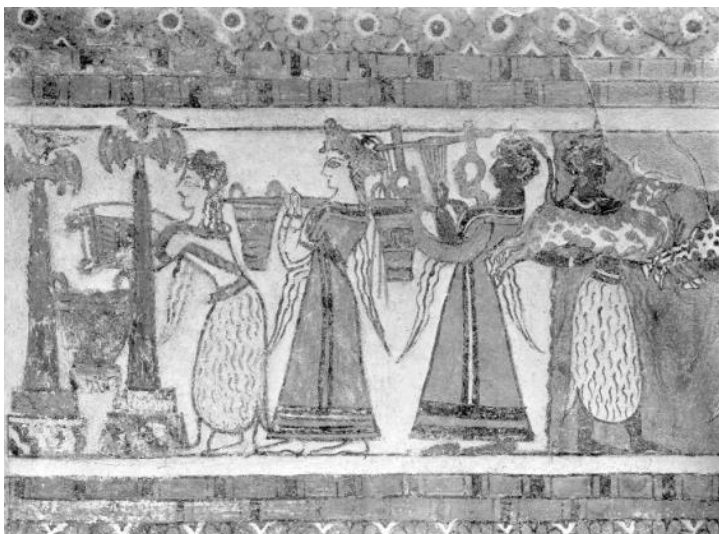
Obrázek 49: Plán paláce v Knossu s vyznačenými změny v období LMIIIB (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

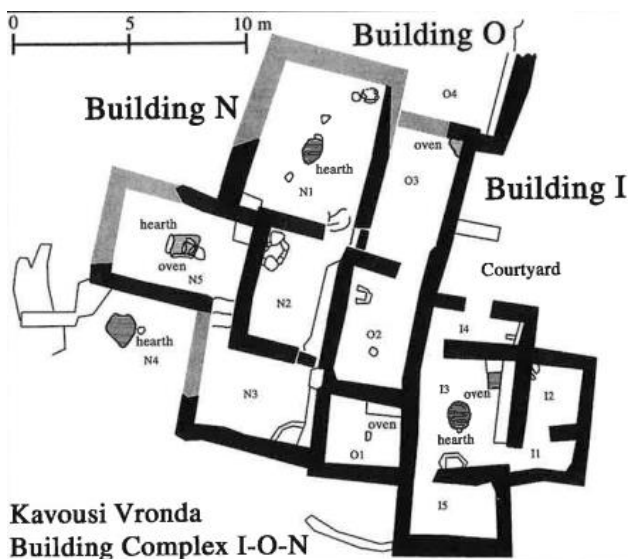
Obrázek 50: Plán Stoa del Mercato v Hagia Triada (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 51: Plán domu nesoucí mykénské prvky (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

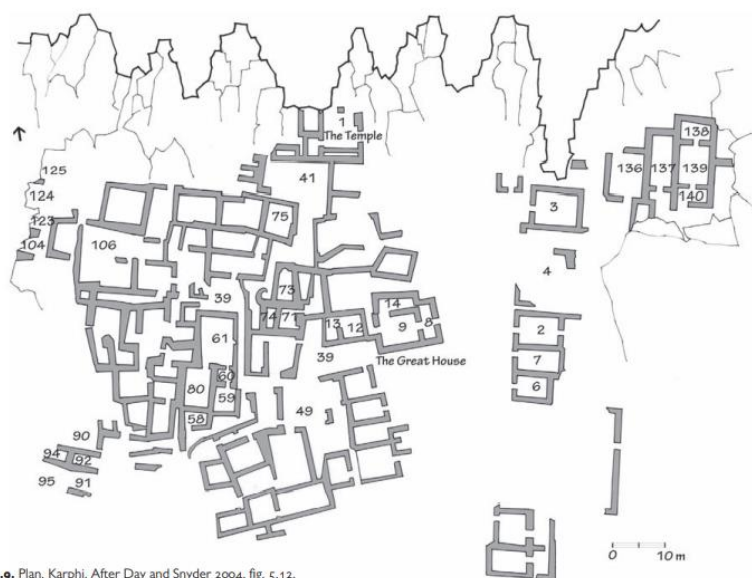
Obrázek 52: Detail ze sarkofágu v Hagia Triada (zdroj: BURKE, Brendan, *Materialization of Mycean Ideaology and the Ayia Triada Sarcophagus*, *American Journal of Archeology* 109, č. 3, 2005, s. 403–422.)

Obrázek 53: Plán komplexu I-O-N v Kavousi Vronda (zdroj: GLOWACKI, Kevin, *Household Analysis in Dark Age Crete*, in: *Crete Beyond the Palaces: Proceedings of the Crete 2000 Conference*, edd. L. Day – M. Mook – J. Muhly, Philadelphia 2004, s. 125–136.)

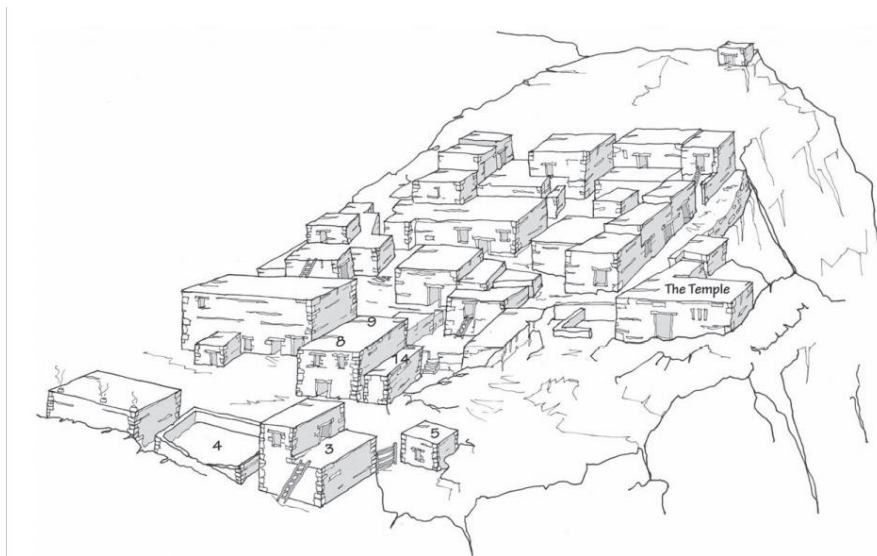

Obrázek 54: Pohled na lokalitu Karpfi (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

12.9. Plan. Karpfi. After Day and Snyder 2004, fig. 5.12.

Obrázek 55: Plán osady Karpfi (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)

Obrázek 56: Rekonstrukce podoby osady v Karphi (zdroj: McENROE, John, *Architecture of Minoan Crete: constructing identity in the Aegean Bronze Age*, University of Texas Press 2010.)